

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**HADİS’TE ‘KİTABU’L-MEĞAZÎ’ LİTERATÜRÜNÜN ERKEN
DÖNEM KAYNAKLARININ TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ:
İMAM BUHARİ ÖRNEĞİ**

Hazırlayan:

Dursun Çın

Danışman:

Prof. Dr. Osman Güner

Yüksek Lisans Tezi

Samsun, 2013

HADİS’TE ‘KİTABU’L-MEĞAZÎ’ LİTERATÜRÜNÜN ERKEN DÖNEM
KAYNAKLARININ TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ: İMAM BUHARİ ÖRNEĞİ

Dursun Çın

2013

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**HADİS’TE ‘KİTABU’L-MEĞAZÎ’ LİTERATÜRÜNÜN ERKEN
DÖNEM KAYNAKLARININ TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ:
İMAM BUHARİ ÖRNEĞİ**

Hazırlayan:

Dursun Çın

Danışman:

Prof. Dr. Osman Güner

Yüksek Lisans Tezi

Samsun, 2013

KABUL VE ONAY

Dursun Çin tarafından hazırlanan *Hadis'te 'Kitabu'l-Megazi' Literatürünün Erken Dönem Kaynaklarının Tespiti ve Değerlendirilmesi: İmam Buhari Örneği* başlıklı bu çalışma, .../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Üye:.....

Üye:.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin, proje aşamasından sonuçlanmasına kadarki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

....../....../.....

Dursun Çın

ÖZET

Öğrencinin Adı-Soyadı	Dursun ÇIN
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Danışmanın Adı	Prof. Dr. Osman GÜNER
Tezin Adı	<i>Hadis'te 'Kitabu'l-Megazî' Literatürünün Erken Dönem Kaynaklarının Tespiti ve Değerlendirilmesi: İmam Buhari Örneği</i> , Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2013

Bu çalışmada hicrî II. asırdan sonra yazılmış hadis eserlerinden İmam Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh adlı eserindeki Megazî kısmının kaynak tahlili, kaynaklarının niteliği, temel kaynakları hangi ölçüde kullandığı, kaynakların kullanımına göre güvenilirlik durumu ve keyfiyetinin tespiti amaçlanmıştır.

Araştırmamız, hicrî I. asrın sonları ve hicrî II. asrın başlarında telif edilmiş eserlerin tanıtım ve incelenmesi ile İmam Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'indeki Megazî ve Siyer konularına dair hadisleri kapsamaktadır. İnceleme ve değerlendirme neticesinde ortaya çıkan bulgular tahlil edilmiş ve sonrasında yapılan karşılaştırma ile çalışma son bulmuştur.

Bu çalışmamızda önce Hadis, Sünnet ve Megazî kavramları açıklanmış, daha sonra Megazî alanında telif edilmiş eserler kronolojik olarak incelenmiş ardından da Buhârî'nin Megazî bölümü metodolojik açıdan ve muhteva yönünden tahlil edilmiştir.

İncelemelerimiz sonrasında elde ettiğimiz bulgulara göre, hicrî birinci asırda ve ikinci asrın başlarında telif edilmiş söz konusu eserlerin hem muhteva itibarıyla hem de konu ile usûl yönünden nasıl bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Buhârî'nin Megazî bölümünün bu eserlerden, özellikle de İbn Şihâb ez-Zührî'nin eserinden önemli ölçüde faydalandığı ve Urve b. Zübeyr ile Musa b. Ukbe'den de yer yer istifade ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Megazî, Tedvîn, Tasnîf, Kitâbu'l-Megâzî, Buhârî.

ABSTRACT

Student's Name and Surname	Dursun ÇİN
Department's Name	Department of Basic Islamic Sciences
Name of the Supervisor	Prof. Dr. Osman GÜNER
Name of the Thesis	<i>The Determination and Evaluation of the Early Sources of Kitabu'l-Magazi Literature in Hadith: Imam Bukhari Example</i> , Master Thesis, Samsun, 2013

This work aims to discover Al-Bukhari's Kitabu'l-Magazi which is a work about Hadith written two centuries after the Hegira, the quality of its sources and to what extent the basic sources are used. From the result which appears according to use of sources, the trustworthiness of the sources will be known.

Our research contains the works which are written at the end of the first century and the beginning of these cond century of the Hegira and reviews and surveys about these works. Hadiths which are about the life and wars of the Prophet Muhammad in Al-Camiu's-Sahih – Al-Bukhari are also included in this work. This research is concluded with the analyze and comparison of the findings which appeared in conclusion of examines and reviews.

In this work, the terms “Hadith, Sunnah, Magazi” are explained firstly. Then, the works which are written in the field of Magazi are examined chronologically. Afterwards, Kitabu'l-Magazi is analyzed in terms of methodology and content. During this research, a comparative methodology is followed.

According to the finds inconclusion of this research, contextual and methodological structure of the works which are written in first two centuries of the Hegira are found out. According to this, that Kitabu'l-Magazi used some sources like Urve b. Zubeyr, Musa b. Ukbe and especially Ibn Shihab Az-Zuhri is seen.

Keywords: Hadith, Sunnah, Magazi, Collection, Classification, Kitabu'l-Magazi, Bukhari.

ÖNSÖZ

Megazî ile ilgili rivayetlerin aslı olmayan üç şeyden biri olarak addedilmesi, bu alanda genel bir olumsuz tavır meydana getirmiştir. Bunun sebebi, Megazî rivayetlerinin mürsel, zayıf ve senedsiz olarak verilmesidir. Megazî'ye yöneltilen eleştirilere bir manada cevap niteliği taşıması için özellikle en muteber kaynak olan İmam Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh adlı eserinin Kitâbu'l-Megazî bölümünü ilk dönem eserleri çerçevesinde inceleyeceğiz. Çalışmamızın genel çerçevesi içerisinde, ilk dönem Megazî eserlerinden rivayette bulunan İmam Buhârî, hangi rivayetleri tercih etmiş, mürsel veya muallak olarak geçen rivayetlerin muttasıl senedlerini vermiş midir, bunları araştıracağız. Bu incelemeyi yapabilmek için önce Kitâbu'l-Megazî'yi muhteva ve usûl açısından tespit edip değerlendirmeye tabi tutacağız. Muhtevayı önemli gördüğümüz bablara göre ayrıntılı olarak ele alıp dikkat çeken rivayetlere değineceğiz. Rivayetlerin ele alınış tarzı, konu ile alakası veya bab başlığına uygunluğunu araştıracağız. Bir rivayetin birden fazla tariki verilmiş ise bunlara dikkat çekeceğiz. Muallak veya mürsel rivayetlerin kimlerden alındığını başlıklara taşıyıp bu başlıklar altında mevsul senedlerini önce Sahîh'in içerisinde daha sonra Buhârî şerhlerinde veya başka eserlerde arayacağız. Mütabi rivayetler zikredildiyse onların da mevsul senedlerini bulup, rivayet zincirini ortaya koyacağız. Ardından ilk dönem Megazî eserleri hakkında yapılmış araştırmalar ve tespitler varsa, onlardan faydalanıp biz de kendi nazarımızda bazı incelemeler yapacak, bunun neticesinde bazı değerlendirmelere yer vereceğiz.

İlk dönem Megazî müelliflerinin önce hayatlarını sonra şahısları hakkındaki ilmî değerlendirmeleri Tehzîbü't-Tehzîb, Tehzîbü'l-Kemâl, Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ gibi ricale dair eserlerden araştıracağız. Ardından tenkide dair haklarında yapılan cerh ve tadil değerlendirmelerine yer vereceğiz. Sonra Megazî alanında ortaya koydukları eserleri hakkında bilgi veren Fihrist, Târihu't-Turâsil-Arabî vb. eserlere başvuracağız. İlk Megazî eserlerinden ulaşabildiklerimizi muhteva ve usûl açısından inceleyeceğiz. Muhteva olarak ele aldıkları konulara, varsa bir rivayetle ilgili farklı tariklere, eserlerini nasıl ve niçin meydana getirdiklerine, kimlerden faydalandıklarına bakacağız. Eserleri rivayet keyfiyeti açısından inceleyip, muttasıl, muallak ve mürsel olanlarına işaret edeceğiz. Elde edeceğimiz bulguları da karşılaştırma yöntemi içerisinde tekrar değerlendireceğiz. Bu bağlamda el-Câmiu's-Sahîh'te yer alan Kitâbu'l-Megazî'nin,

hicrî I. asrın başları ve II. asrın sonlarında telif edilen Megazî eserlerinden ne ölçüde faydalandığı, hangi müelliflerden rivayet alıp hangilerinden almadığı tespit edilecektir. Aldığı rivayetlerde hangi konulara ağırlık verildiği, rivayetlerin üslûp açısından benzerlikleri ve farklılıkları irdelenecektir. Rivayette bulunmadığı Megazî yazarlarından niçin almadığına, bu ravilerin eserlerinin özelliklerine ve kendileri hakkında yapılan tenkitlere yer verilecektir. Megazî alanının tümü olmasa da Kitâbu'l-Megazî kısmıyla ilgili akla gelebilecek bazı şüpheleri giderecek ve sunacağımız deliller ve değerlendirmelerle olumsuz eleştirilere de bir manada cevap vermiş olacağız.

Bu çalışmanın hazırlanmasında fikrî açıdan karşılaştığım tıkanmalarda, kaynağa ulaşma gibi sıkıntılarda, azmimi arttırma noktasında, çalışmayla ilgili basit şeylerde bile ilmî ciddiyet içerisinde bana ilgisini eksik etmeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Osman Güner'e, değerli hocalarım Prof. Dr. Yavuz Ünal'a, Yrd. Doç. Dr. Muhittin Düzenli'ye ve Yrd. Doç. Dr. Salih Kesgin'e teşekkür ediyorum. Çalışmayı okuyarak gerekli düzeltmeleri yapmama yardımcı olan, maddî ve manevî fedakârlığıyla desteğini esirgemeyen eşim Naciye Hanım'a; kaynağa ulaşma noktasında yoğun mesaisi içerisinde bana yardımcı olan Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi hocama da teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmayı PYO. ILH.1901.11.012 no'lu proje ile destekleyen Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ne teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
1. Hadis, Sünnet ve Megazî Kavramları	1
1. 1. Hadis Kavramı.....	1
1. 2. Sünnet Kavramı	2
1. 3. Megazî Kavramı	5
2. Hadislerin Yazılması, Tedvîni ve Tasnîfi	6
2. 1. Hadislerin Yazılması	6
2. 2. Hadislerin Tedvîni	9
2. 2. 1. Sahâbe ve Tedvîn.....	10
2. 2. 2. Tâbiîn ve Tedvîn.....	15
2. 3. Hadislerin Tasnîfi	20
I. BÖLÜM	23
ERKEN DÖNEM MEGAZÎ MÜELLİFLERİ VE ESERLERİ	23
1. Urve b. Zübeyr ve Megazî Rasûlillâh'ı	23
1. 1. Urve b. Zübeyr (v.99/718)	23
1. 2. Megazî Rasûlillâh	26
2. İbn Şihâb ez-Zührî ve el-Megazî en-Nebeviyye'si	29
2. 1. İbn Şihâb ez-Zührî (v.124/743)	29
2. 2. el-Megazî en-Nebeviyye.....	32

3. Musa b. Ukbe ve el-Megazî'si	37
3. 1. Musa b.Ukbe (v.141/760)	37
3. 2. el-Megazî	40
4. Diğer Müellifler ve Eserleri	43
4. 1. Vehb b. Münebbih (v.114/733)	43
4. 2. Âsım b. Ömer (v.120/739)	45
4. 3. Ebân b. Osman (v.105/723)	47
4. 4. Şurahbîl b. Sa'd (v.123/740)	48
4. 5. Abdullah b. Ebî Bekr (v.135/752)	49
5. Erken Dönem Megazî Eserlerinin Değerlendirilmesi	51
II. BÖLÜM	55
KİTÂBU'L-MEGAZÎ'NİN RİVÂYET USÛLÜ VE MUHTEVA TAHLİLİ	55
A. Kitâbu'l-Megazî'nin Rivâyet Usûlü	55
1. Mütâbi' Rivayetler	58
2. Muallak Rivayetler	59
2. 1. Hz. Aişe Rivayetleri	60
2. 2. Leys b. Sa'd Rivayetleri	60
2. 3. İbn Şihâb ez-Zührî Rivayetleri	60
2. 4. Hz. Ebû Bekr Rivayetleri	61
2. 5. Hanzala b. Ebî Süfyân Rivayetleri	61
2. 6. Ebû'l-Velîd (Hişam b. Abdilmelik) Rivayetleri	61
2. 7. Bekir b. Sevâde Rivayetleri	61
2. 8. İbn İshak Rivayetleri	62
2. 9. Muâz b. Hişam Rivayetleri	62
2. 10. Ebân b. Yezîd Rivayetleri	62
2. 11. Ebû Zübeyr (Muhammed b. Müslim) Rivayetleri	62

2. 12. Ubeydullah b. Muâz Rivayetleri	63
2. 13. Hişâm b. Ammâr Rivayetleri	63
2. 14. Şebîb b. Saîd Rivayetleri.....	63
2. 15. Abdülazîz b. Muhammed Rivayetleri	64
2. 16. Abdürrezzâk Rivayetleri	64
2. 17. Nadr b. Şumeyl Rivayetleri.....	64
2. 18. İbn Abbâs Rivayetleri	64
2. 19. Yunus b. Yezîd Rivayetleri.....	64
2. 20. Muhammed İbnü'l-Velîd ez-Zübeydî Rivayetleri	65
B. Kitâbu'l-Megazî'nin Bablara Göre Muhteva Değerlendirmesi	65
III. BÖLÜM	78
KİTÂBU'L-MEGAZÎ İLE İLK DÖNEM MEGAZÎ ESERLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	78
1. Uşeyre veya Useyre Gazvesi Babı	78
2. Bedir Gazvesi Kıssası Babı	78
3. Nadîr Oğulları Hadisi Babı.....	81
4. Ka'b b. Eşref'in Öldürülmesi Babı.....	82
5. Ebû Râfi' Abdullah b. Ebi'l-Hukayk'ın Öldürülmesi Babı	83
6. Uhud Gazvesi Babı.....	84
7. Recî' Gazvesi Babı	86
8. Hendek Gazvesi Babı	87
9. İfk Hadisi Babı	88
10. Hudeybiye Gazvesi Babı	89
11. Hayber Gazvesi Babı.....	90
12. Mûte Gazvesi Babı	91
13. Mekke'nin Fethi Babı.....	92

14. Tâif Gazvesi Babı.....	93
15. Necd Tarafına Gönderilen Seriyye Babı	94
16. Zâtu's-Selâsil Gazvesi Babı	94
17. Hicretin Dokuzuncu Senesinde Hz. Ebû Bekir'in İnsanlara Haccettirmesi Babı	95
18. Veda Haccı Babı.....	95
19. Tebûk Gazvesi Babı	96
20. Hz. Peygamber'in Hastalığı ve Vefatı Babı	97
21. Kitâbu'l-Megazî ve İlk Dönem Megazî Eserlerindeki Muhteva Farklılıkları.....	98
21. 1. Urve b. Zübeyr'in Megazî Rasûlillâh'ındaki Farklı Konular	98
21. 2. İbn Şihâb ez-Zührî'nin el-Megazî en-Nebeviyye'sindeki Farklı Konular ..	99
21. 3. Musa b. Ukbe'nin el-Megazî'sindeki Farklı Konular.....	101
22. Buhârî'nin Hocaları İçerisinde Urve b. Zübeyr'den Rivayette Bulunanlar	104
23. Buhârî'nin Hocaları İçerisinde İbn Şihâb ez-Zührî'den Rivayette Bulunanlar..	105
24. Buhârî'nin Hocaları İçerisinde Musa b. Ukbe'den Rivayette Bulunanlar	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA.....	112

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
as	:	Aleyhisselam
b.	:	Bin
Bkz.	:	Bakınız
cem.	:	Cem eden
ev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	:	Hicrî
Hiz.	:	Hazreti
s.	:	Sayfa
sav	:	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
t.y.	:	Tarihi yok
thk.	:	Tahkik eden
v.	:	Vefatı
y.y.	:	Basım yeri yok

GİRİŞ

1. Hadis, Sünnet ve Megazî Kavramları

1. 1. Hadis Kavramı

Hadis, lügatte “*eskinin zıttı*” olarak ifade edilmektedir.¹ ifadesinde حَدَّثَ أناس حديثاً أسنانهم “gençlik, ömrün başında olma” anlamına gelmektedir.² Ayrıca “*bir şeyden yeni olan ve haber veren kişinin getirdiği haber*” manasında da kullanılmaktadır.³

Kur’ân’da hadis kelimesi قُلْعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا⁴ ayetinde وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ⁵ ayetinde “haber”; وَلَهُ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى⁶ ayetinde de “söz” anlamında kullanılmıştır.

Hadis metinlerinde de geçen hadis kavramı, إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ⁷ hadisinde “söz, kelam” manasında; ... هَذِهِ الْحَدِيثُ عَلَى أَرِيكَتِهِ يَحْدُثُ بِحَدِيثٍ مِنْ حَدِيثِي⁸ hadisinde ise “Hz. Peygamber’e ait söz” şeklinde kullanılmıştır.

Istılahta hadis kavramı,

ما أضيف إلى النبي من قول أو فعل أو تقرير أو صفة خلقية أو خلقية وقد يراد به ما أضيف إلى صحابي أو تابعي

“Hz. Peygamber (as), Sahâbe ve Tâbiîne nispet edilen fiil, takrîr, şemâil ve ahlâk

¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, I-V, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed eş-Şâzilî, Kâhire: Dâru'l-Maârif, t.y. II, s.796.

² İbn Manzûr, *a.g.e.* II, s.796.

³ İbn Manzûr, *a.g.e.* II, s.796.

⁴ Kehf, 18/16.

⁵ Taha, 20/9.

⁶ Lokman, 31/6.

⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, 1. Baskı, I-VIII, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Abûdabî: Müessesetü Zâyed b. Sultan Âli Nihyân, 2004, Câmi 3367, V, s.1333; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm İbni'l-Muğîre el-Cu'fî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-IX, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Medine: Dâru Tavkîn-Necât, h.1311, Ferâiz 2, VIII, s.148.

⁸ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1918, Mukaddime 2, I, s.6.

özellikleri” şeklinde tanımlanmıştır.⁹ Bu ifade bize, hadis kavramının daha çok merfuattan olan haberleri ihtiva ettiğini göstermektedir.¹⁰

1. 2. Sünnet Kavramı

Sünnet kelimesi, سن يسن سنا kökünden türemiş bir isimdir. Lügatta, “bir şeyin ucunu sivrilme, bir şeyi parlatma, çıgır açma, iz bırakma, yaşlanma (ihtiyarlaşma), bir şeyi akıtma (suyu dökme), şekil verme, kural koyma ve ortaya çıkma” manalarında kullanılmıştır.¹¹

Istılahta ise sünnet kelimesi, peygamberlik öncesi ya da sonrası, Hz. Peygamber’in sözleri, fiilleri, takrîri, ahlâkı, huyu ve yaşam tarzı şeklinde kullanılmıştır.¹²

Hiz. Peygamber öncesi Arap toplumunun sünnet kelimesini kullanımına baktığımızda ve bu kelimeye nasıl mana verdiklerini incelediğimizde Arapların atalarının, dedelerinin tutumlarına, davranışlarına, takip ettikleri usûle ve âdetlerine “sünnet” dediklerini anlamaktayız. Cahiliye döneminde yaşanan şu hadise, o dönemde sünnet kelimesinin “âdet” manasında kullanıldığına dair bize ışık tutmaktadır:

Abdulmuttalib bin Hâşim, eğer zemzem kuyusu kazılır ve erkek çocuğunun sayısı ona ulaşır, on evladından birini Allah’a kurban etmeyi nezreder. İsteddiği iki şey gerçekleşince oğlu Abdullah’ı yani Hiz. Peygamber’in babasını kurban etmek ister. Bu durumu haber alan Kureyş’in ileri gelenleri Abdulmuttalib’e karşı çıkarlar ve şöyle derler:

والله لا تذبحه فإنك إن تفعل تكن سنة علينا في أولادنا و سنة علينا في العرب

⁹ Muhammed Cemalüddin Kasimî, *Kavâidü’-t-Tahdîs Min Funûni Mustalahi’l-Hadîs*, 1. Baskı, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2004, s.85; Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne Kable’t-Tedvîn*, 3. Baskı, Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1980, s.21, 22.

¹⁰ Osman Güner, *Doğuş Devrinde Hadis*, Samsun: Daru’s-Sünne, 2000, s.7.

¹¹ İbn Manzûr, *a.g.e.* III, s.2121-2125; Bünyamin Erul, “Sünnet Kavramının Oluşum ve Gelişimi” *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XIX, 1, 2006, s.85.

¹² Abdülfettah Ebû Gudde, “Sünnet İfadesinin Dini Anlamı ve Dârekutnî’nin Sünen’inin Konumu”, çev. Enbiya Yıldırım, Mesut Duman, *Usûl (İslâm Araştırmaları)*, V, Ocak-Haziran, 2006, s.79; Accâc, *a.g.e.* s.16; Hayri Kırbaşoğlu, “Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir “Sünnet Tanımı” Denemesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, V, 1, Ocak, 1991, s.28.

“Allah için onu kesme! Eğer kesersen oğullarımızdan birini kesme işi üzerimize adet (sünnet) olur, Araplar arasında da adet (sünnet) olur yaygınlaşır.”¹³

Arap şairlerinden olan Lebid bin Rebia’ya ait bir sözde sünnet kelimesi “âdet, usûl” manasında kullanılmıştır:

لكل قوم سنة وإمامها

“(Her kavmin takip ettiği bir usûlü (sünnet) ve imamı vardır)”¹⁴

Kur’ân-ı Kerim’de sünnet kelimesi سُنَّةُ الله¹⁵ şekliyle “Allah’ın kanunu”, مسنون¹⁶ ile “şekillendirilmiş”, لم يتسنَّه¹⁷ ile “henüz bozulmamış, şekil değişikliğine uğramamış” manasında kullanılmıştır.¹⁸

Hz. Peygamber’in sünnet kelimesini kullanımına bakınca bu kelimenin, *takip edilen yol, çığır açma ve bir hükmü tatbik etme* manalarına geldiğini görürüz.

Rasûlullâh’ın Müslim’de geçen من سن في الإسلام سنة حسنة فعمل بها بعده كتب له مثل أجر من عمل بها¹⁹ hadisinde سُنَّة kelimesi “çığır açma” manasında kullanılmıştır.²⁰

سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ²¹ hadisinde سُنَّة kelimesi, “hükmü tatbik etme” anlamında kullanılmıştır.²²

¹³ Ezrâkî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Ahbâru Mekke ve mâ Cae Fiha mine'l-Âsâr*, 8. Baskı, I-II, thk. Rüşdî es-Sâlih Melhâse, Mekke: Dâru's-Sekâfe, 1996, s.47, 48, (Ahmet Uyar, “Hicrî İlk Üç Asırda Sünnet Anlayışı”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), s.12’den naklen)

¹⁴ Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ali, *Şerhu Kasâidi'l-Aşr*, Tashih: Abdusselâm el-Hûfî, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985, s.205, (Uyar, a.g.e. s.11’den naklen)

¹⁵ Fetih, 48/23.

¹⁶ Hicr, 15/26.

¹⁷ Bakara, 2/259.

¹⁸ Erul, “Sünnet Kavramı”, s.86.

¹⁹ Müslim, İbnu'l-Haccâc en-Nîsâburî, *Câmiu's-Sahîh*, 2. Baskı, thk. Halîl b. Me'mûn Şeyhâ, Beyrût: Dâru'l-Marife, 2007, İlim 15.

²⁰ Erul, “Sünnet Kavramı”, s.85.

²¹ Mâlik b. Enes, a.g.e. Zekât 968, II, s.395; Abdurrezzâk b. Hümâm, Ebû Bekir, *el-Musannef*, 1. Baskı, I-XII, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrût: Meclisu'l-İlmî, 1970, X, s.325; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, 1. Baskı, I-XXVI, thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Dâru'l-Kıble, 2006, VII, s.72; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-XI, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y. IX, s.189, 190.

²² Erul, “Sünnet Kavramı”, s.87.

Sahâbeden üç kişinin Rasûlullâh'ın yanına gelip hiç evlenmeyeceğini, hep oruç tutacağını ve sürekli gece ibadetini yapacağını söyleyince, Hz. Peygamber onlara rivâyetin devamında ²³ *فمن رغب عن سنتي فليس مني* cevabını verir. Bu rivâyetteki *سنة* kelimesi ise “*takip edilen yol, tarz*” anlamında kullanılmıştır.²⁴ Sahâbenin sünnet kavramına yüklediği anlam, *gelenek, âdet, siyaset ve yönetim* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hiz. Ebû Bekir bir hutbesinde “*Ey insanlar! Gerçekten bu işe benim yerime başkasının gelmiş olmasını isterdim. Eğer siz beni, Peygamber'inizin sünneti ile mesul tutacaksanız, ben ona güç yetiremem*” demiştir. Hiz. Ebû Bekir burada sünnet kelimesini, *siyaset-yönetim* manasında kullanmıştır.²⁵

Sahâbeden Hubeyb, idam edilmeden evvel iki rekat namaz kılmak için müsaade ister. Kendisine iki rekat namaz kılmak için müsaade verilir. Daha sonra idam edilecek kimseler de iki rekat namaz kılmayı gelenek haline getirir. Nitekim rivâyette bu husus şöyle anlatılmıştır:

فكان خبيب هو سنّ الركعتين لكلّ امرئ مسلم قتل صبراً

Bu rivâyetteki *سنّ* kelimesi “*gelenek haline getirme*” manasında kullanılmıştır.²⁶

Tâbiîn, sünnet kelimesini *uygulama, gelenek ve bid'atın zıttı* olarak kullanmıştır.

طفأ أمر السنة وظهرت البدعة

Gaylan ed-Dımeşkî, burada, *سنة* kelimesini Ömer bin Abdülaziz'e yazdığı mektubunda bid'atın zıddı olarak ele almıştır.²⁷

Ömer bin Abdilaziz, valisi Adiyy bin Ertat'a yazdığı mektubunda “*senin, Haccac'ın sünnetini takip ettiğin haberi bana ulaştı. Onun sünnetini takip etme*” demiştir. Burada

²³ Beyhakî, *a.g.e.* VII, s.77; Buhârî, Nikâh 1, VII, 2; Müslim, Nikah 5.

²⁴ Erul, “Sünnet Kavramı”, s.87

²⁵ Bünyamin Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s.44.

²⁶ Buhârî, Megazî 10, V, 78, 79; Uyar, *a.g.e.* s.41.

²⁷ Arif Ulu, “Tâbiûnun Sünnet Anlayışı”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2006), s.90.

ise sünnet tabiri, uygulama manasında kullanılmıştır.²⁸

Sünnet kavramını değerlendirdiğimizde, onun rastgele ortaya atılan bir söz ya da sıradan bir davranışı kapsamadığını, aksine söz olarak dilde, davranış olarak da toplumda süregelmiş bir durumu ifade ettiğini görürüz.²⁹

Uzun zamandan bu yana sünnet tabirine yüklenen mana yukarıda da belirtildiği gibi çok muhtelif olup, bizim de ıstılahen anladığımız kadarıyla o, Peygamberlik öncesi ya da sonrası Rasûlullâh’a ait söz, fiil, takrir ve ahlak şeklinde bir anlam kazanmaktadır.

1. 3. Megazî Kavramı

Megazî, غزا يغزو غزوا kelimesinden türetilmiş bir isimdir. Lügatte fiil olarak, “*bir şeyi istemek, talep etmek, bir şeye niyet etmek, bir şey için çalışmak, çabalamak, düşmandan bir şeyi almak, ele geçirmek, hücum etmek, baskın yapmak*” anlamlarında kullanılmıştır.³⁰

Megazî kavramı hadiste لا تغزى هذه اليوم إلى يوم القيامة şekliyle, “*savaş ve gazve*” anlamında kullanıştır.³¹ Ayrıca عرفت ما يغزى من هذا الكلام “*bu sözden kastedilen şeyi anladım*” ifadesinde “*kastedilen mana*” anlamında fiil olarak kullanılmıştır.³²

مغزاة kelimesinin tekilinin olmadığını söyleyenler olduğu gibi bunun tekilinin مغزاة ve مناقب, مواضع الغزو Megazî kavramı isim olarak, مغزاة olduğunu söyleyenler de vardır.³³ Megazî kavramı isim olarak, مغزاة “*savaş menkıbeleri ve savaş alanları*” şeklinde de kullanılmıştır.

²⁸ Ulu, *a.g.e.* s.96.

²⁹ Güner, *a.g.e.* s.8.

³⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.* V, s.3253, 3254; Zebîdî, Muhammed Murtaş el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-XL, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Kuveyt: et-Turâsi'l-Arabî, 1965, XXXIX, s.158; Mustafa Zeki Terzi, “Buhârî’nin Sahîh’indeki Siyer ve Megazî Rivayetleri”, *Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri, 1987, s.147.

³¹ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen*, 2. Baskı, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, y.y. 1978, Siyer 45, IV, s.159.

³² Kasım Şulul, “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, Ocak-Haziran, 2008, s.46.

³³ Zebîdî, *a.g.e.* XXXIX, s.159.

İstilahen “*Rasûlullâh’ın savaşları*”³⁴ manasında karşımıza çıkan Megazî kavramı, “*H. Peygamber’in savaşları ve seriyyeleri hakkında yazılan eserler*”³⁵ için de kullanılmaktadır.

2. Hadislerin Yazılması, Tedvîni ve Tasnîfi

2. 1. Hadislerin Yazılması

İslâm hukukunun kaynaklarına bakıldığında Kur’ân-ı Kerîm’den sonra en önemli unsur olarak kabul edilen sünnet³⁶, İslâm’ı anlama, yaşama ve hükümlerini öğrenme adına müslümanlar için vazgeçilemez bir başvuru mercîdir. Bu durumu açıklar mahiyette Rasûlullâh ve Muâz b. Cebel arasında geçen diyalog önemlidir:

Rasûlullâh, Muâz’ı Yemen’e göndermek istediğı zaman ona şöyle sormuştur:

"Bir dava ile karşılaşırsan nasıl hüküm vereceksin?" Muâz da şöyle cevap vermiştir: *"Allahın Kitabıyla hüküm vereceğim."* Sonra Hz. Peygamber: *"Allah’ın kitabında (bir hüküm) bulamazsan?"* diye sormuştur. Muaz , *"Rasûlullâh’ın sünnetiyle"* demiştir.

Rasûlullâh yine, *"Ya Rasûlullâh’ın sünnetinde ve Allah’ın kitabında da (bir hüküm) bulamazsan?"* buyurmuş, Muaz da, *"Kendi görüşümle ictihad ederim, (hüküm vermekten) geri dönmem"* demiştir. Bunun üzerine Rasûlullâh (Muâz’ın) göğsüne vurarak:

"Allah Rasûlü’nün elçisini Allah Rasûlü’nün arzusuna (muvafık hareket etmeye) muvaffak kılan Allah’a hamdolsun" demiştir.³⁷

Hadis ve sünnet, İslâm’ın ilk kaynağı ve rüknü olan Kur’ân-ı Kerîm’i tebyin ve tefsir etmesi açısından büyük bir ehemmiyet arz eder ki biz bunu “ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا

³⁴ Zebîdî, *a.g.e.* XXXIX, s.159.

³⁵ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *D.İ.A.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009, XXXVII, s.319.

³⁶ Zekiyüddîn Şa’bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)*, 10. Baskı, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s.80.

³⁷ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eř’as es-Sicistânî, *Sünen*, 2. Baskı, thk. Ebû Ubeyde Hasan Âl Selmân, Riyâd: Mektebetü’l-Meârif, t.y. Kazâ 11, s.644; Tirmizî, *a.g.e.* Ahkâm 3, III, s.607.

”نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ”³⁸ ayetinden anlarken, ulemâ da hadis ve sünneti bu çerçevede öğrenip bellemeye çalışarak, gayretlerini bu yöne tevcih etmişlerdir.

Ayrıca sünnete uyulması hususunda “Allah’a itaat edin, Resulullah’a itaat edin ve onlara karşı gelmekten sakının!”³⁹, “Peygamber size ne verirse onu alınız, o sizi neden men ederse onu terk ediniz. Allah’a karşı gelmekten sakınınız”⁴⁰ ayetleri ve buna benzer ayetler vücûbiyet ifade etmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak müslümanlar, sünneti öğrenmek istemişler ve bunun için hadise başvurmuşlardır.

Diğer bir husus olarak Hz. Peygamber’in “Benim sözümü işitip belledikten sonra işittiği gibi başkasına eriştirenin Allah yüzünü ağartsın”⁴¹ hadisi, ilimle işigal eden birçok ulemâ için, hem hadis ezberlemeye hem de onu her ne şekilde olursa olsun yaymaya teşvik olmuştur.

İslâm’ın önemli kaynaklarından olan hadisin, ilk dönemde tedvin edilmediği, bir kitap şeklinde yazılmadığı görülmektedir. Sahâbe hadisleri ezberliyor fakat Hz. Peygamber hadislerin yazılmasına yasak getirdiği için yazmıyordu.

Hiz. Peygamber döneminde genel olarak hadislerin yazılması yasaklanmıştır. Bazı Sahâbîlere hususî olarak izin verilmiş de olsa⁴² ilk devirde hadislerin çeşitli sebeplerden dolayı yazılması, Rasûlullâh tarafından yasaklanmıştır.⁴³ Bu durumu ifade eden Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet edilen hadis şöyledir: “Benden bir şey yazmayınız. Kim benden Kur’an’dan başka bir şey yazmış ise onu imha etsin. Benden rivâyet ediniz, (bunda) bir beis yoktur. Kim benim üzerime kasden yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.”⁴⁴ Yine hadis yazmanın yasaklanmasıyla alakalı Ebû Hureyre: “Biz hadis yazarken Rasûlullâh yanımıza geldi ve şöyle dedi:”

³⁸ Nahl, 16/44.

³⁹ Mâide, 5/92.

⁴⁰ Haşr 59/7.

⁴¹ Ebû Dâvud, a.g.e. İlim 10, s.657; İbn Mâce, a.g.e. Mukaddime 18, I, s.84; Tirmizî, a.g.e. İlim 7, V, s.34.

⁴² Yavuz Ünal, *Hadis’in Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s.72.

⁴³ İbn Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahmân, *Ulûmu’l-Hadîs*, thk. Nureddîn İtr, Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1986, s.181.

⁴⁴ Müslim, Zühhd 72.

“Yazdığınız şey nedir?”

“Senden işittiğimiz hadisler dedik”

Hiz. Peygamber: “Allah’ın kitabından başka kitap mı istiyorsunuz? Sizden önceki kavimler Allah’ın kitabı yanında başka kitaplar yazdıkları için dalaletle düştüler” dedi.⁴⁵

Hadis kitabetinin nehyedildiği hadisler yanında bir de Rasûlullâh tarafından kitabet izninin ifade edildiği hadisler de mevcuttur. Onlardan birisi, Hiz. Peygamber Mekke’de meydana gelen bir katl hadisesiyle alakalı bir hutbe irad ederken, o sırada Yemenli Ebû Şah isminde biri: “Ya Rasûlullâh! Bu hutbeyi benim için yazınız” dedi. Rasûlullâh da “اكتبوا لابي شاه” Yani “(Bu hutbeyi) Ebû Şah için yazınız” buyurdu.⁴⁶

Yine Sahâbeden Abdullah bin Amr, Hiz. Peygamber’den duyduğu şeyleri mümkün olduğunca yazmaya çalışırdı. Sahâbe buna itiraz etti ve şöyle dediler: “Rasûlullâh da bir insandır, bazen neşeli bazen kızgın olur.”

Abdullah bin Amr bu durumu Rasûlullâh’a söyleyince Rasûlullâh: “Yaz! Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, (ağızına işaret ederek) buradan hak sözden başkası çıkmaz” buyurdu.⁴⁷

Hadis kitabeti hususunda yasaklamayı ve izin vermeyi ifade eden hadislere bakınca, hadislerin tespiti meselesi, ihtilaflı gibi görünmektedir. Fakat bu rivâyetlerle alakalı değerlendirmelerden durumun farklı olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine hadis yazma izni verilen Sahâbeler, o devirde okuma yazma bilenlerdendir. Abdullah bin Amr, kendisine Rasûlullâh’ın izin verdiği kişilerdendir.⁴⁸ Çünkü o, birçok Sahâbînin ümmî olduğu dönemde İbrânîce ve Arapça yazmayı biliyordu.⁴⁹

⁴⁵ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Takyîdü’l-İlm*, 1. Baskı, thk. Sa’d Abdülğaffâr Ali, Kâhire: Dâru’l-İstikâme, 2008, s.33.

⁴⁶ Buhârî, Lukata 7, III, s.126.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsned*, 1. Baskı, I-L, thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürşid, Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1995, XI, s.57,58; Ebû Dâvud, *a.g.e.* İlim 3, s.656.

⁴⁸ Mustafa Karataş, “Hadîs Rivâyeti Karşısında Sahâbenin Tutumu”, *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 13-15, Ocak, Şubat, Mart, 1999, s.185.

⁴⁹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Te’vil-u Muhtelifi’l-Hadîs*, 2. Baskı, thk. Ebû Üsâme Selîm b. Abdilhilâlî, Kâhire: Dâru’l-Affân, 2009, s.536.

İlmin kaydedilmesinin yasak olmasına farklı bir gerekçe ise şudur: İslâm'ın ilk yıllarında Kur'an tam manasıyla öğrenilip bellenmemişti. Böyle bir durumda hadislerle meşgul olmak, Allah'ın kitabına alternatif konumuna geçecek ve müslümanlar Kur'an'ı ihmal edip hadislerle meşgul olacaklardı.⁵⁰ Bu ise Kitabullah'ta yer alan imana, ahkâma ve ahlaka müteallik meselelerin tam olarak öğrenilmesini engelleyebilecekti.

İslâm'ın ilk döneminde Sahâbe, gerek hafızasının noksanlığından⁵¹ gerekse bazı hadislerin uzun olmasından dolayı ezberleme kastına bağlı olarak, hadisleri mushafa yazıyor, ardından bu hadisleri ezberleyince siliyordu. Bu duruma Sahâbenin çoğunun, dinde fakih olmayışı ve ulemâ meclislerinde bulunmamış olmaları da eklenince, vahiy ile hadisin karışma ihtimali göz önüne geldi.⁵² Bu âmiller düşünüldüğünde ise Hz. Peygamber'in hadis kitabetine yasak getirmesi, gayet olağandır.

Hadislerin yazılmasıyla ilgili tartışmaları değerlendirdiğimizde bu durum bize başta ihtilaflıymış gibi görünmektedir. Nitekim yazmayı yasaklayan hadislerin yanında hadis yazmanın izin verildiği rivayetler de yer almaktadır. Bunu bütüncül bir nazarla değerlendirdiğimizde ortada herhangi bir ihtilaf kalmamaktadır. Zira yazmaya izin verilen Sahâbe okuma-yazma bilmektedir.

2. 2. Hadislerin Tedvîni

Tedvin, lügatta bir şeyi toplamak, tertib ve düzene sokmak, inşa etmek şeklinde ifade edilmiştir.⁵³

İstılahta ise, muhtelif yazı malzemelerinde veya hafızalarda dağınık olarak bulunan hadisleri toplama faaliyeti olarak ifade edilmiştir.⁵⁴

⁵⁰ el-Bağdadî, *a.g.e.* s.57; M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000, s.52, 53.

⁵¹ Yavuz Ünal, *a.g.e.* s.75.

⁵² el-Bağdadî, *a.g.e.* s.57, 59.

⁵³ Şa'bân Abdulâtî Atiyye, Ahmed Hâmid Hüseyin, Cemâl Murad Hilmî, Abdülazîz en-Neccâr, *Mu'cemu'l-Vasît*, 4. Baskı, Kâhire: Mektebetü's-Şuruki'd-Devliyye, 2005, s.305.

⁵⁴ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1987, s.153.

Tedvin kavramıyla tespit kavramı (kitabet) karşılaştırıldığında, tedvinin ikinci ağızdan sadır olan sözlerin ve fiillerin toplanması, tespitin ise birinci ağızdan yani Rasûlullâh'tan sadır olan sözlerin yazılması olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵ Hal böyle olunca, tedvine ait eserlerin tespite ait sahifelere göre, kavramın çerçevesinden dolayı daha çok ve daha geniş olduğu görülmektedir.

Kitabet ve tedvin kavramlarının aralarındaki fark bilinmediğinde ve bu fark gözetilmediğinde, hadislerin tespitiyle alakalı bazı yanlış beyanlar ortaya çıkmaktadır. Tespit (kitabet) kelimesi tedvin olarak algılandığında, hadislerin yazılması hicri ikinci asra kaymaktadır. Çünkü birçok âlim, tedvinin İbn Şihâb ez-Zührî tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Zührî ise h. 124 senesinde vefat etmiştir.⁵⁶

Hadis kitabetinin ilk devirlerde yasak olması, beraberinde hadislerin tedvin edilmesini de engellemiştir. Bu yasak, İbn Hacer'in naklettiklerine göre Sahâbe döneminde ve tabiinin ilk dönemlerinde de devam etmiştir. Fakat hadislerin tedvini, tabiin asrının sonlarına doğru başlamıştır.⁵⁷

Her ne kadar tedvin faaliyetleri hicrî birinci asrın sonlarında ve hicrî ikinci asrın başlarında başlamış olduğu ifade edilse de ⁵⁸ bu gayretlerin Sahâbe döneminde küçük çabalarla karşımıza çıktığını görmekteyiz.

2. 2. 1. Sahâbe ve Tedvîn

Hadis kitabetinin yasak olduğu dönemde Sahâbeden bazılarının yazdığı sahifeler, tedvin dönemine kaynaklık etmiştir. Sahâbeden hadis yazanlara baktığımızda, Hz. Ebû Bekir'in Rasûlulâh'tan yazdığı hadislerle ilgili Hz. Aişe bir rivâyetinde, babası

⁵⁵ Salih Şengezer, "Hadisleri Tedvin ve Tasnif Düşüncesinin Tarihsel Seyri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s.16.

⁵⁶ Cemal Ağırman, "Hadis Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitâbet Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V, 1, 2001, s.156.

⁵⁷ İbn Hacer el-Askallânî, Ahmed b. Ali, *Hedyü's-Sârî Mukaddimet-ü Fethu'l-Bârî*, 1. Baskı, thk. Abdulkâdir Şeybe el-Hamd, Riyad: y.y. 2001, s.8.

⁵⁸ İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî*, s.8; M. Fuad Sezgin, *Tarîhu't-Turâsi'l-Arabî*, I-III, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, Riyad: y.y. 1991, I, s.119.

tarafından yazılan hadis sayısının beş yüz kadar olduğunu,⁵⁹ ravileri güvenilir olduğu halde, onların hadisleri rivâyet ederken hata yapmış olabileceklerini söyleyerek babasının bu yazılı rivâyetleri yaktığını söyler.⁶⁰

Sahâbe devrinde tedvin faaliyetleriyle alakalı Hz. Ömer'in bu konuda bazı düşüncelerinin olduğu görülmektedir. Sünneti toplamak için Hz. Ömer, Sahâbeyle istişare eder ve ashab, halifenin bu fikri karşısında olumlu kanaatlerini beyan eder. Sonra Hz. Ömer bu fikri bir ay düşünür ve bunun Allah'ın kitabının yanında başka bir kitap aramak gibi olduğunu, daha önceki kavimlerin bu sebepten Allah'ın kitabını terk ettiklerini söyleyerek bu düşüncesinden vazgeçer.⁶¹

Abdullah b. Amr b. Âs, hadislerin tespiti noktasında ciddi gayret sarf etmiştir. Kendisi, Hz. Peygamber tarafından hadis yazması izin verilen kişilerden olup, Sahâbe döneminde hadisleri ilk tedvin eden kişi olarak görülür.⁶² Rasûlullâh'tan bine yakın hadis yazmıştır. Abdullah bin Amr, hadis yazma konusunda kendisini uyarın Mücâhid bin Cebr'e sahifesiyle alakalı *"Bu sadıkada, Rasûlullâh'tan duyduğum şeyler yazılıdır. Onunla benim aramda kimse yoktur"* diyerek hadisleri kendisi için yazdığını ifade eder.⁶³

Yine Abdullah bin Amr, Hz. Peygamberin hayatı, meğazî ve tarihe dair eserler yazmanın yanında, Rasûlullâh'ın Hz. Ebû Bekir'e öğrettiği hadisleri ve Hz. Ömer'in fetvalarını ihtiva eden eserler tedvin etmiştir.⁶⁴

Abdullah bin Amr'ın sahifesi tahlil edildiğinde yazdığı hadislerin mevzuları şöyledir:⁶⁵

Akâid: İman, İslâm, nifakla ilgi hadisler.

⁵⁹ Munâzır-u Ahseni'l-Geylânî, *Tedvinü'l-Hadîs*, 1. Baskı, çev. Abdürrezzâk İskender, Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2004, s.232.

⁶⁰ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I-IV, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî, Mekke: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y. I, s.5.

⁶¹ el-Bağdâdî, *a.g.e.* s.51.

⁶² Muhammed Seyfeddin Alîş, *Abdullah İbn Amr İbn Âs ve Sahîfetuhu's-Sâdika*, Kâhire, y.y. 1986, s.113.

⁶³ Accâc, *a.g.e.* s.348, 349, Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 6. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s.44.

⁶⁴ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadîs Edebiyatı*, 3. Baskı, çev. Hulûsi Yavuz, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993, s.43, 44.

⁶⁵ Alîş, *a.g.e.* s.31.

Fıkıh: İbadât, muâmelât.⁶⁶

Fezâil ve edep: Zühd, güzel ahlâk, doğruluk, selamı yayma, sıla-i rahim.⁶⁷

Duâlar ve salât-ı selamlar: Mescide girerken okunacak dua, sabah ve akşam duaları, korku anında okunacak dua.⁶⁸

Gaybiyyât: İleride gerçekleşecek hadiseler, Sûr'a üflenmesi, Hz. Peygamber'in kıyamet günündeki Kevser havuzu, Deccal.⁶⁹

Abdullah bin Amr'ın eserini değerlendirdiğimizde onun tespit ettiği hadisler, neredeyse cami olarak adlandırılan bir eseri meydana getirecek niteliktedir. Verilen bilgiler ışığında bu sahifenin cami türü eserlerden tek eksiği, Tefsir kısmının olmamasıdır. Fakat hadiste de ifade edildiği gibi Abdullah bin Amr'ın Rasûlullâh'ın ağzından çıkan her şeyi yazması, bu sahifede Tefsir kısmının olabileceği noktasındaki ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Başta hadis yazmaya karşı olan Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber zamanında yazmayıp, onun vefatından sonra yazdığı ifade edilmektedir.⁷⁰ Ebû Hüreyre'nin hadis tespiti konusunda onun talebelerinden birinin şu sözleriyle malumat sahibi olmaktayız: “*Ebû Hüreyre kendisinden rivâyet ettiğim bir hadisi inkâr etmişti. Ona dedim ki: Ben bu hadisi senden duymuştum. Ebû Hüreyre dedi ki: Öyleyse o hadis yanımda yazılıdır ve beni elimden tutarak evine götürdü. Bana ve orada bulunan başka kimselere Rasûlullâh'ın hadislerinden toplanmış birçok kitap gösterdi. Mevzubahis olan hadisi de bulduktan sonra dedi ki: Sana demedim mi! Şayet o hadisi söylemişsem, yanımda yazılı olması lazımdır.*”⁷¹ Rasûlullâh'ın hadislerini almada gayretli olan Sahâbeden Ebû Hüreyre'ye isnad edilen sahife, tedvin açısından önem arz etmektedir. Rivâyetler değerlendirildiğinde, Ebû Hüreyre'nin sahifesinin bizzat kendisi tarafından değil, ondan

⁶⁶ Bkz. Alîş, *a.g.e.* s.31.

⁶⁷ Bkz. Alîş, *a.g.e.* s.31.

⁶⁸ Bkz. Alîş, *a.g.e.* s.32.

⁶⁹ Bkz. Alîş, *a.g.e.* s.33-35.

⁷⁰ Nevzat Aşık, *Sahâbe ve Hadîs Rivâyeti (Tahammül, Nakil ve Tenkîdleri)*, İzmir: Akyol Neşriyat, 1981, s.224.

⁷¹ Muhammed Hamidullah, “Hz. Peygamber Zamanında Hadis Tedvini”, çev. Nazif Danışman, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 3, 4, 1955, s.3.

aldığı hadisleri rivâyet etmek üzere izin isteyen Beşir bin Nehk tarafından tedvin edildiği anlaşılmaktadır.⁷² Ayrıca Ebû Hüreyre'nin kendi döneminde hadisleri yazmanın yanında öğrencilerine hadis takrir ettirdiği ihtimali de ele aldığımız rivâyetlerden anlaşılmaktadır.

Ebû Hüreyre'nin hadisleri yazma hususunda kendi gayretleri olduğu gibi ondan faydalanarak hadis yazanlar da mevcuttur. Mervan b. Hakem'in kâtibi Ebû Zuayzaa, Mervan b. Hakem'in Ebû Hüreyre'yi çağırıp kendisine bazı sorular sorduğunu, bunları da bir yere yazdığını, aradan bir sene geçtikten sonra daha önce yazılanları sorunca Ebû Hüreyre'nin bunları ne eksik ne de fazla ve takdim ya da tehir yapmadan aynen tekrarladığını ifade eder.⁷³

Sahâbeden, aynı zamanda Hz. Peygamber'in yeğeni olan Abdullah bin Abbas, ashabdan hadis yazmak için onların kapısının önünde oturur, onlara hadisleri sorardı. Bu durumu açıklar mahiyette Ubeydullah bin Ebi Rafi, İbn Abbas'ın Rafi'ye elinde üzerine yazı yazdığı levhayla gelip ona Rasûlullâh'ın “*şu hususta Rasûlullâh ne yaptı, şu gün Rasûlullâh ne yaptı*” dediğini haber vermektedir. Onun yazdığı hadislerin muhtevasına bakınca Kur'ân tefsiri, Rasûlullâh'ın sünneti ve sîresiyle alakalı konular karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴ Ayrıca o, vefat ettiğinde bir deve yükü kitap bırakmıştır.⁷⁵

Hz. Peygamber (as) Medine'ye hicret edince, Enes b. Mâlik'in anne ve babası, onu Rasûlullâh'ın huzuruna getirerek dediler ki: “*Ya Rasûlallâh! Bu çocuk yazı yazmasını bilir. Size hizmet etmesine müsaade ediniz.*” Bunun üzerine Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber vefat edene kadar evinde hizmet etti. Bu suretle herkesin işitip göremeyeceği şeyleri Enes bilip öğrenme ve onları yazma fırsatı buldu. Enes b. Mâlik'in talebelerinden biri der ki: Enes'in üzerine çok düştüğümüz zamanlarda, bize birtakım defterler çıkarıp derdi ki: “*Bunlar yazdığım ve Hz. Peygamber (as)'e arz ettiğim şeylerdir.*” Buradan anlaşılmaktadır ki Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'den

⁷² Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s.59.

⁷³ Muhammed Salih Ekinci, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, Çev. Metin Yiğit, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004, s.108.

⁷⁴ S. Kemal Sandıkçı, “İlk Üç Asırda Hadis Çalışmalarının Genel Görünümü”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, 1986, s.108.

⁷⁵ el-Bağdâdî, *a.g.e.* s.92; el-A'zamî, *Hadis Edebiyatı*, s.40, 41; Hamidullah, “Hadis Tedvini”, s.4.

sadece gördüğünü ve işittiğini yazmamış; boş vakitlerinde daha önce yazmış olduğu hadisleri ona arz edip okurmuş, hadisleri okuduktan sonra da Rasûlullâh yanlışlarını düzeltmesini emredermiş.⁷⁶ Enes b. Mâlik'in, Hz. Nebî (as)'nin yanında uzun yıllar kalması ve kendisinin okuma yazma biliyor olması, kendisine hususî olarak yazma izninin verilmiş olduğu ve bunun üzerine elindeki hadisleri yazdığı düşüncesini akla getirmektedir.

Ebû İshak el-Haris ve Şa'bî'den rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali, hadislerin tedvini doğrultusunda ferâize ait bazı hükümleri ihtiva eden sahife yazmıştı. Ayrıca Hz. Ali'nin, harp ve sulh kaidelerinin belirtildiği devlet kanunlarının yazılı oluğu vesikaları vardı ki, bu vesikaların Hz. Ali'ye ait olmayıp Rasûlullâh vefat ettikten sonra kendisine geçtiği belirtilmektedir.⁷⁷

Câbir b. Abdillâh da hadis yazan Sahâbelerdendir. Onun Hac menâsikini ihtiva eden bir sahifesi vardı.⁷⁸ Câbir b. Abdillâh, İbn Sâbit'in yanında yassı maddeler üzerine hadis yazardı. Katade'nin de Câbir b. Abdillâh'ın sahifesini Bakara sûresinden daha iyi bildiğini söylemesi, onun hadis yazdığına işaret eder.⁷⁹ Ayrıca biz Abdullâh b. Muhammed b. Ukayl'in "*Ben ve Ebû Cafer, Câbir b. Abdillâh'a giderek, kendisinden yanımızdaki küçük levhalara hadis yazıyorduk*"⁸⁰ şeklindeki rivâyetinden Câbir b. Abdillâh'ın hadis yazmanın yanında hadis yazdığını da anlamaktayız.

Yapılan bu tedvin faaliyetleri değerlendirildiğinde Hz. Ebû Bekir'in çabasının bireysel, Hz. Ömer'in gayretlerinin daha resmi ve kurumsal olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca tedvin edilmek istenen hadislerin daha çok ahkâma dair hadisler olduğu, Sahâbenin de Hz. Peygamber'in tahrir ve fiillerini bildiği için bununla ilgili hadisleri yazmaya gerek görmedikleri anlaşılmaktadır.⁸¹

⁷⁶ Hamidullah, "Hadis Tedvini", s.3.

⁷⁷ Ali Yardım, *Hadis I-II*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2000, s.31, 32; Sandıkçı, "İlk Üç Asırda Hadis Çalışmalarının Genel Görünümü", s.107.

⁷⁸ Zehebî, *Tezkira*, I, s.43.

⁷⁹ Aşık, *a.g.e.* s.227.

⁸⁰ Râmezhürmüzî, Kâdî'l-Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, 1. Baskı, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1771(doğru tarih 1971), s.370, 371,

⁸¹ Şengezer, *a.g.e.* s.18-20.

2. 2. 2. Tâbiîn ve Tedvîn

Tâbiîn dönemine baktığımızda, hadis tedvini ile ilgili yapılan çalışmaların özellikle bu dönemde yoğunlaştığını görürüz. Özellikle bu dönemin halifesi Ömer bin Abdülaziz, hadis kitabedinin yasaklanması hususundaki sebepler ortadan kalkınca hadislerin cem edilmesi hususunda hatırı sayılır gayret göstermiş ve dönemindeki ulemâyı desteklemiştir.⁸² Halifenin hadisleri cem etme noktasındaki düşüncelerinin altında yatan sebebe baktığımızda bunun, o dönemde kaderi inkâr edenler, Rafizîler ve Haricîler gibi bid'at fırkaların ortaya çıkmaya başlamasıyla yakından ilgili olduğunu görürüz.⁸³ Çünkü bu sapık fırkalar, kendi görüşlerini desteklemek için hadis uydurmuşlardır. Ortaya çıkan sapık fırkalardan dolayı Ömer bin Abdülaziz, Ebû Bekir bin Hazm'a gönderdiği mektupta: *"Rasûlullâh'ın hadislerini bul ve onları yaz. Çünkü ben, âlimlerin vefat edip ilmin yok olmasından korkuyorum. Yalnızca Rasûlullâh'ın hadislerini kabul et. (Âlimlere söyleyin) ilmi yaysınlar. Böylece âlimler oturarak ders versinler ki bilmeyenlere öğretilmiş olsun"*⁸⁴ diyerek hadislerin tedvin edilmesini ister. Daha sonra tedvin edilen hadislerin nüshalarından da her vilayete gönderir.⁸⁵

Tâbiîn döneminde İslâm devletinin sınırlarının genişlemesiyle hadis ulemâsının çeşitli beldelere dağılmış olması, hadislerin bir araya toplanmasını zorunlu hale getirmiştir.⁸⁶ Hadis uydurmacılığının tedvin hareketlerinin başlamasına etkisini Zührî'nin *"Eğer şark tarafından bilmediğimiz ve kabul etmediğimiz bazı hadisler gelmemiş olsaydı, ne hadis yazardım ne de hadis kitabetine izin verirdim"*⁸⁷ sözünden de anlayabiliyoruz. Özellikle Şia'nın merkezi olan Irak'ta, Şia'nın yaydığı mevzû hadislerden dolayı İmam Zührî böyle bir söz söylemiştir ve Irak'ı da *"şark tarafı"* olarak nitelemiştir.⁸⁸

⁸² Accâc, *a.g.e.* s.328.

⁸³ İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî*, s.8.

⁸⁴ Buhârî, İlim 34, I, s.31, Kâsımî, *a.g.e.* s.100, 101.

⁸⁵ Abdülganî Abdülhâlik, *Sünnetin Delil Oluşu-Hücciyetü's-Sünne-*, 2. Baskı, çev. Dilaver Selvi, İstanbul: Şûle Yayınları, 2003, s.292.

⁸⁶ Güner, *a.g.e.* s.54.

⁸⁷ el-Bağdâdî, *a.g.e.* s.107, 108.

⁸⁸ Talat Koçyiğit, "İbn Şihâb ez-Zührî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXI, 1, 1973, s.69.

Hadislerin cem edilmesi noktasında yukarıda ifade edilen nedenlerin yanında diğer bir amil de Ahmed Naim tarafından şöyle ifade edilmektedir: “*Sahâbeden sonra tabiin ile tebe-i tabiin devirlerinde merviyatın miktarı bittabi çoğalmış ve müteferrik Sahâbeden azim miktara baliğ olan ehâdis –hele araya ruvat-ı tabiin de girdikten sonra- sudurda (hafızada) cem ve zabt etmek müşkül olmaya başlamış olduğundan hadisi yazıp yazmama meselesi baş gösterdi.*”⁸⁹

Aslında Ahmed Naim, hadislerin yazılması ya da yazılmaması meselesine değinirken onun buradaki kastının, hadislerin tespit edilmesi olmadığını görmekteyiz. Çünkü tabiin dönemine kadar gelindiğinde, rivâyetlerin sayısının ezberde tutulamayacak kadar çok olduğunu, bunun ise hadislerin bir kitapta cem edilerek mümkün olabileceğini dolaylı yoldan vurgulamış ve hadis tedvininin nedenlerinden birini zikretmiştir.

Tâbiîn döneminde tedvin çalışmaları içerisinde ilk ve en geniş çaplı gayretleri ortaya koyan kişinin İbn Şihâb ez-Zühri olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda Zühri, Sahâbeden Enes bin Malik, Abdullah bin Ömer, Cabir bin Abdullah, Sehl bin Sa’d, Ebû Tufeyl, Mismar bin Mahreme, Said bin Yezid, Abdurrahman bin Ezher ve Rabia bin İbad, Mahmud bin er-Rabi gibi isimlerden hadis almıştır. Tâbiînden, aynı zamanda hocaları olan Said bin Müseyyeb, Eban bin Osman, Ubeydullah bin Abdullah bin Utbe ve Urve bin Zübeyr’den hadis almıştır.⁹⁰ O, rivâyet toplayabilmek için meclislere katılır, herkesten istifade ederdi.⁹¹ Said bin Müseyyeb’den bir hadis alabilmek için bazen onu üç gün takip ederdi ve onun yanında hadis öğrenmek için sekiz sene kaldı.⁹² Elinde hadis yazmak için taşıdığı levhalar vardı. Meşayihinden duyduğu her şeyi yazardı.⁹³ Ubeydullah bin Abdullah’tan hadis öğrenebilmek için de onun kapısında bekler, ona kuyudan su taşırdı.⁹⁴

⁸⁹ Ahmet Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 8. Baskı, I-XII, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984, I, s.40.

⁹⁰ Abdülaziz ed-Dûrî, “İbn Şihâb ez-Zühri ve İslâm Tarih Yazıcılığının Başlamasındaki Rolü”, çev. Casim Avcı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, 2002, s.58.

⁹¹ Muhammed Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisün*, 2. Baskı, Riyâd: Şeriket-ü Tıbbâti'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye, 1984, s.174.

⁹² Dûrî, a.g.e. s.58.

⁹³ İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebi'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, 1997, XIII, s.133, 134.

⁹⁴ Koçyiğit, “Zühri”, s.56, 57.

Tedvini ilk olarak başlatanın Zührî olduğu “أول من دَوَّن الحديث ابن شهاب الزهري على رأس المئة” “*Hicrî birinci asrın başında Ömer bin Abdülaziz’in emriyle hadisleri ilk tedvin eden İbn Şihab ez-Zühri’dir*”⁹⁵ ifadesinden anlaşılmaktadır. Malik bin Enes de bu durumu “أول من دَوَّن العلم ابن شهاب” “*İlmi ilk defa tedvin eden toparlayan İbn Şihâb’dır*” sözüyle anlatırken Derâverdî bu ibareye “وكتبه” “*ve yazan*” ibaresini ekleyerek bu faaliyeti anlatmaktadır.

Zührî’nin tedvin çalışmalarıyla ilgili kendinden gelen rivâyetlere bakınca, onun bu sahada otorite olduğu görülmektedir. Nitekim o, bu meseleyi şöyle dile getirmektedir: “Kimse benim neşrim gibi ilmi (hadisi) neşretmedi, kimse benim ilme sabrettiğim gibi sabredemedi.”⁹⁸ Yine bu alanda Zührî’nin kendini ispatladığını ve başarılı olduğunu Salih bin Keysan’ın “Ben ve Zührî, ilim elde etmek için bir araya geldik. Süneni yazalım dedik. Hz. Peygamber’den gelenleri yazdık. Zührî, ‘Sahâbeden gelenleri de yazalım, onlar da sünnettendir’ dedi. Ben değildir, dedim. O yazdı, ben yazmadım. O kazandı, ben kaybettim”⁹⁹ sözlerinden anlamaktayız.

Yine hadislerin cem edilmesinin resmiyet kesbettiğini Zührî’nin “Ömer bin Abdülaziz bize sünenin toplanmasını emretti. Ona defter defter yazdık. O, idaresi altında bulunan her yere bunlardan bir nüsha gönderdi”¹⁰⁰ ifadelerinden idrak ediyoruz.

⁹⁵ İbn Hacer el-Askallânî, Ahmed b. Ali, *Fethu’l-Bârî Bi Şerh-i Sahîhi’l-Buhârî*, 1. Baskı, I-XVII, thk. Abdurrahman b. Nâsır el-Berrâk, Riyâd: Dâr-u Taybe, 2005, I, s.364; Sandıkçı, “İlk Üç Asırda Hadis Çalışmalarının Genel Görünümü”, s.111.

⁹⁶ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, 1. Baskı, I-X, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988, III, s.363; İbn Asâkir, Ebû Kâsım Ali İbnü’l-Hasen b. Hibetullah b. Abdillâh eş-Şâfi, *Târîh-u Medînet-i Dimeşk*, I-LXXX, thk. Ömer b. Ğarâme el-Umrevî, Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1995, LV, s.334; İbnü’l-Cevzî, Cemaleddin Ebû’l-Ferec, *Sıfatü’s-Saffe*, 3. Baskı, I-IV, thk. Mahmûd Fâhûrî, Beyrût: Dâru’l-Marife, 1985, II, s.137; Hayruddîn Ziriklî, *el-A’lâm Kâmûs-i lieşheri’r-Ricâl ve’n-Nisâ mine’l-Arabî ve’l-Müsta’rabîn ve’l-Müsteşrikîn*, 15. Baskı, I-VIII, Beyrût: Dâru’l-İlm Li’l-Melâyîn, 2002, VII, s.97; Bünyamin Erul, “Hicrî II. Asırda Rivâyet Üslûbu (I) I. Rivayet Açısından Ma’mer b. Raşid’in el-Cami’i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIII, I, 2002, s.31.

⁹⁷ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I-XXV, Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, t.y. V, s.334.

⁹⁸ Zehebî, *A’lâm*, V, s.335.

⁹⁹ Mizzî, Cemâlüddîn Ebi’l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbü’l-Kemâl Fî Esmâi’r-Ricâl*, 2. Baskı, I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâr Ma’rûf, Beyrût: Müessesetü’r-Risale, 1983, XXVI, s.434; İbn Hacer el-Askallânî, Ahmed b. Ali, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, I-IV, thk. İbrâhîm ez-Zeybek, Âdil Mürşid, y.y. Müessesetü’r-Risâle, t.y. III, s.697; Muhammed Ali Asar, “Hişam Bin Urve’nin Hadis İlmindeki Yeri”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.62, 63.

¹⁰⁰ Talat Koçyiğit, “Zührî”, s.68.

Zührî'nin tedvin faaliyetleri çerçevesinde, onun hadisleri cem işini, ezberlemek için yaptığı zikredilmektedir. Ayrıca hadisleri ezberinde tutmak için de müzakere metodunu kullandığı ifade edilmektedir. Onun müzakere usûlünü kullanmasıyla ilgili şu kıssa anlatılır: İmam Zührî, hadis imamlarından duyduğu hadisleri uyuyan cariyesine gelir onu uyandırır, filan bana şunu, filan da şunu rivâyet etti, derdi. Cariye şaşkın bir şekilde, bundan bana ne, deyince Zührî, biliyorum bunun sana faydası yok, fakat bunları yeni işittim ve müzakere edip hafızama yerleştirmek istedim, dedi.¹⁰¹

Hadisleri tedvin etme konusunda yetkin bir ismin gerekliliği, bu işin ancak bu alanda kendini yetiştirmiş biriyle gerçekleşebileceği aşîkârdır. Döneminde birçok ulemâ tarafından ilmî yönüyle takdir toplamış, hadis ve sünnet malumatıyla önde olan Zührî'nin, bu hizmeti hakkıyla yerine getirdiğine âlimlerden İbrahim bin Sa'd'ın babasından rivâyet ettiği “*Rasûlullâh döneminden sonra, hadisleri İbn Şihâb ez-Zührî gibi cem eden başka bir kimse görülmemiştir*”¹⁰² sözü ve Said bin Abdülaziz'in Mekhûl'den işittiği “*Geçmiş sünneti İbn Şihâb ez-Zührî'den daha iyi bilen bir kimse görmedim*”¹⁰³ ifadesi bize hüccet olarak yeterlidir.

Hemmam bin Münebbih, hadislerin tedvini noktasında Ebû Hüreyre'nin talebesi olarak önemli konum ihraz eden muhaddislerdendir. O, Ebû Hüreyre'den yüz kırk civarında hadis dinlemiştir. Bu hadisler daha çok ahlâk ile ilgili hadislerdir.¹⁰⁴ Ahmed bin Hanbel, bu sahidedeki hadislerin tamamını Müsned'ine dahil etmiştir.¹⁰⁵

Bu sahife aslında Ebû Hüreyre'nin sahifesidir. Çünkü onu Hemmâm bin Münebbih'e Ebû Hüreyre imla ettirmiştir.¹⁰⁶ Fakat bu sahifeye Sahîfet-ü Hemmâm denmesinin

¹⁰¹ Talat Koçyiğit, “Zührî” s.61.

¹⁰² Zehebî, *A'lâm*, V, s.335

¹⁰³ Zehebî, *A'lâm*, V, s.336; İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî, *Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1. Baskı, I-IX, Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1952, VIII, s.73; İbn Kesîr, *a.g.e.* XIII, s.138.

¹⁰⁴ Saliha Ünal, “Hemmâm b. Münebbih ve Vehb b. Münebbih'in Hadis İlmindeki Yeri”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008*), s.13, 16; geniş bilgi için bkz: Muhammed Hamidullah, *Hemmâm İbn Münebbih'in Sahîfesi*, çev. Talat Koçyiğit, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.76-115; Bünyamin Erul, “Hicrî II. Asırda Rivâyet Üslûbu (II) II. Dirayet Açısından Ma'mer b. Râşid'in el-Câmi'i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIII, II, 2002, s.61.

¹⁰⁵ Accâc, *a.g.e.* s.356; Mustafa Karataş, “Muksirûn ve Hadîs Sayıları”, *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 16, 17, 18, 1999, s.171.

¹⁰⁶ Accâc, *a.g.e.* s.357.

sebebi, Hemmâm'ın bu sahifeyi koruma ve rivâyet etme gayretidir.¹⁰⁷

Sahifenin bugün elimize ulaşan en eski eser olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁸ Ayrıca elimizdeki bu eser, tarihi itibarıyla hadislerin Hz. Peygamber vefat ettikten iki üç asır sonra yazıldığını iddia edenlere karşı bir delildir. Çünkü sahifedeki hadisleri sağlığında imla ettiren Ebû Hüreyre, hicrî elli dokuz senesinde vefat etmiştir.¹⁰⁹ Yine Hemmâm bin Münebbih'in sahifesi, tedvin işinin Ömer bin Abdülaziz döneminden evvel başladığıyla ilgili bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁰

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan hadis yazmıştır. O, hadis yazdığı sahifeler dolunca terliklerine yazardı. Amir Eş-Şa'bî hadisleri yazmaya hırs gösterirdi. O, *“benden bir şey işittiğiniz zaman onu duvara da olsa yazın”* derdi. Ancak vefat ettikten sonra onun yazdığı şeylerden ancak ferâize dair telifata ulaşılmıştır. Yine İbn Abbas'ın talebelerinden Mücahid b. Cübeyr, ondan hadis yazmıştır. Yazılan bu sahifeleri Ebû Yahya el-Kunâsî de çoğaltırdı. Hişam b. Abdülmelik raiyyetinden Recâ b. Hayve'ye bir hadis hakkında soru sorunca Recâ şöyle dedi: “Eğer o hadis benim yanımda yazılı olmasaydı ben onu unutmuştum.” Atâ b. Ebî Rebâh hadisleri kendisi için yazardı. Bazen oğluna da kendisi için yazmasını emrederdi. İbn Ömer'in mevlâsı Nâfî talebelerine hadis yazdırırdı, talebeleri de onun önünde hadis yazarlardı.¹¹¹ Mâlik b. Enes, bizzat kendi eliyle yüz bin hadis yazdığını söyler.¹¹²

Zikredilen tedvin faaliyetleriyle birlikte, Ebû Muhammed Abdülmelik bin Abdülaziz bin Cüreyc'in Mekke'de, Ebû Ömer ve Abdurrahman bin Ömer el-Evzâî'nin Şam'da, Süfyân-ı Sevrî'nin Kûfe'de, Ebû Seleme Hammad bin Seleme bin Dinar'ın Basra'da tedvin faaliyetlerine devam ettiği bildirilmektedir.¹¹³

---

¹⁰⁷ Hamidullah, *Hemmâm*, s.49.

¹⁰⁸ Hamidullah, *Hemmâm*, s.49.

¹⁰⁹ Hamidullah, *Hemmâm*, s.50.

¹¹⁰ Accâc, *a.g.e.* s.357.

¹¹¹ Accâc, *a.g.e.* s.325-327; Ekinci, *a.g.e.* s.114, 115.

¹¹² Kadir Paksoy, “Sahâbe'nin Sayısı, Hadislerin Sayısı ve Hadis Hafızlarının Dehaları Hakkında Bazı Tespitler”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, 1997, s.240.

¹¹³ İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî*, s.8.

2. 3. Hadislerin Tasnîfi

Tasnif, lügatta bir şeyi parçalarına ayırma, sıfatlarına göre sınıflara ayırma manasında kullanılmıştır.¹¹⁴ İstilahî manada tasnif, hadisleri belli bir tertibe göre sınıflandırarak eser meydana getirmektir.¹¹⁵

Muhaddisler hadislerin tedvini noktasındaki çalışmaları sonucunda belli sınırlara ulaşınca, ilim yönündeki gayretlerini yazdıkları hadisleri belli bâblara göre ayırıp, tasnif etmeye tevcih etmişlerdir. Bu yöndeki gayretler, tedvin faaliyetlerinin hemen akabinde yani hicrî ikinci asırda başlamış ve devam etmiştir. Tasnif edilen bu bâblar, daha sonra Musannef, Müsned, Cami, Sünen, Siyer ve Megazî şeklinde eserlerde toplanmıştır. Tasnif döneminde yapılan çalışmaların konularının genel çerçevesine bakınca, bunların Fıkıh, Tefsir, Siyer ve Megazî alanlarında yoğunlaştığı görülür.

Hadislerin daha çok Fıkıh bâblarına göre tasnif edildiği görülmekte, bu alana yönelik tasnif ve tevbib edilen Zeyd bin Ali'nin Müsned'i dikkatimizi çekmektedir. Bu eser, tasnif döneminin ilk örneklerinden sayılmaktadır.¹¹⁶ Eseri incelediğimizde onun beş yüz elli hadisi muhtevî olduğunu görürüz. Bu hadislerin iki yüz yirmi sekizi merfû, üç yüz yirmisi Hz. Ali'ye ait, iki tanesi de Hz. Hüseyin'e aittir. Rivâyetler ravi yönüyle merfû, mevkuf ve Zeyd bin Ali'nin görüşleri şekliyle sıralanmıştır. Kaynak, Fıkıhî konulara göre tasnif edilmiş, ibâdât, muamelât ve ukûbât konularını içermektedir. Fıkıhî konuların dışında ayrıca kitabın içinde ihlâs, fazlu'l-ulemâ ve avlanmayla alakalı rivâyetler de yer almaktadır. Rivâyetlerde geçen bazı garîb kelimeler, Zeyd bin Ali tarafından açıklanmıştır. Eseri rivâyet eden Ebû Halid, kitabın içerisine Zeyd bin Ali'nin Fıkıhî görüşlerini de dâhil ettiği için bu esere "*el-Mecmûu'l-Fıkıhî*" adı verilmiştir.¹¹⁷

Bu eserin adı Müsned olarak anılsa da aslında onun Musannef türü bir kaynak olduğu ifade edilmektedir. Çünkü bu eser, ravisi olan Ebû Hâlid tarafından tertip edilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.* XXVIII, s.2511.

¹¹⁵ Aydın, *a.g.e.* s.151.

¹¹⁶ Şengezer, *a.g.e.* s.44.

¹¹⁷ Şengezer, *a.g.e.* s.43-47.

¹¹⁸ Şengezer, *a.g.e.* s.43.

Hadislerin tebvibi alanında çalışma yürütenlerin Basra ayağına nazarlarımızı çevirince orada ilk tasnifatın Said bin Arûbe tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.¹¹⁹ Said bin Arûbe'nin tasnif ettiği hadisleri “Kitâbu'l-Menâsik” adlı eserinde topladığı, eserine Hac, Kâbe ve Mekke'yle alakalı yüz otuz rivâyet derc ettiği ifade edilmektedir. Bu rivâyetlerin yirmi altısı merfû, kırkı mevkûf, altmış dördü de maktudur. Aldığı rivâyetler genelde hacla ilgili sorulara cevap şeklinde sunulur. Rivâyetleri senedleriyle verme hususunda tam bir gayret yoktur. Yani isnad sistemi tam olarak oturmamıştır. İbn Arûbe eserinde, Katâde, Atâ bin Ebî Rebâh, Hasan Basrî ve İbn Sîrîn gibi ulemânın fetvalarına da yer verir.¹²⁰

Said bin Arûbe Sahâbeden Hz. Ömer, Hz. Aişe, Süraka bin Malik, Abdullah İbn Abbas; Tâbiînden da Katade bin Diâme, Atâ bin Ebi Rebâh, Hasan Basrî'den hadis almıştır.¹²¹ Bu çalışmaların yanında Said bin Arûbe, Kitâbu't-Tefsîr adında bir eser daha tasnif etmiştir.¹²²

Abdülaziz bin Cüreyc tasnif çalışmaları konusunda Mekke'de önde gelen isimdir. O kitabını Abdullah bin Abbas'ın hadislerini tasnif ederek oluşturmuş ve bunu, dönemin halifesi Mansur'a takdim etmiştir.¹²³

Zikredilen isimler ve çalışmaları dışında, Ebû'l-Âliye, “Bâbu's-Salât” ve “Bâbu't-Talâk” hakkında iki bâb, Âmir bin Şerâhil eş-Şa'bî talâk ile ilgili hadisler hakkında bir bâb tasnif etmiştir.¹²⁴

Hicrî II. asırda telif ve tasnif edilen eserlere bakınca karşımıza çıkan diğer bir grup da Siyer ve Megazî'lerdir. Bu dönem, Siyer ve Megazî alanında telif edilen eserler yönüyle ilk olma özelliğini taşımaktadır. Çünkü Sahâbe döneminde bu alanda hususi çalışmalar yoktu. İkinci asırda telif edilen ilk Siyer ve Megazî eserlerinin örneklerine baktığımızda

¹¹⁹ İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî*, s.8; Râmeihürmüzî, *a.g.e.* s.619.

¹²⁰ Şengezer, *a.g.e.* s.48, 49.

¹²¹ Şengezer, *a.g.e.* s.51.

¹²² Ömer Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 1. Baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005, s.90.

¹²³ Carol Brockelman, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 5. Baskı, I-VI, çev. Abdulhalîm en-Neccâr, Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1983, III, s.151; Hâkim Abîsan el-Matûrî, *Târîhu Tedvîni's-Sünne ve Şübehâtu'l-Müsteşrikân*, Kuveyt: Meclisü'n-Neşri'l-İlmî, 2002, s.84; Özpınar, *a.g.e.* s.187.

¹²⁴ Özpınar, *a.g.e.* s.93.

bu alanda ilk müellifin Urve b. Zübeyr olduğunu görürüz. Onun eserinin İbn Ebî Hunejde'nin sorduğu sorulara Urve'nin verdiği cevaplar vesilesiyle oluştuğu ifade edilmektedir. Oluşan bu eser iki yoldan rivayet edilmiştir. Birincisi, oğlu Hişâm b. Urve ikincisi İbn Şihâb ez-Zührî'dir ve bu rivayetlerin ilk yazılı Siyer ve Megazî metinleri olarak günümüze kadar geldiği zikredilmektedir.¹²⁵

Urve'den sonra bu alandaki gayretler Ömer b. Abdülaziz döneminde yoğunlaşmış, Zührî de bu dönemde yazılı Megazî eserleri meydana getirmiştir. Onun Megazî'ye dair eserinin bulunduğu Musa b. Ukbe'den naklen ifade edilmektedir. Çünkü Musa b. Ukbe, Zührî'nin talebelerindendir ve ondan naklettiği Megazî rivayetleriyle el-Megazî'sini oluşturmuştur.¹²⁶

---

¹²⁵ Fayda, a.g.e. s.321.

¹²⁶ Fayda, a.g.e. s.321.

I. BÖLÜM

ERKEN DÖNEM MEGAZÎ MÜELLİFLERİ VE ESERLERİ

1. Urve b. Zübeyr ve Megazî Rasûlillâh'ı

1. 1. Urve b. Zübeyr (v.99/718)

İsmi, Urve b. Zübeyr bin Avvâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay b. el-Kureşî el-Esedî olup künyesi Ebû Abdullah'tır.¹²⁷ Kendisi tâbiündandır ve hicrî 26 yılında doğmuştur.¹²⁸

Urve, fazilet sahibi âbid bir insandı. Her gün Kur'ân'ın dörtte birini okur ve onunla gece namazı kılardı. Bu gece namazını bacağıının kesildiği gün hariç hiç terk etmedi.¹²⁹ Cömertliği ile de anılan Urve b. Zübeyr, hurma hasat mevsiminde kendisine ait hurma bahçesinin kapılarını açar, insanların oraya girmesine izin verirdi. İnsanlar oraya girer, hurmalardan yer ve yüklenip eve götürürlerdi.¹³⁰

Onun bela ve musibetlere karşı duruşu, İslâm tarihinde güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ayağına isabet eden hastalıktan dolayı ayağının kesilmesi gerekti. Ayağını kesmeye gelen kişi Urve'ye:

“Sana şarap içirelim, böylece kesmenin acısını hissetmezsin” deyince Urve: *“Allah'ın haram kıldığı şeylerden yardım beklemem”* şeklinde cevap verdi.¹³¹

Yine bir gün oğlu Muhammed ile birlikte yola çıktılar. Hayvanların olduğu bir ahıra

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, 2. Baskı, I-IV, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs, Riyâd: Dâru'l-Hânî, 2001, IV, s.244; İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, 1. Baskı, I-X, thk. Abdu'l-Muîd Han, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1973, V, s.194; Mizzî, *a.g.e.* XX, s.11, 12.

¹²⁸ İbn Hibbân, *a.g.e.* V, 194; Şirâzî, Ebû İshak eş-Şirâzî eş-Şâfi, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrût: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1970, s.58.

¹²⁹ Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Teymî, *el-Ensâb*, 2. Baskı, I-XII, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, Kâhire: Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1980, I, s.230; Mizzî, *a.g.e.* XX, s.19.

¹³⁰ Urve b. Zübeyr, *Megazî Rasûlillâh*, 1. Baskı, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Riyâd: Mektebetü't-Terbiyyeti'l-Arabî, 1981, s.39.

¹³¹ Urve, *a.g.e.* s.41.

girince Muhammed’e hayvan tepti ve orada öldü. Bunun üzerine Urve: *لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا*¹³² ayetini okudu ve şöyle dedi:

*“Allah’ım! Eğer aldıysan muhakkak sen vermiştin. Eğer bela verdiysen muhakkak ki afiyet veren sensin.”*¹³³

İlme çok önem veren Urve, oğlu Hişam b. Urve’ye şöyle nasihatte bulunmuştur: *“Siz bugün kavminizin küçüklerisiniz fakat ileride büyükleri olacaksınız. İlim öğrenin! Zira onunla liderlik yapacaksınız. Kavminiz size ihtiyaç duyacak.”*¹³⁴ Onun ilmî yönünü Zührî, *“Urve, kovaların bulandıramayacağı bir denizdi”*; ¹³⁵ Ömer b. Abdülaziz *“Urve’den daha âlim birini bilmiyorum, hatta onun bilmediğini bilen de bilmiyorum”*; Zübeyr İbn Bekkâr *“kendilerinden görüşü alınan Medine’nin yedi fakihinden biridir”*¹³⁶ sözleriyle anlatmaktadır. Yusuf b. Yakub’un Zührî’den haber verdiğine göre *“Urve ve Umre bana bir hadis rivâyet ettiği zaman Umre’nin hadisi, Urve’nin hadisini tasdik ederdi”*¹³⁷ ifadeleriyle Urve’nin güvenilirliği zikredilmektedir.

Yine Urve’nin ilmî yönünün derinliğiyle alakalı Abdurrahman b. Ebî Zinâd Abdurrahman b. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf’tan şu sözleri nakletmektedir: *“Babamla birlikte mescide girdiğimizde insanların bir adamın etrafında toplandığını gördük. Babam dedi ki: Ey oğlum! Bak bakalım bu kim? Baktım ve gördüm ki Urve b. Zübeyr. Ona dedim ki: Ey babacığım! Bu Urve b. Zübeyr’dir. Buna şaşırdım. Babam dedi ki: Oğlum! Şaşıрма! Allah’a yemin olsun ki Rasûlullâh’ın ashabını Urve b. Zübeyr’e soru sorarken gördüm.”*¹³⁸

Medine fakihlerinden biri olan Urve, zamanının en âlimlerinden, çokça hadis bilen, sika bir râvîdir.¹³⁹ Hadis sahasında büyük bir yere sahip olan Urve, Hz. Aişe’nin hadislerini

¹³² Kehf, 18/62, *“Gerçekten biz bu yolculuğumuzda epey yorulduk.”*

¹³³ Urve, a.g.e. s.41.

¹³⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, s.93,

¹³⁵ İbn Ebî Hâtim, a.g.e. VI, s.396.

¹³⁶ Urve, a.g.e. s.47.

¹³⁷ Mizzî, a.g.e. XX, s.16.

¹³⁸ Mizzî, a.g.e. XX, s.18, 19.

¹³⁹ İclî, Ebû’l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Salih el-İclî el-Kûfî, *Ma’rifetü’s-Sikât min Ricâli Ehli’l-İlmi ve’l-Hadîs ve Mine’d-Duafâi ve Zikri Mezâhibihim ve Ahbârihim*, I-II, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-

en iyi bilen üç kişiden biri olarak zikredilmektedir.¹⁴⁰ Hz. Aişe hayattayken ondan hadis yazmıştır.¹⁴¹ Bunun yanında insanların Urve'den hadis yazdığı da Zührî tarafından ifade edilmektedir.¹⁴²

Urve, Ebû Hüreyre, Muğîre b. Şu'be Üsâme b. Zeyd b. Hârîse, Beşîr b. S'ad, Beşîr b. Ebî Mes'ûd, Câbir b. Abdillâh, Cumhân Mevlâ el-Eslemî, Haccâc b. Haccâc, Hasan ve Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, Hakîm b. Hizâm, Humrân b. Ebân, Mevlâ Ebân b. Osman, Hamza b. Amr, Ebû Eyyub Halid b. Zeyd, Zübeyr b. Avvâm, Zeyd b. Sâbit, Zübeyr b. es-Salt, Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Süfyan b. Abdillâh, Sehl b. Ebî Hasme, Âsım b. Ömer b. Hattâb, Abdullâh b. Erkam, Abdullâh b. Cafer b. Ebî Tâlib, Abdullâh b. Zübeyr, Abdullâh b. Zem'a İbnü'l-Esved, Abdullâh b. Abbas, Abdullâh b. Ömer, Abdullâh b. Amr, Abdurrahman b. Abd, Ubeydullâh b. Adî b. el-Hıyar, Osman b. Talha, Ali b. Ebî Tâlib, Ömer b. Ebî Seleme, Amr b. Âs, Kays b. S'ad b. Ubâde, Muhammed b. Mesleme, Mervân b. Hakem, Misver b. Mahrame, Muaviye b. Ebî Süfyan, Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im, Numan b. Beşîr, Hişâm b. Hakîm, Yahya b. Abdirrahman, Ebû Saîd el-Hudrî, Esmâ bnt. Ebi Bekir, Esmâ bnt. Umeys, Büsre bnt. Safvân, Hz. Aişe, Fatıma bnt. Kays, Ümmü Habîbe bnt. Ebî Süfyan, Hz. Peygamber (as)'in eşi Ümmü Seleme'den rivâyet etmiştir.¹⁴³

Kendisinden, Zührî, Hişâm b. Urve, Temîm b. Seleme, Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Cafer b. Mus'ab, Habîb b. Ebi Sâbit, Mevlâ Urve b. Zübeyr, Hâlid b. Ebî İmrân, Davud b. Müdrik, Zibrikân b. Amr b. Ümeyye, Zümeyl b. Abbas, Sa'd b. İbrahim bin Abdirrahman b. Avf, Saîd b. Halid b. Amr b. Osman b. Affân, Süleyman b. Abdillâh b. Uveymir, Süleyman b. Yesar, Salih b. Hassan, Salih b. Keysan, Safvan b. Süleym, Âsım b. Ömer b. Osman, Abdullâh b. İnsan, Ebû'z-Zinâd Abdullâh b. Zekvân, Abdullâh b. Ebî Seleme, Abdullâh b. Ubeydillâh b. Ebî Müleyke, Abdullâh b. Urve b.

Bestevî, Kâhire: Matbaâtü'l-Medenî, 1956, II, s.133; İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefâyâtü'l-A'yân ve Ebnâu Ebnâi'z-Zamân*, I-VIII, thk. İhsan Abbâs, Beyrût: Dâru Sâdir, t.y. III, s.255; Zehebî, Ebû Abdullâh Şemseddin, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehü Rivâyetün fî'l-Kütübi's-Sitte*, 1. Baskı, I-II, thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Dâru'l-Kible, 1992, I, s.18; Ebû Zehv *a.g.e.* s.184; Saffet Abdülfettah Mahmûd, *el-Muğnî fî Ma'rifeti'r-Ricâli's-Sahîhayn*, 1. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1987, s.172.

¹⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* VI, s.396.

¹⁴¹ Urve, *a.g.e.* s.48.

¹⁴² Urve, *a.g.e.* s.48.

¹⁴³ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* VI, s.395; Mizzî, *a.g.e.* XX, s.12-14.

Zübeyr, Abdurrahman b. Humeyd, Ubeydullah b. Utbe b. Mes'ûd, Osman b. Urve b. Zübeyr, Osman b. Velid, Irâk b. Mâlik, Atâ b. Ebî Rebâh, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân, Ömer b. Abdülazîz, Amr b. Dînâr, İmrân b. Ebî Enes, Mücâhid b. Verdân, Muhammed b. İbrahim b. Haris, Muhammed b. Cafer b. Zübeyr, Ebû'l-Esved Muhammed b. Abdirrahman b. Nevfel, Muhammed b. Münkedir, Musa b. Ukbe, Yahya b. Ebî Kesir, Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce rivâyette bulunmuştur.¹⁴⁴

Başta ilim olmak üzere birçok alanda kıymet arz eden Urve b. Zübeyr, h. 99 senesinde Medine'de oruçlu olarak vefat etmiştir.¹⁴⁵

1. 2. Megazî Rasûlillâh

Megazî alanında bir esere sahip olduğunu anladığımız Urve b. Zübeyr'in, bu alanda İslâm tarihinin ilk müellifi olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁶ Onun bu alanda yazdığı eser, kendinden sonraki müelliflere de bir kaynak olmuş, onlar tarafından kullanılmıştır.

Ebû'l-Esved tarikiyle bize ulaşan eserin ele aldığı konular: “Hz. Peygamber (as)’in kendini vahyi karşılamak için hazırlaması, vahyin başlaması ve Hz. Hatice’nin bu durum karşısındaki duruşu, Rasûlullâh’ın Varaka b. Nevfel ile görüşmesi, namaz emrinin başlangıcı ve Cebrâil (as)’in namazı ve abdesti nasıl öğrettiği, Hz. Peygamber’in namaz ve abdesti Hz. Hatice’ye nasıl öğrettiği, Rasûlullâh’ın kavmini ve başkalarını İslâm’a daveti ve bunun karşısında Mekke halkının tavrı, davet yolunda Efendimiz (sav)’in Mekkelilerin elinden çektiği eziyetler, Habeşistan’a hicret ve muhacirlerin isimleri, Habeşistan’a ikinci hicret ve Mekkelilerin Necâşî’ye müslümanları tutuklaması için elçi göndermeleri, Rasûlullâh’ın Tâif’e gitmesi ve orada

¹⁴⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm İbni'l-Muğîre el-Cu'fî, *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr*, I-XII, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, VII, s.31; Müslim, İbnu'l-Haccâc en-Nîsâburî, *el-Küne ve'l-Esmâ*, I-II, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Medine: İhyâü't-Turâsi'l-İslâmî, t.y. I, s.469; Mizzî, a.g.e. XX, s.14, 15; Abdülğaffar Süleyman el-Bendârî, *Mevsûat-ü Ricâli'l-Kütübi't-Tis'a*, 1. Baskı, I-IV, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, III, s.29.

¹⁴⁵ Zehebî, *Tezkira*, I, s.62; İbn Hibbân, a.g.e. V, s.194.

¹⁴⁶ es-Safedî, Selahaddîn b. Halil b. Aybek, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefâyât*, 2. Baskı, I-XXII, Stuttgart: Neşriyyâtü'l-İslâmiyye, 1991, I, s.28; Sezgin, *Târîh*, I, s.70; Mustafa Zeki Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları ve Eserleri*, Samsun: Sönmez Yayınevi, 1990, s.18; Yavuz Ünal, a.g.e. s.191; Josef Horovitz, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu İlk Siyer/Megazî Eserleri ve Müellifleri*, 1. Baskı, çev. Ramazan Altınay, Ramazan Özmen, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, s.26.

gördüğü eziyet, bunun karşısında Addâs isimli Hıristiyan bir zatın duruşu, Medinelilerin Efendimiz'den dini öğretmesi için bir muallim istemeleri ve Mus'ab b. Umeyr'i davetleri, Sahâbenin ve ardından Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretleri, Bedir savaşı, Benî Nadîr savaşı, Uhud savaşı, Hayber savaşı, Mekke'nin fethi, Hz. Peygamber'in ölüm hastalığı."¹⁴⁷

Bu eserin oluşmasında, halifelerin, âlimlerin ve emirlerin sorduğu sorulara karşılık, Urve'nin verdiği yazılı veya sözlü cevapların da etkili olduğu söylenebilir. Nitekim biz bunu Abdülmelik b. Mervan'ın, Urve'ye Hz. Peygamber'in gazvelerine müteallik bazı işler hakkında sorular sorduğunu ve bunlara Urve'nin yazdığı cevapların yer aldığı metinlerden anlıyoruz.¹⁴⁸

Yine Urve'nin yazdığı diğer nüshalardan birinde de Zührî'nin bir rivâyetinde İbn Ebî Huneyde'nin ¹⁴⁹ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَجْنُوهُنَّ* “*Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin*” ayeti hakkında sorduğu bir soruya verdiği cevap yer almaktadır.¹⁵⁰ İşte bu ve benzeri yazışmalar, Megazî Rasûlillâh'ın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Kitabın senedleri A'zamî tarafından değerlendirilirken, rivâyetlerin tamamına yakınının mürsel olduğu ifade edilmektedir.¹⁵¹ Bu durum aynı zamanda A'zamî'nin eser hakkında “*sened kullanılmamıştır*” değerlendirmesiyle paraleldir. Çünkü mürsel hadis, Tâbiînin Sahâbeyi atlayarak Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği hadistir. Urve b. Zübeyr de Tâbiînden olduğuna göre onun sened kullanmamasıyla mürsel rivâyet kullanması aynı şeydir.

Eserin üslûbuyla alakalı değerlendirme yapan Abdülaziz ed-Dûrî; “*açık, anlaşılır, mübâlağadan uzak bir dille, muttasıl bir senedle hadis rivâyet eder*”¹⁵² ifadeleri içerisinde, Urve'nin muttasıl sened kullandığını söylemektedir. Bir önceki paragrafta

¹⁴⁷ Urve, *a.g.e.* s.59, 72-75.

¹⁴⁸ Urve, *a.g.e.* s.55.

¹⁴⁹ Mümtetine, 60/10.

¹⁵⁰ Urve, *a.g.e.* s.56, (A'zamî'nin değerlendirme notu).

¹⁵¹ Urve, *a.g.e.* s.68; Şengezer, *a.g.e.* s.33.

¹⁵² Urve, *a.g.e.* s.65.

mürsel rivâyet kullandığı ifade edilen Urve'nin, aslında muttasıl rivâyeti tercih ettiği görülmektedir. Çünkü rivâyetlerinden bazılarının, Buhârî'nin Sahîh'inde muttasıl bir senedle geçtiğini görmekteyiz. İsnâdı zikredilmeden Urve'nin eserinde yer alan aynı rivâyet, Buhârî'nin Sahîh'inde vahyin başlangıcı babında,

“Yahya b. Kesîr→Leys→Ukayl→Zührî→Urve→ Hz. Aişe” şeklindeki nakille gelmektedir.¹⁵³

A'zamî'nin değerlendirmeleri içerisinde yer alan Urve'nin mürsel rivâyet kullanmış olması doğru bir değerlendirmedir. Çünkü o, bu değerlendirmeyi esere bakarak söylemektedir. Eserdeki rivâyetler de hep mürsel olarak verilmiştir. Kitabın ravisi olan Ebû'l-Esved'in sened kullanmamış olmasına karşılık Ebû'l-Esved'den önce yaşayan Zührî, Megazî'sinde isnâdı kullanmıştır. Senedin kullanılmaması meselesi sadece Urve'nin eserine özel bir durum olarak ifade edilmektedir.¹⁵⁴

Urve'nin sened kullanmamasıyla ilgili başka bir değerlendirme de şudur: Onu sened kullanmamaya iten sebep, başta kendi tercihi olmak üzere ikinci defa anlatılan hadiseler yer vermesi ve kaynağının söylenmesine gerek olmayan Abdullah b. Cahş seriyyesi gibi haberlerdir. Bunların yanında örneğin, Hz. Hatice'nin ölüm tarihinin sorulduğu soruların cevaplarını mektupla verdiği zaman, isnâd kullanmamıştır. Mektuplarda senedin zikredilmemesinin sebebinin de onların ilmî bir keyfiyete sahip olmadığı düşüncesidir.¹⁵⁵

Haberin kaynağına önem verdiği anlaşılan Urve b. Zübeyr bunu, sened içerisinde Hz. Aişe'nin ismini, ismi zikredilmeyen şahıstan sonra vererek hissettirmektedir. Çünkü Urve, Hz. Aişe'ye hem kan bağı hem de kendisinin muallimesi olması bakımından yakındır. Eğer isteseydi bu yakınlığa dayanarak rivâyeti doğrudan verebilirdi.¹⁵⁶

Olayları verirken ayetlerden istişhad eden Urve, bunu Bedir gazvesi babında

¹⁵³ Urve, *a.g.e.* s.101; Buhârî, Vahiy 1, I, s.7.

¹⁵⁴ Urve, *a.g.e.* s.67, (A'zamî'nin değerlendirme notu).

¹⁵⁵ Şaban Öz, “İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2006), s.157.

¹⁵⁶ Öz, *a.g.e.* s.157.

uygulamıştır. Rasûlullâh (as)’ın Bedir’de attığı taşlarla müşriklerin öldürülmesi hadisesinden sonra inzal olan *فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ* ¹⁵⁷ *المُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ* ¹⁵⁸ “Sonra onları siz öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, lâkin Allah attı. Bu da müminlere güzel bir imtihan geçirtmek içindi. Allah işitendir, bilendir” ayet-i kerimesi, buna bir örnektir.¹⁵⁸

Megazî Rasûlillâh’ta, hadiselerle alakalı söylenmiş şiirler yer almaktadır. Mekke’nin fethi esnasında, Ebû Cehil’in oğlu İkrime’nin, müslüman olmadan önce kaçışı hakkında aşağıdaki şiir söylenmiştir:

و انت لو رأيتنا بالخذق   إذ فر صفوان و فر عكرمة
ولحقتنا بالسيوف المسلمة   يقطعن كل ساعد و جمجمة¹⁵⁹

“Eğer sen bizi Hendek dağında gördüysen, İkrime ve Safvân orada kaçmıştı. Müslüman kadınlar savaşta bize kılıçlarıyla katıldılar, her kol ve kelleyi kesiyorlardı.”

Urve, eserinde ensâba özel bir ihtimam gösterir. Hadisenin içinde yer alan şahısların isimlerini vermekle kalmaz, onların ensâba dair bilgilerini mufasssal bir şekilde verir. Mesela Akabe’ye katılanlardan Evs bin Sâbit b. Münzir’in Ensâr’dan ve Benî Amr b. Mâlik b. Neccâr’dan olduğunu söyler.¹⁶⁰

2. İbn Şihâb ez-Zührî ve el-Megazî en-Nebeviyye’si

2. 1. İbn Şihâb ez-Zührî (v.124/743)

İsmi Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb el-Kureşî ez-Zührî el-Medenî olup künyesi Ebû Bekir’dir. Hicaz bölgesinin muhaddis, hafız ve fakihidir.

¹⁵⁷ Enfâl, 8/17.

¹⁵⁸ Urve, a.g.e. s.144.

¹⁵⁹ Urve, a.g.e. s.212.

¹⁶⁰ Urve, a.g.e. s.66.

Sahâbeden on kişiyi gören İmam Zührî sıgar-ı tabiindendir.¹⁶¹

İmam Zührî ilmin en ihtişamlı yaşandığı, muhaddislerin, fakihlerin ve ulemânın çok olduğu dönemde neş'et etti ve bu dönemden çok istifade etti. Döneminde Tâbiûnun büyüklerinden Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr ve Ubeydullah b. Abdullah'tan ilim aldı.¹⁶²

Zührî, Enes bin Malik, Abdullah bin Ömer, Cabir bin Abdillâh, Sehl bin Sa'd, Ebû Tufeyl, Mismar bin Mahreme, Saib bin Yezid, Abdurrahman bin Ezher ve Rabia bin İbad, Mahmud bin er-Rebi, Abdullah b. Sa'lebe, Mahmud b. Lebîd, Abdullah b. Amir b. Rabîa, Mâlik b. Evs, Alkame b. Vakkâs, Kesîr b. Abbâs, Ebû Ümâme b. Sehl, Ali b. Hüseyin, Ebû İdris el-Havlânî, Abdülmelik b. Mervân, Sâlim b. Abdillâh, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im, Muhammed b. Nu'man b. Beşîr, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Osman b. İshak el-Amirî, Hârice b. Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ka'b b. Mâlik, Said bin Müseyyeb, Eban bin Osman, Ubeydullah bin Abdillâh b. Utbe ve Urve bin Zübeyr'den hadis almıştır¹⁶³

Kendisinden de, Atâ b. Ebî Rebâh, Ömer b. Abdülaziz, Amr b. Dînar, Amr b. Şuayb, Katâde b. Diâme, Zeyd b. Meslem, Mansûr İbnü'l-Mu'temir, Yahya b. Saîd, Ebû Zinâd, Salih b. Keysan, Ukayl b. Halid, Muhammed b. Velîd, Muhammed b. Ebî Hafsa, Bekir b. Vâil, Amr İbnü'l-Hâris, İbn Cüreyc, Cafer b. Bürkan, Ziyâd b. Sa'd, Abdülaziz b. Mâcişûn, Ebû Üveys, Ma'mer b. Râşid, Evzâî, Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, İbrahim b. Sa'd, Saîd b. Abdilaziz, İbn İshâk, Süfyân b. Hüseyin, Süleyman b. Kesîr, Hişâm b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne, Musa b. Ukbe gibi isimler hadis rivâyet etmiştir.¹⁶⁴ Ayrıca İbn Şihab ez-Zührî'nin Megazî'deki konumu sebebiyle hadis imamlarından Buharî ve

¹⁶¹ İbn Hacer, Hafız Ahmed b. Ali, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Ebû'l-Eşbâl Sağîr Ahmed Şâgîf el-Pakistânî, y.y. Dâru'l-Asîme, t.y. s.896; İbn Münceveyh, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Münceveyh el-Esbehânî, *Ricâlü Sahîhi'l-Müslim*, 1. Baskı, I-II, thk. Abdullah el-Leysî, Beyrût: Dâru'l-Mârif, 1987, II, s.205; Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Mizânu'l-İ'tidâl Fî Nakdi'r-Ricâl*, 1. Baskı, I-VIII, thk. Şeyh Ali Muhammed Muavvez, Şeyh Âdil Abdulmevcûd, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, VI, s.335; S. Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, s.40.

¹⁶² Mizzî, a.g.e. XXVI, s.432.

¹⁶³ Mizzî, a.g.e. XXVI, s.421; Zehebî, *A'lâm*, V, s.327.

¹⁶⁴ Zehebî, *A'lâm*, V, s.327, 328.

Müslim ondan, megazî hakkında çokça hadis rivâyet etmiştir.¹⁶⁵

Yaşadığı dönemin hafızası en güçlü kişilerinden biri olan İbn Şihâb, hadis metinlerini en iyi rivâyet eden, çok derin bir ilme sahip, sika bir muhaddis olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁶ Ayrıca kendisi hafızasını güçlendirmek için bal şerbeti içtiğini ve bundan arkadaşlarına da ikram ettiğini söyler.¹⁶⁷

Hafızasının ne kadar sağlam olduğunu, Zührî'nin “*kalbime koyduğum hiçbir şey yoktur ki ben onu unutmuş olayım*”, “*tek bir hadis dışında hiçbir hadisten şüpheye düşmedim. Onu da aldığım kişiye gidip sordum, hadis aynen benim ezberlediğim gibiymiş*” sözleri anlatmaya yeter.¹⁶⁸

Ömer b. Abdülaziz kendi ilim meclisindekilere Zührî hakkında “*İbn Şihâb’a gittiniz mi?*”

Gideceğiz.

Gidin, muhakkak sünneti ondan daha iyi bilen yoktur” diyerek onun ilim yönüyle nasıl bir şahsiyet olduğunu anlatır.¹⁶⁹

Leys b. Sa’d, İbn Şihâb’tan daha cami bir âlim görmediğini, terğib, Araplar, ensab, hadis ve Kur’ân hakkında konuşurken onu birisi dinlese, Zührî’den daha iyisinin olamayacağı kanaatine varacağını söyler.¹⁷⁰

Onun ilme düşkünlüğü açısından “*eve gelince etrafa kitapları koyardı. Dünya işlerinden*

¹⁶⁵ Muhammed b. Muhammed el-Avâcî, *Merviyâtü'l-İmâmi'z-Zührî Fi'l-Megazî*, 1. Baskı, Medine: el-Câmiatu'l-İslâmiyye, 2004, s.844.

¹⁶⁶ Mizzî, *a.g.e.* XXVI, s.432.

¹⁶⁷ Ebû Zekerîyya Yahya b. Maîn, *M'arifetü'r-Ricâl*, I-II, tahk. Muhammed Kâmil Kassâd, Dimeşk: y.y.1985, I, 153; Mizzî, *a.g.e.* XXVI, s.434.

¹⁶⁸ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1. Baskı, I-XI, Kâhire: Mektebetü'-Hancî, 2001, VII, s.434; Mizzî, *a.g.e.* XXVI, s.434, 435; Ebû'l-Mehâsin Muhammed b. Ali el-Alevî el-Hüseynî, *Kitabu't-Tezkira li M'arifeti Ricâli'l-Kütübi'l-Aşera*, I-IV, thk. Rıf'at Fevzî Abdulmatlab, Kâhire: Mektebetü'-Hancî, 1996, III, s.1594.

¹⁶⁹ Mizzî, *a.g.e.* XXVI, 436; es-Safedî, *a.g.e.* V, s.25; İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Fellâh Abdulhayy b. Ahmed el-Ukrî el-Hanbelî ed-Dimeşkî, , *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, 1. Baskı, I-X, thk. Abdulkâdir el-Arnâvût, Mahmûd el-Arnâvût, Beyrût: Dâr-u İbn Kesir, 1986, II, s.100.

¹⁷⁰ Mizzî, *a.g.e.* XXVI, s.436.

çekilir, kitaplarla meşgul olurdu” sözleri ve eşinin “Vallahi bu kitaplar bana getireceğin üç kumadan daha katlanılmazdır” şeklindeki ifadeleri dikkate değerdir.¹⁷¹ İbn Şihâb ez-Zührî, Ramazan ayının 17. günü 124. senesinde Şam civarında vefat etmiştir.¹⁷²

2. 2. el-Megazî en-Nebeviyye

Meğazî alanında bir eser telif ettiği bilinen Zührî'nin Meğazî'sinin¹⁷³ konularına bakıldığı zaman onun, Mekke ve Mekke halkı, Rasûlullâh'ın İslâmiyetten önceki hayatıyla birlikte ailesini ele aldığı görülür. Daha sonra Hz. Peygamberin Mekke yıllarından, hicrete kadar yaşadığı dönemle alakalı önemli cevaplar verir. Ayrıca İslâm tarihinin Medine döneminden başlayarak, Hulefây-ı Râşidîn döneminin sonuna kadar gelmiş haberleri arz eder. Bununla birlikte bu dönemde meydana gelen savaşırlardan, seferlerden ve elçilerin kabulünden bahseder. Çeşitli yönleriyle Efendimiz (as)'ın günlerinden, son andaki hastalığından ve vefatından söz eder. Ardından Hz. Ebû Bekir'e biatı ve Muâviye'nin Emevî ailesini tesisine kadar sözü devam ettirir.¹⁷⁴ İmam Zührî, bu bilgileri verirken olayların kronolojik sırasına dikkat etmiştir.¹⁷⁵ Onun olayları tarihlendirme yöntemi, Medine dönemine ait hadiseleri hicrete göre, risalet görevinin gelişini *Kâbe'nin yeniden inşâsının on beşinci yılında*, Hz. Peygamber'in doğumunu Fîl vakasından otuz sene sonra şeklinde olduğu zikredilmektedir.¹⁷⁶

İmam Zührî'nin eseri incelendiğinde eserinde 38 mevkuf rivâyet, 73 mürsel rivâyet 79 tane Sahâbeye bağlı rivâyet vardır.¹⁷⁷ Kendisi hakkında tedlîs yaptığı zikredilmiştir. İbn Hacer onun ismini müdellislerin arasında zikretmiştir fakat önceki eserlere bakılırsa, onun isnada verdiği önem sebebiyle ulemâ onun senedlerini kabul etmiştir.¹⁷⁸ Nitekim

¹⁷¹ İbn Hallikân, *a.g.e.* IV, s.177, 178; Muhammed Sürûr b. Nâyif Zeynûlâbidîn, *Dirâsât fî's-Sireti'n-Nebeviyye*, 2. Baskı, Birmingham: Dâru'l-Erkam, 1988, s.85.

¹⁷² Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, 1. Baskı, I-II, thk. Abdullah el-Leysî, Beyrût: Dâru'l-Marife, 1987, II, 678; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s.219.

¹⁷³ İbn Nedîm, Muhammed b. İshak en-Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist*, Tahran: y.y. 1971, s.107.

¹⁷⁴ Zührî, İmam Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb; *el-Megazî en-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1981, s.31; Sezgin, *Tarih*, I, s.76, 77.

¹⁷⁵ Dûrî, *a.g.e.* s.69.

¹⁷⁶ Öz, *a.g.e.* s.235.

¹⁷⁷ el-Avâcî, *a.g.e.* s.843.

¹⁷⁸ el-Avâcî, *a.g.e.* s.845, 846.

biz bunu Şafîî'nin değerlendirmelerinde “إرسال الزهري ليس بشئ” yani “Zührî'nin mürsel rivâyet kullanması önemli değildir. Çünkü o Süleyman b. Erkam'dan rivâyet eder”¹⁷⁹ şeklinde görüyoruz.

Zührî'nin nesebe dâir aktardığı bilgilerin genel itibariyle Urve'ye dayandığı, Urve'den, Akabe'ye ve Habeşistan'a göç edenlerin isimleri gibi bilgileri naklettiği ifade edilmektedir. Ayrıca onun, şahısların neseblerini verirken akrabalık bağlarını da zikrettiği söylenmektedir.¹⁸⁰

Kendisine gelen haberleri olduğu gibi aktaran Zührî, birbirine zıt görünen haberlerin arasını telif edecek herhangi bir teşebbüste de bulunmamıştır. Mesela o, ilk Müslüman olan kişinin Hz. Hatice olduğunu söylerken, diğer yandan da Zeyd b. Harise olduğunu nakletmektedir. Bunları anlattıktan sonra Zührî'nin hadisçiliği hakkında tezinde çıkarım yapan Şaban Öz, onun tasnif ve teliften çok, hadis toplamakla meşgul olduğunu zikretmektedir.¹⁸¹

Zührî, hadis tahammül yollarından semâyı kullanmıştır. Biz bunu aşağıda gelecek olan rivâyetteki أخبرني lafzından anlamaktayız.

أخبرني أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم فرضت عليه الصلوات ليلة أسرى به خمسين ثم نقصت إلى خمس ثم نودي يا محمد ما يبذل القول لدي وإن لك بالخمس خمسين¹⁸²

Zührî'den rivâyetle, Enes b. Mâlik bana şöyle haber verdi: Hz. Peygamber (sav)'e namazlar İsrâ gecesi elli vakit farz kılınmıştır. Sonra beş vakte indirilmiş ve “Ey Muhammed! Benim katımda söz değişmez. Muhakkak ki senin için beş (vakit) elli (vakit) sayılır” diye nida edilmiştir.

Kendisinden gelen rivâyetleri talebeleri عن الزهري şeklinde sunmuştur.

عبد الرزاق عن معمر عن الزهري قال إن أول ما ذكر من عبد المطلب جد رسول الله صلى الله عليه وسلم أن

¹⁷⁹ Zehebî, *A'lâm*, V, s.339; Öz, *a.g.e.* s.223.

¹⁸⁰ Öz, *a.g.e.* s.234.

¹⁸¹ Öz, *a.g.e.* s.237, 238.

¹⁸² Zührî, *a.g.e.* s.48; Ebû Muhammed Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsned-i Abd İbn Humeyd*, 1. Baskı, thk. Seyyid Subhî el-Bedrî es-Semirrânî, Beyrût: Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1988, s.350.

قريشا خرجت من الحرم فارة من أصحاب الفيل... إلخ¹⁸³

Abdürrezzak'ın Ma'mer'den, Ma'mer'in de Zührî'den rivâyet ettiğine göre Zührî şöyle dedi: Rasûlullâh (sav)'ın dedesi Abdulmuttalib hakkında zikredilen ilk şey şudur: O (Abdulmuttalib) genç bir delikanlı iken Kureyş Harem bölgesinden Fil vakası sebebiyle çıktı, bunun üzerine Abdulmuttalib şöyle dedi: “Allah’a yemin ederim ki Allah’ın haram bölgesinden çıkmayacağım. Ben izzeti ancak Allah’ta bulurum. Kâbe’nin yanında oturdu ve Kureyş onu yüceltti.”

Zührî'den Megazî konusunda rivâyet alan hadis imamlarından Buhârî, bu rivâyetlerden birini *Bedir gazvesi* babında¹⁸⁴; Müslim *Huneyn gazvesi* babında¹⁸⁵; Ebû Davud *harpte hile* babında¹⁸⁶ kullanmıştır. Ayrıca İbn Ebî Şeybe'nin aldığı *Hz. Peygamberin savaşa çıkacağı zaman bunu başkalarından gizlerdi rivâyeti*¹⁸⁷, Nesaî ve Tirmizî'nin Ka'b b. Malik'in Tebük savaşından geri kaldığının anlatıldığı rivâyetleri¹⁸⁸ alması İbn Şihab'ın Megazî rivâyetleri alanında ne kadar önemli bir kaynak olduğunu beyan eder.

Rivâyetleri verdikten sonra ara ara şiir kullanmıştır.

و لست أبالي حين اقل مسلما	علي أي شق كان لله مصري
وذلك في ذات اللإله وإن يشأ	يبارك على أوصال شلو ممزع

“Allah için olduktan sonra hangi tarafta olursa olsun bir müslümanı öldürdüğüm zaman beni bağlamaz. Bu Allah için olmuştur, isterse vücudun kesilmiş uzuvlarını mübarek kılar.”¹⁸⁹

Verdiği rivâyetlerde garîb kelimeleri açıklamıştır.

قال معمر قال الزهري واخبرني أن خديجة توفيت فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أريت في الجنة بيتا لخديجة

¹⁸³ Zührî, *a.g.e.* s.37; Abdurrezzâk, *a.g.e.* V, s.313.

¹⁸⁴ Buhârî, Megazî 3, V, s.72.

¹⁸⁵ Müslim, Cihâd 76.

¹⁸⁶ Ebû Davud, *a.g.e.* Cihâd 101, s.462.

¹⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.* XVII, s.222, 223.

¹⁸⁸ Tirmizî, *a.g.e.* Tefsir 10, V, s.281; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, Sünen, thk. Mektebu Tahkîki't-Turâsi'l-İslâmî, Beyrût: Dâru'l-Marife, t.y. Mesâcid 38, s.386.

¹⁸⁹ Zührî, *a.g.e.* s.68.

Ma'mer'den rivâyet edildiğine göre Zührî şöyle dedi: Hatice'nin vefat ettiği bana haber verildi ve Rasûlullâh (sav) buyurdu ki: “*Bana cennette Hatice'ye ait inciden yapılmış içinde gürültü olmayan, hastalık ve yorgunluğun bulunmadığı bir ev gösterildi.*”

Bu rivâyette garib kelime olarak karşımıza çıkan القصب kelimesini اللؤلؤ (inci) olarak açıklamıştır.

Siyer ve Megazî'nin ilk kaynağı olması itibariyle, rivâyetlerde ayetlere yer vermiştir.

عبد الرزاق عن معمر عن الزهري في قوله " إن تستفتحوا فقد جاءكم الفتح" ¹⁹¹ قال استفتح أبو جهل بن هشام فقال اللهم أينما كان أفجر لك وأقطع للرحم فأحنه اليوم يعني محمدا ونفسه فقتله الله يوم بدر كافرا إلى النار¹⁹²

Abdürrezzak'ın Ma'mer'den, Ma'mer'in de Zührî'den rivâyet ettiğine göre Allah (cc) şöyle buyurur: (Ey kâfirler!) Eğer fetih istiyorsanız, işte size (istediğinizin aksine) fetih geldi! Ebû Cehil fetih istedi ve şöyle dedi: Allah'ım! Hangimiz sana daha günahkârsa ve hangimiz sıla-i rahimi daha çok kesiyorsa, onu bugün helak et. (Yani Hz. Muhammed ve kendisini kastediyor) Allah onu Bedir savaşında katlini murad etti, kâfir olarak da cehenneme gitti.

Bazen Sahâbeyi atlayarak rivâyeti direkt olarak verir.

قال معمر فأخبرني الزهري قال كان أبو لبابة ممن تخلف عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة تبوك فربط نفسه بسارية ثم ... إلخ

Ma'mer'in Zührî'den rivâyetine göre Zührî şöyle dedi: Ebû Lübâbe, Tebük savaşında Rasûlullâh (sav)'a katılmayanlardandı. Bunun üzerine Ebû Lübâbe kendini bir sütuna bağladı sonra şöyle dedi: “Allah'a yemin olsun ki Allah benim tevbemi kabul edene ya da ölene kadar yemek yemeyeceğim, içecek de içmeyeceğim ve buradan kendimi çözmeyeceğim”. Böylece yedi gün boyunca bir şey yiyip içmeden bayılıp düşene kadar

¹⁹⁰ Zührî, a.g.e. s.45.

¹⁹¹ Enfâl, 8/19.

¹⁹² Zührî, a.g.e. s.62; Abdurrezzâk, a.g.e. V, s.347; el-Avâcî, a.g.e. s.157.

bekledi. Sonra Allah tövbesini kabul etti. Kendisine Allah tövbeni kabul etti ey Ebû Lübâbe! Denildi. Bunun üzerine Ebû Lübâbe: “Allah’a yemin olsun ki Rasûlullâh (sav) kendi elleriyle beni çözene kadar ben kendimi çözmeyeceğim.” Dedi. Rasûlullâh (sav) geldi ve onu kendi elleriyle çözdü sonra Ebû Lübâbe şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasûlü! Şüphesiz ki tövbemden dolayı içerisinde günah işlediğim kavmimin mekânını terk edeceğim ve malımın hepsini Allah’a ve Rasûlüne sadaka olarak bırakacağım.” Rasûllah şöyle dedi: “Sana bunun üçte biri de yeter ey Ebû Lübâbe!”¹⁹³

Muğlak kalan, anlaşılamayan bazı ifadelere açıklık getirmiştir.

عبد الرزاق عن معمر عن الزهري عن القاسم بن محمد عن أسماء بنت عميس قالت دخل رجل من المهاجرين على أبي بكر رحمه الله وهو شاك فقال استخلفت عمر وقد كان عتا علينا ولا سلطان ..... إلخ... استخلفت عليهم خير أهلك قال معمر فقلت للزهري ما قوله خير أهلك قال خير أهل مكة¹⁹⁴

Abdurrezzak’ın Ma’mer’den, Ma’mer’in Zührî’den Zührî’nin Kasım b. Muhammed’den onun da Esma binti Umeys’ten rivâyet ettiğine göre: Muhacirlerden bir adam Ebû Bekir’in yanına şikâyet eder halde girdi ve şöyle dedi: *Sen Ömer’i halife tayin ettin. Muhakkak ki o, bizim en şiddetlimiz ve ona söz söyleyebilecek biri de yoktur. Eğer Ömer bizim melikimizse o bize çok şiddetli ve çok serttir. Onunla karşılaştığın zaman Allah için nasıl bir şey diyebilirsin ki!* Ebû Bekir Şöyle dedi: *Oturun Benimle! Oturdular. Ebû Bekir dedi ki: Siz beni Allah’tan başkası ile mi korkutuyorsunuz? Ben onunla karşılaştığım zaman Kavminin en hayırlısını onlara (yani) seni halife olarak atadım.*

Ma’mer Zührî’ye dedi ki: خير أهلك sözü ne anlama gelir? Zührî dedi ki: خير أهلك sözü ile Mekke kastedilir.

Rivâyetlerini bazen meçhul bir raviye isnad eder.

قال الزهري سمعت رجلا يذكر أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن عبدا خيره ربه بين الدنيا والآخرة فاختار ما عند ربه ففطن أبو بكر أنه يريد نفسه فبكى إلخ...¹⁹⁵

Zührî bir adamın Hz. Peygamber (sav)’in şöyle söylediğini rivâyet etti: “Muhakkak ki

¹⁹³ Zührî, a.g.e. s.111; Abdurrezzâk, a.g.e. V, s.405.

¹⁹⁴ Zührî, a.g.e. s.147; Abdurrezzâk, a.g.e. V, s.449.

¹⁹⁵ Abdurrezzâk, a.g.e. V, s.428.

Rabbi bir kulu dünya ve ahireti seçme hususunda muhayyer bıraktı, kul da Rabbinin katında olanı seçti.” Ebû Bekir, Hz. Peygamber (sav)’in bu sözle kendisini kastettiğini anladı, ağlamaya başladı. Rasûlullâh (sav) ona “Sakin ol!” dedi.

Sonra: “Ebû Bekir’in kapısı hariç mescitteki caddeye açılan kapıları kapatın! Muhakkak ki ben Sahâbe içerisinde Ebû Bekir’den başka bana daha çok faydası dokunan birini bilmiyorum” dedi.

Raviler hakkında bazen tenkid yapmıştır.

قال الزُّهْرِيُّ فَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ لَمْ يَجْرِبْ عَلَيْهِ كَذِبَةً قَطُّ
قال حين قُتِلَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ... إلخ¹⁹⁶

Zührî bu rivâyetin senedi içerisinde yer alan Abdurrahman bin Ebû Bekir hakkında لم يجرب عليه كذبة قط yani “hakkında asla yalana rastlanmamıştır” şeklinde değerlendirme yapmıştır.

Mekke’nin fethi, Hendek ve Hayber gazveleri, Bedir savaşı, Abdullah b. Cahş’ın Nihle vadisine gönderilmesi, Uhud savaşı, Ebvâ gazvesi ve Sevik gazvesi gibi önemli bazı olayların tarihini vermeye özen göstermiştir.¹⁹⁷

3. Musa b. Ukbe ve el-Megazî’si

3. 1. Musa b.Ukbe (v.141/760)

Nesebî, Musâ b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Kuraşî el-Esedî’dir. İbrahim ve Muhammed b. Ukbe’nin kardeşi olan Musa b. Ukbe’nin¹⁹⁸ künyesi Ebû Muhammed olup Zübeyr b. Avvâm’ın mevlâsıdır. Ümmü Hâlid bnt. Hâlid’in mevlâsı da olduğu söylenir.¹⁹⁹ Tâbiîninin küçüklerinden sayılmaktadır.²⁰⁰ Enes b. Mâlik, Sehl b. Sa’d ve Abdullah b.

¹⁹⁶ Zührî, a.g.e. s.169.

¹⁹⁷ el-Avâcî, a.g.e. s.158.

¹⁹⁸ Mizzî, a.g.e. XXIX, s.115, 116;

¹⁹⁹ İbn Sa’d, Tabakât, VII, s.519; İbn Hibbân, a.g.e. V, s.404.

²⁰⁰ Zehebî, Mîzân, VI, s.552;

Ömer gibi Sahâbeleri görmüştür. Salih, sika, fakih, hafız ve hüccettir.²⁰¹

İshâk b. Yahyâ İbnü'l-Velîd b. Ubâde b. Sâmit, İsmâil b. Mesûd b. Hakem, Hakîm b. Ebî Hurre, Hamza b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Sâlim Ebû'l-Ğays, Süheyl b. Ebî Sâlih, Safvân b. Süleym, Abdullah b. Dînâr, Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Abdullah b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Amr el-Evdî, Abdullah b. Fazl el-Hâşimî, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac, Abdülvâhid b. Hamza, Ubeydullah b. Selmân el-Eğarr, Urve b. Zübeyr, Atâ b. Ebî Mervân el-Eslemî, İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime, Alkame b. Vakkâs, İsâ b. Mesûd İbnü'l-Hakem, İbn Abbâs'ın mevlâsı Kureyb, Muhammed b. Ebi Bekr es-Sekafî, Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Münkedir, Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân, Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im, İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi, Ebû İshâk es-Sebiû, Ebû Zübeyr el-Mekkî, Ebû Seleme b. Abdîrrahman b. Avf gibi isimlerden rivâyet etmiştir.²⁰²

Kendisinden ise, İbrahim b. Tahmân, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-Fezârî, İsmail b. İbrahim b. Ukbe, İsmail b. Cafer, İsmail b. Ayyâş, Ebû Damre Enes b. İyâz, Bükeyr b. Abdillâh b. el-Eşecc, Hâtîm b. İsmail, Hafs b. Meysere es-San'ânî, Züheyr b. Muhammed el-Aberî, Züheyr b. Muâviye el-Cûfî, Süfyan-ı Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Süleyman b. Bilâl, Ebû Bedr Şucâ İbnü'l-Velîd, Şube b. Haccâc, Abdullah b. Recâ, Abdullah b. Mübarek, Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Müleykî, Abdurrahman b. Ebî Zinâd, Abdülaziz b. Ebî Hâzim, Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî, Abdülaziz b. Muhtar, Abdülaziz b. Mutlib, Abdülmelik b. Cüreyc, Fuzayl b. Süleyman en-Nümeyrî, Mâlik b. Enes, Muhammed b. Cafer b. Ebî Kesîr, Ebû Hemmâm Muhammed b. ez-Zibrikânî, Muhammed b. Fülejh b. Süleyman, Muğîre b. Abdîrrahman el-Hizâmî, Muğîre b. Abdîrrahman el-Mahzûmî, Ebû Kurre Musa b. Tarık ez-Zebîdî, Vehb b. Osman el-Mahzûmî, Vüheyb b. Hâlid, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Yahyâ b. Abdillâh b. Sâlim, Yakub b. Abdîrrahman el-Kârî gibi isimler rivâyet etmiştir.²⁰³

²⁰¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, s.519; Mizzî, *a.g.e.* XXIX, s.116, 118, 120; Zehebî, *el-Kâşif*, II, s.306; *A'lâm*, VI, s.114; İbn Hacer, *Takrîb*, s.983; Zirîklî, *A'lâm*, VII, s.325.

²⁰² Mizzî, *a.g.e.* XXIX, s.116, 117.

²⁰³ Mizzî, *a.g.e.* XXIX, s.117, 118.

Onun hadiste güvenilir bir ravi olduğu İbrahim b. Münzir el-Hizâmî'nin Ma'n b. İsa'dan rivâyet ettiği sözlerle anlaşılmaktadır: *“Mâlik b. Enes'e Megazî konusunda kimden yazalım diye sorulduğunda Malik b. Enes şöyle dedi: Size Musâ b. Ukbe'nin Megazî'sini tavsiye ederim. Çünkü o, sikadır” dedi.*²⁰⁴

Muhammed b. Talha'nın Mâlik b. Enes'ten rivâyet ettiğine göre o: *“Size Musa b. Ukbe'nin Megazî'sini Tavsiye ederim. Muhakkak o, yaşlılığına rağmen Rasûlullâh'ı gören kimseleri kaydetmek için ilim talep eden sika bir adamdır. Ve o, başkaları gibi de çok hadis rivâyet etmez” dedi.*²⁰⁵

Mâlik b. Enes, Musa b. Ukbe hakkında *“Kim Musa b. Ukbe'nin Megazî'sinde Bedir'e katılmıştır diye yazıyorsa muhakkak o, Bedir'e katılmıştır. Kim de onun kitabında yoksa o da Bedir'e katılmamıştır”* ifadelerine yer vermektedir.²⁰⁶

Vâkıdî, Musa b. Ukbe'nin ilmî yönüyle ilgili: *“İbrahim, Musa ve Muhammed b. Ukbe'nin Rasûlullâh'ın mescidinde bir ders halkası vardı. Onların hepsi muhaddis ve fakihti. Musa b. Ukbe orada fetva verirdi”* demektedir.²⁰⁷ Yahya b. Maîn: *“Onların en büyükleri Muhammed sonra İbrahim sonra Musa'dır. Musa da onların en çok hadis bileniydi”* der.²⁰⁸

Musa b. Ukbe'nin çeşitli mevzularda âli isnadları vardır. En âli isnadı da şudur: *“Ahmed b. Ferh el-İşbîlî Abdülaziz b. Muhammed'den ve Ahmed b. Abdüddâim'den, o ikisi Abdülmün'im b. Abdilvehhâb'dan, (Tahvil), yine o ikisi Ahmed b. Selâme'den, o Abdülmün'im'den, Abdülmün'im Ali b. Beyân'dan, o Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Bezzaz'dan, Bezzaz İsmail b. Muhammed'den, o Hüseyin b. Urfe'den, Urfe İsmail b. Ayyâş'tan, o Musa b. Ukbe'den, Musa b. Ukbe Nâfi'den, Nâfi, İbn Ömer'den, o Rasûlullâh (sav)'dan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (as) şöyle buyurdu: “Cünüp ve hayızlı olan kimse Kur'ân'dan bir şey okumaz.”*²⁰⁹

²⁰⁴ Mizzî, a.g.e. XXIX, s.118.

²⁰⁵ Mizzî, a.g.e. XXIX, s.119; Zehebî, A'lâm, VI, s.115.

²⁰⁶ Mizzî, a.g.e. XXIX, s.119, 120; İbn Hacer, Tehzîb, IV, s.183.

²⁰⁷ Mizzî, a.g.e. XXIX, s.121; Zehebî, A'lâm, VI, s.117; İbn Hacer, Tehzîb, IV, s.184.

²⁰⁸ Mizzî, a.g.e. XXIX, s.121.

²⁰⁹ Zehebî, A'lâm, VI, s.117, 118.

Vefat tarihiyle ilgili farklı rivâyetler geçmekte olup hicrî 135 diyenlerle beraber 141 senesini zikredenler de vardır.²¹⁰

3. 2. el-Megazî

Megazî yazarları arasında önemli bir yere sahip olan Musa b. Ukbe'nin bu eserini oluşturma sürecine baktığımızda bunun bir sebebe mebnî olduğunu görürüz. Mizzî bu sebebi şöyle zikretmektedir: *“Medine’de Şurahbîl b. Sa’d adında biri vardı ve bu adam, insanlar arasında Megazî’yi en iyi bilen kişi olarak biliniyordu. Daha sonra insanlar bu şahsı, ‘Bedir’e katılmayan kişileri katılmıştır, Uhud’da öldürülenleri öldürülmedi, hicrete katılmayanları da hicrete katılmıştır şeklinde Megazî’sine dahil etmiştir’ diyerek itham ettiler. Bunun üzerine onun ilminin ve Megazî’sinin kıymetini düşürdüler. Bunu duyan Musâ b. Ukbe, ‘İnsanlar demek ki böyle bir konuda yalan söyleyebiliyorlar’ diyerek ilerleyen yaşına rağmen Bedir ve Uhud’a katılanları, Habeşistan’a ve Medine’ye hicret edenleri kaydetmeye başladı ve bu eseri yazdı.”*²¹¹

el-Megazî’nin değindiği konular: *“Peygamberlikten önce meydana gelen hâdiseler, Ficar savaşları, Kâbe’nin inşası, Hz. Hatice ile evliliği, Peygamberlik vazifesinin verilmesi, vahyin başlaması, ilk müslüman olanlar, Peygamberlikten evvel Rasûlullâh (as)’ın başına gelen olayları Hz. Hatice’nin Varaka b. Nevfel’e anlatması, Habeşistan’a ilk hicret ve ikinci hicret, Habeşistan’a ilk ve ikinci defa hicret edenlerin isimleri, Hz. Peygamber’in (sav) kendisini Arap kabilelerine arz etmesi ve Tâîf’e gitmesiyle orada karşılaştığı olaylar, İsrâ ve Mi’râc, birinci Akabe ve Medine’de Cuma namazını ilk kıldıran kişi, ikinci Akabe ve buraya katılanların isimleri, Medine’ye hicret ve ilk hicret edenler, Hz. Peygamber (as)’ın hicreti, Müşriklerin Rasûlullâh (sav)’a tuzak kurmaları ve Allah (cc)’ın Hz. Nebî’yi koruması, Hz. Peygamber (as)’ın Hz. Ebû Bekir’le mağarada beraberliği kıssası, Nebî (as)’nın hicret esnasında Mâlik b. Evs’e uğraması, Rasûlullâh (sav)’ın ve Hz. Ebû Bekir’in Kubâ’ya varması ve Ensâr’ın onları karşılaması, Hz. Peygamber (as)’ın Medine’ye girişi, Rasûlullâh’ın mescidinin inşâsı, kubenin Kâbe’ye doğru değişmesi, Ebvâ gazvesi, Ubeyde İbnü’l-Hâris seriyyesi,*

²¹⁰ İbn Hibbân, *a.g.e.* V, s.405; Ziriklî, *A’lâm*, VII, s.325.

²¹¹ Musa b. Ukbe, *el-Megazî*, cem. Muhammed Bakış Ebû Mâlik, Memleketü’l-Mağribiyye Câmiatu İbn Zühr, 1994, s.23, 24; Yusuf b. Muhammed b. Ömer b. Kâdî Şehbe, *Ehâdîs-ü Müntehabe min Megazî Musa b. Ukbe*, 1. Baskı, thk. Hasan Selman, Beyrût: Müessesetü’r-Reyyân, 1991, s.27.

Abdullah b. Cahş seriyyesi, Bedir savaşı ve sebebi, müslümanlardan şehid olanların ve müşriklerden öldürülenlerin sayısı, Bedir’de şehid olanların isimleri, Bedir’e katılamayan Sahâbelerin katılamama sebepleri, Bedir’den sonra Nebî (as)’nin Hz. Hafsa ile evliliği, Uhud savaşı, Uhud’da şehid olanların isimleri ve sayısı, Racî gazvesi, Bi’r-i Maûne seriyyesi ve şehidleri, Benî Nadîr savaşı, Hendek savaşı ve tarihi, Ahzâb savaşı şehidleri, Benî Kureyza gazvesi ve şehidleri, Benî Mustalik gazvesi, Hendek gazvesi, Sa’d b. Zeyd seriyyesi, Hayber savaşı, şehidleri ve ganimetlerin taksimi, Abdullah b. Revâha seriyyesi, Mu’ta gazvesi, Hirakl’in Ebû Süfyân’a Hz. Peygamber (sav) hakkında soruları, Mekke’nin fethi, müslüman olan bazı kadınların Rasûlullâh’a biati, Huneyn savaşı ve şehidleri, Hz. Peygamber’in Hâlid b. Velid’in Huneyn’de zayıfları öldürmesini nehy etmesi, Ka’b b. Züheyr’in müslüman oluşu, Tebük savaşı, Hz. Peygamber’in Tebük’e katılmayanların durumu hakkındaki açıklamaları, Vedâ haccı, Rasûlullâh’ın Mekke ve Medine arasında namaz kıldığı yerler, kudûm tavafı, Safâ ve Merve arasında Sa’y, Kâbe’de namaz, Hz. Peygamber’in başını tıraş etmesi, Yemâme savaşı ve şehidleri, Hz. Ebû Bekir’in, Hz. Ömer’in Hz. Osman ve Hz. Ali’nin hilafeti.”²¹²

Abdülaziz ed-Dûrî, Musa b. Ukbe’nin metodu hakkında “muhaddislerin isnada verdiği önemi aksettirir. Hadiselerin tarihlerini verme hususunda özel bir ihtimam göze çarpar. Yazılı kaynaklardan istifade eder. Özellikle hocası Zührî’nin rivâyetlerinden faydalanmıştır. Yazılı kaynaklara ek olarak sözlü kaynaklardan da istifade etmiştir” ifadelerini kullanmıştır.²¹³ Bunun yanında Musa b. Ukbe, rivâyetlerinde kabilelerle alakalı kıssalara yer vermemiştir. Ancak, Kâbe’nin inşası, müşriklerin Bedir’e çıkışı ve şeytanın onlara Sürâkâ’nın sûretinde temessül etmesi rivâyetlerini veren müellif, bunlarla alakalı rivâyetleri verirken de ihtiyatlı davranmış, “iddia ettiler, anlatıldı” şeklinde bir üslûp kullanmıştır.²¹⁴

Musa b. Ukbe bir rivâyetin farklı tariklerini ayrı ayrı zikretmemiştir. O, tek bir rivâyeti verirken o rivâyetin tariklerini mezc edip birbiri içine katmıştır. Ve her rivâyet için

²¹² Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.411-423.

²¹³ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.34.

²¹⁴ Yusuf b. Muhammed, *a.g.e.* s.32.

mutlaka sened kullanmıştır.²¹⁵

Hadiselerin kendisi hakkında nâzil olan ayetlerden istişhâd etmiştir. Müşriklerin Hz. Peygamber (as)’e tuzak kurmaları ve Allah (cc)’ın onu koruması babında *وإذ يمكر بك الذين كفروا ليثبتوك أو يقتلوك أو يخرجوك ويمكرون ويمكر الله والله خير الماكرين* (Hani bir vakitler, o kâfirler, seni tutup bağlamak veya öldürmek veya sürüp çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı da, onlar tuzak kurarken Allah da karşılığında tuzak kuruyordu. Öyle ya, Allah tuzakların en hayırlısını kurar) ayetini; Bedir savaşı babında

*إذ يغشاكم النعاس أمانة منه وينزل عليكم من السماء ماء ليطهركم به ويذهب عنكم رجز الشيطان وليربط على قلوبكم ويثبت به الأقدام*²¹⁷

(O sırada size, yine katından bir güven ve esenlik olmak üzere bir uyku sardırıyordu, sizi temizlemek, şeytanın vesvesesini sizden gidermek, yüreklerinize kuvvet vermek ve ayaklarınızı sağlam durdurmak için gökten üzerinize yağmur indiriyordu) ayetini kullanmıştır.²¹⁸

Musa b. Ukbe, eserinde ensâbla alakalı bilgileri gayet açık bir şekilde vermektedir. Bu onun naklettiği rivâyetlerde gazvelere katılan müşriklerin nisbeleriyle birlikte hassaten şehid olan müslümanların isimlerini, nisbelerini ve kabile isimlerini vermesi vesilesiyle ortaya çıkmaktadır. Musa b. Ukbe’nin bu üslûbunu şu örneklerde görebiliriz: Bedir savaşında şehid edilen Ubeyde b. Hârise’nin muhacirlerden, Kureyş kabîlesine mensup, Abdülmenâf oğullarından olduğunu, yine Bedir savaşında şehid edilenlerden Yezîd İbnü’l-Hâris b. Kays’ın ensardan, Benî Ahmer’in Hazrecoğullarının Benî Hâris kolundan olduğunu ifade etmiştir.²¹⁹

Hadiseleri anlatırken faydaya raci olmayan gereksiz uzatmalardan kaçınan Musa b. Ukbe, konuyla alakalı şiirleri az da olsa kullanmıştır. Ebû Basîr kıssasında şiir kullanan müellif şu beyite yer vermiştir:

²¹⁵ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.44.

²¹⁶ Enfâl, 8/30.

²¹⁷ Enfâl, 8/11.

²¹⁸ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.105, 132.

²¹⁹ Geniş bilgi için bkz. Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.143-146; Öz, *a.g.e.* s.263.

“Allah yüce ve en büyüktür, kim Allah’a yardım ederse ona yardım edilecektir.”

Musâ b. Ukbe’nin tarihlendirmelerinin, verdiği isimlerin ve rivâyetlerinin ciddi olarak tenkid edildiği ifade edilmektedir. Özellikle Sa’d b. Ebî Vakkas’ın Rasûlullâh’tan sonra hicret ettiğini ifade eden Musa b. Ukbe, İbn Kesir tarafından tenkid edilmiştir. İbn Kesir, Sa’d b. Ebî Vakkas’ın Hz. Peygamber’den önce hicret ettiğini ifade etmiştir. Bu değerlendirmeler dâhilinde Musa b. Ukbe’nin Megazî’sinin en sahih Megazî kitabı olduğu iddiası da sorgulanmaktadır.²²¹

4. Diğer Müellifler ve Eserleri

4. 1. Vehb b. Münebbih (v.114/733)

Adı Vehb b. Münebbih b. Kâmil b. Sîc b. Zî Kibâr olup künyesi Ebû Abdullah’tır.²²² H. 34 yılında doğmuştur ve doğumu Hz. Osman’ın hilafetine rastlar.²²³ Tâbiînün Yahudi âlimlerinden olan Vehb’in, kendisine isnad edilen çok fazla rivâyet yoktur fakat isrâiliyyat ve ehl-i kitabın sahifeleri konusunda geniş bir ilme sahiptir. İclî, Ebû Zür’a ve Nesâî onun sika olduğunu söylerler. Ayrıca San’â kadılığı da yapmıştır. Kendisi hakkında Ubâde b. Sâmit’ten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle demiştir: “Ümmetinden iki adam gelecek. Onlardan birine Vehb denir. Allah ona hikmet vermiştir. Diğerine de Ğaylân denir. O ümmetime şeytandan daha tehlikelidir.”²²⁴

Câbir b. Abdillâh ve İbn Abbas’tan rivâyet edildiğine göre o, çokça ibadet eden hatta yatsı namazının abdestiyle sabah namazını eda eden, faziletli, çok kitap okuyan biriydi. Bu meyanda Vehb, kendisinin otuz nebîye indirilen otuz kitabı okuduğunu söylemektedir.²²⁵ Kendisi hakkında birçok kitap telif ettiği söylenen Vehb b.

²²⁰ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.243.

²²¹ Öz, a.g.e. s.265.

²²² Mizzî, a.g.e. XXXI, s.140.

²²³ Zehebî, A’lâm, IV, s.545.

²²⁴ Zehebî, A’lâm, IV, s.545, 546; Mîzân, VII, s.148.

²²⁵ İbn Hibbân, a.g.e. V, s.487, 488; Zehebî, A’lâm, IV, s.547.

Münebbih'in eserleri arasında Sîretü'n-Nebî adlı bir eser bulunmaktadır. Taberânî de bu eserin büyük bir kısmını Mu'cemü'l-Kebîr'e dâhil etmiştir.²²⁶ Megazî alanında bir esere sahip olduğunu Horovitz'in şu sözlerinden anlıyoruz: "*Schott Reinhardt'ın koleksiyonu içindeki papirüste C. H. Beker, Vehb'in hicretten önceki ve hicret hâdiselerini anlatan bir siyer defterini keşfetmiştir ki bu defter, Haysem'e karşı düzenlenen seferi de anlatıyordu. Şu halde Vehb Megazî yazmıştır. Onun el-Mübtede'yi rivâyet eden torunu Abdülmünim, Heidelberg'de bulunan ve h. 228/842'de yazılmış papirüsün isnâdında da görülmektedir.*"²²⁷ Bunların yanında bu papirüs İkinci Akabe biatı, Kureyş'in Dâru'n-Nedve toplantısı gibi konuları da içermektedir.²²⁸ Böyle bir esere sahip olduğu halde İbn İshak, Vâkıdî, İbn Sa'd ve Taberî gibi müellifler Vehb b. Münebbih'ten herhangi bir malumat aktarmamaktadır.²²⁹

Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdillâh, Tâvus b. Keysân, Abdullâh b. Abbas, Abdullâh b. Ömer, Abdullâh b. Amr b. Âs, Amr b. Dinâr, Amr b. Şuayb, Fennec el-Yemânî, Numân b. Beşîr, Hemmâm b. Münebbih, Ebû Said el-Hudrî ve Ebû Hüreyre'den rivâyet almıştır.²³⁰

Kendisinden İdris b. Sinan, İsrâîl Ebû Mûsa, Bekkâr b. Abdillâh Es-San'ânî, Davud b. Kays, Simâk b. Fazl, Ebû Mus'ab Sâlih b. Ubeyd, Âsım b. Recâ Ebû Hayve, Abdullâh b. Osman b. Hüseyim El-Mekkî, oğulları Abdullâh ve Abdurrahman, Abdülkerim b. Havran, Muhammed b. Eyyûb b. Davud, Münzir b. Numân, Hemmâm b. Nâfi, Yezîd b. Müslim, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî rivâyet etmiştir.²³¹

Vehb b. Münebbih'in haberin kaynağı noktasında müteşeddîd olduğunu görmekteyiz. Nitekim o,

"*Abdülmünim b. İdris→babam Vehb b. Münebbih→Tâvus→Enes b. Mâlik→Rasûlullâh*"

²²⁶ el-A'zamî, *Hadis Edebiyatı*, s.96.

²²⁷ Horovitz, *a.g.e.* s.44; Öz, *a.g.e.* s.138.

²²⁸ Horovitz, *a.g.e.* s.44.

²²⁹ Saliha Ünal, *a.g.e.* s.21.

²³⁰ Mizzî, *a.g.e.* XXXI, s.140; Zehebî, *A'lâm*, IV, s.545.

²³¹ Mizzî, *a.g.e.* XXXI, s.142; Zehebî, *A'lâm*, IV, s.545; Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.51.

senedini doğrudan Enes b. Mâlik tarikiyle verebileceği yerde haberi bizzat aldığı kişiye isnad ederek Tâvus'tan vermiştir. Bu durum onun sika bir ravi oluşuna olumlu tesir etmiştir. Hatta Vehb, İslâm öncesi Güney Arabistan ve diğer yabancı ülkeler için başta gelen bilgi kaynaklarından biri olmuştur.²³²

Vefatıyla alakalı 114,²³³ 110,²³⁴ 114,²³⁵ tarihleri verilmektedir.

4. 2. Âsım b. Ömer (v.120/739)

Adı Âsım b. Ömer b. Katâde İbnü'n-Nu'mân b. Zeyd b. Âmir b. Sevâd b. Ka'b olup künyesi Ebû Ömer²³⁶ ve Ebû Amr,²³⁷ şeklinde verilmektedir.

Onun Siyer ve Megazî'ye dair rivâyetleri olduğunu söyleyen İbn Sa'd, İbn İshâk'ın bu alanda Âsım b. Ömer'den rivâyet aldığını söyler.²³⁸ Çok hadis bilen sika bir ravidir. Onun mevsûkiyeti noktasında İshâk b. Mansur; Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr'a ve Nesâî'den rivâyetler aktarmıştır²³⁹

Ömer b. Abdülazîz ona Dimeşk mescidinde oturup insanlara Hz. Peygamber'in Megazî'sini ve ashabın menkıbelerini anlatmasını isteyerek şöyle demiştir: “*Benî Mervân bunu kerih görürler ve onu yasaklardı. Otur, insanlara bunu (siyer ve Megazîyi) anlat.*” Âsım b. Ömer bunu yaptı daha sonra Medine'ye döndü.²⁴⁰

Olayları ayrıntılarıyla veren Âsım b. Ömer, hadiselerin sebepleri hakkında kendi özel görüşlerini de kullanmıştır. İsnâdı kullanma noktasında çok sıkı olmayan müellif, çoğu zaman isnâda yer vermemiştir. Olaylarla ilgili şahısların şiiirlerini kullanmıştır.²⁴¹

²³² Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.52; Öz, a.g.e. s.141.

²³³ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VIII, s.164.

²³⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, s.103.

²³⁵ İbn Hibbân, a.g.e. V, s.490.

²³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, s.415.

²³⁷ Mizzî, a.g.e. XXIII, s.529; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, s.258.

²³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, s.415; Zehebî, *A'lâm*, V, s.241.

²³⁹ Mizzî, a.g.e. XXIII, s.530.

²⁴⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, s.415, 416; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mülük ve'l-Ümem*, 1. Baskı, I-XIX, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992, VII, s.203; Mizzî, a.g.e. XXIII, s.530; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, s.258.

²⁴¹ Horovitz, a.g.e. s.54.

Enes b. Mâlik, Eyyûb b. Bişr, Câbir b. Abdillâh, Hasan b. Muhammed b. Hanefîyye, Abdurrahman b. Câbir b. Abdillâh, Abdurrahman b. Mûsa, Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdurrahman b. Avf, Ubeydullah el-Havlânî, Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, babası Ömer b. Katâde, Nemle b. Ebî Nemle Mahmud b. Lebîd'ten rivâyette bulunmuştur.²⁴²

Kendisinden İbn İshâk, Amr b. Ebî Amr, Muhammed b. Aclân, Bükeyr b. Abdillâh b. Eşec, Zeyd b. Eslem, Sa'd b. İshâk b. Ka'b b. Ucre, Abbâs b. Abdillâh b. Mab'ed b. Abbâs, Abdurrahman b. Süleyman b. Ğasîl, Ali b. Urve ed-Dimeşkî, Umâre b. Ğaziyye, Amr b. Osman Hânî, oğlu Fazl, Muhammed b. Sâlih b. Dînâr, Ebû'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel, Yezîd b. İyâş b. Cu'dube, Yakub b. Ebî Seleme el-Mâcişûn, Yakub b. Muhammed ez-Zafrî rivâyet etmiştir.²⁴³

Âsım b. Ömer'in Megazî alanında eser telif ettiğinin rivâyet edilmesiyle birlikte bu eserin günümüze ulaşmadığı bildirilmektedir. Kendisinden faydalanan ve eserleri mütedâvil olan müellifler araştırılıp eserleri incelendiğinde onların Âsım b. Ömer'den rivâyet ettiği Meğâzi'ye dair haberler, Âsım b. Ömer'in eserinin içeriği hakkında bize bilgi sunmaktadır. Âsım b. Ömer'in ele aldığı konular şunlardır: “*Yahudilerin Hz. Peygamber'in geleceğinden haber vermeleri, Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin ölümü, Selmân el-Fârisî'nin müslüman oluşu, Süveyd b. Sâmit'in Mekke'de Hz. Peygamber'le konuşması ve Rasûlullâh'ın ona Kur'ân okuması, Hz. Peygamber'in ve Hâşim oğullarının Şi'bu Ebû Tâlib'de muhasaraları (sosyal boykot), Hz. Peygamber'in Ka'be'yi ziyaret etmek için Mekke'ye gelen kabilelere İslâm'ı anlatması, Medineli Hazrec kabilesine mensup bir topluluğun Mekke'de Hac esnasında Rasûlullâh'la konuşmaları ve neticede İslâm'ı kabul etmiş olarak memleketlerine dönmeleri, Akabe biatları, birinci Akabe biatı, ikinci Akabe biatı, Bedir gazvesi, Benî Kaynuka gazvesi, Adal ve Kâreliler'den bir topluluğun Rasûlullâh'a gelerek kendilerine Kur'ân'ı ve din bilgilerini öğretecek bir heyet istemeleri ve Hz. Peygamber'in de onlara altı kişilik bir öğretici heyeti göndermesi, Uhud gazvesi, Abdullah b. Selûl'ün münafıklığı, Hendek gazvesi, Benî Kureyza gazvesi, Benî Lihyân gazvesi, Zû Kired gazvesi, Benû Mustalık*

²⁴² Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI, s.478; İbn Hibbân, *a.g.e.* V, s.234; Mizzî, *a.g.e.* XXIII, s.529.

²⁴³ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI, s.478; Mizzî, *a.g.e.* XXIII, s.529, 530.

gazvesi, İfk olayı, Hudeybiye, Umretu'l-Kazâ, Mûte gazvesi, Huneyn gazvesi, Mersed b. Ebî Mersed seriyyesi, Tebûk gazvesi, Dûmetu'l-Cendel gazvesi, Uyeyne b. Hısn gazvesi, Hz. Peygamber'e gelen Benû Âmir b. Sa'saa heyeti, Hz. Peygamber'in hastalığı esnasında Ensâr'a söyledikleri."²⁴⁴

Âsım b. Ömer, h.120 senesinde Hişâm b. Abdülmelik'in hilâfeti döneminde vefat etti.²⁴⁵

4. 3. Ebân b. Osman (v.105/723)

Adı Ebân b. Osman b. Affân el-Kureşî el-Emevî olup künyesi Ebû Saîd'dir.²⁴⁶ Zeyd b. Sâbit ve babası Hz. Osman'dan rivâyet etmiştir. Kendisinden Amr b. Dinar, Zührî, Ebû'z-Zinâd rivâyet etmiştir.²⁴⁷

Ebân b. Osman Medine valiliği yapmıştır. İbn Sa'd, onun valiliğe tayinini şöyle anlatır: "Yahyâ b. Hakem, Ebî'l-Âs b. Ümeyye, Abdülmelik b. Mervân'ın Medine valisi idi. Kendisinde ahmaklık vardı. Abdülmelik'ten izin almadan onun yanına gitti. Abdülmelik de ona "iznim olmaksızın yanıma niye geldin? Medine'de vekil olarak kimi bıraktın?" dedi. O: Ebân b. Osman'ı dedi. Abdülmelik, "oraya dönmene gerek yok" dedi ve Ebân'ı Medine valisi olarak atadı, bunu mektupla ona bildirdi. Ebân, Abdullah b. Kays b. Mahreme'yi kadılıktan azlederek yerine Neyfel b. Musâhuk'ı atadı. Ebân'ın Medine valiliği yedi sene devam etti. Sonra Abdülmelik b. Mervân, Ebân'ı Medine'den azletti ve yerine Hişâm b. İsmail'i atadı."²⁴⁸

Kendisi Tâbiînin büyüklerinden sika bir ravidir.²⁴⁹ Bilâl b. Ebî Müslim, Ebân b. Osman'ın iki kaşının arasında hafiften secde izi gördüğünü ifade etmektedir.²⁵⁰ İnsanlar arasında kazayı (fıkıh) en iyi bilendir. Bu ilmi ise babasından öğrendiği rivâyet

²⁴⁴ Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.26-28.

²⁴⁵ İbn Sa'd, *Tabâkât*, VII, s.416; İbn Hacer, *Takrîb*, s.473.

²⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabâkât*, VII, s.150; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *el-Meârif*, 4. Baskı, thk. Servet Ukkâşe, Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1981, s.201; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* II, s.295; İbn Hibbân, *a.g.e.* IV, s.37; Mizzî, *a.g.e.* II, s.16; Zehebî, *A'lâm*, IV, s.351.

²⁴⁷ İbn Hibbân, *a.g.e.* IV, s.37; Zehebî, *A'lâm*, IV, s.351.

²⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabâkât*, VII, s.150, 151; İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 1. Baskı, I-XI, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987, IV, s.168.

²⁴⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, s.55.

²⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabâkât*, VII, s.151.

edilmektedir.²⁵¹ Yahyâ el-Kattân onu Medine'nin on fakihi arasında saymaktadır. Amr b. Şuayb, Hadis ve Fıkh'ı Ebân b. Osman'dan daha iyi bilen birini görmedim der.²⁵²

Megazî alanında eseri olduğu fakat bu eserin bize ulaşmadığı rivâyet edilen Ebân b. Osman, tâbiîn arasında bu alanındaki bilgisiyle şöhret bulanlardandır. Ancak onun isminin, İbn İshâk, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi Megazî müelliflerinin eserlerinde hiç zikredilmediği söylenmektedir.²⁵³ Zübeyr b. Bekkâr veliaht Süleyman b. Abdülmelik'in o sırada Medine valisi olan Ebân b. Osman b. Affân ile görüşüğünü ve Megazî'ye dair eserinden kendisi için bir nüsha istinsah ettirmek istediğini söyler ki bu durum bize Ebân'ın Megazî alanında esere sahip olduğunu gösterir.²⁵⁴ Onun Rasûlullâh'ın hayatına dair topladığı bilgiler, talebelerinden Muğîre b. Abdırrahman tarafından bir kitap içerisinde muhafaza edilmiştir. Bu kitap, Muğîre'nin Ebân'dan rivâyet ettiği Hz. Peygamber'in sadece savaşları değil onun sîreti ile ilgili haberleri de içermektedir.²⁵⁵

Ebân b. Osman h.105 senesinde Yezîd b. Abdülmelik'in halifeliği döneminde vefat etmiştir.²⁵⁶

4. 4. Şurahbîl b. Sa'd (v.123/740)

Adı Şurahbîl b. Sa'd Ebû Sa'd el-Hatmî el-Ensârî olup künyesi Ebû Sa'd'tır.²⁵⁷

Câbir b. Abdillâh, Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, Zeyd b. Sâbit, Abdulah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Uveyym b. Sâide el-Ensârî, Hz. Peygamber'in mevlâsı Ebû Râfî, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hüreyre gibi isimlerden rivâyet almıştır.²⁵⁸

Kendisinden İsmail b. Ümeyye, el-Hakem b. Abdırrahman b. Ebî Nu'm el-Becelî, Ziyâd

²⁵¹ İbn Hibbân, *a.g.e.* s.IV, 37; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I, s.451.

²⁵² Zehebî, *A'lâm*, IV, s.353.

²⁵³ Horovitz, *a.g.e.* s.20; Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.25.

²⁵⁴ Selahattin Polat, "Ebân b. Osman b. Affân", *D.İ.A.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009, X, s.66, 67.

²⁵⁵ Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.25; el-A'zamî, *Hadis Edebiyatı*, s.58; Öz, *a.g.e.* s.205.

²⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabâkât*, VII, s.151; Zehebî, *A'lâm*, IV, s.353.

²⁵⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, IV, s.251; Müslim, *el-Küne*, I, s.392; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* IV, s.338; İbn Hibbân, *a.g.e.* IV, s.364; Mizzî, *a.g.e.* XXII, s.413.

²⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* IV, s.338; İbn Hibbân, *a.g.e.* IV, s.364; Mizzî, *a.g.e.* XXII, s.414; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s.482; *Mîzân*, III, s.367; Şemsüddîn es-Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti'sh-Şerîfe*, I-III, thk. Es'ad Trabzonî el-Hüseynî, y.y. 1979, II, s.217.

b. Sa'd, Zeyd b. Übeyy Üneyse, Dahhâk b. Osman el-Hizâmî, Âsım el-Ahval, Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Ebû Üveys Abdullah b. Abdillâh el-Medenî, Abdurrahman b. Ebî Zinâd, Abdurrahman b. Süleyman b. el-Ğasîl, İbn Abbas'ın Mevlası İkrime, Umâre b. Ğaziyye, Fıtr b. Halîfe, Mâlik b. Enes, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Zi'b, Muhavvel b. Râşid, Mus'ab b. Muhammed b. Şurahbîl el-Abderî, Mûsa b. Ukbe, Necîh Ebû Ma'ser el-Medenî, Yahyâ b. Saîd, Yezîd b. el-Hâd, Yunus b. Abdillâh b. Ebî Ferve rivâyet etmiştir.²⁵⁹

Şurahbîl b. Sa'd Megazî âlimidir.²⁶⁰ Şurahbîl'in babası Sa'd, Hz. Peygamber'in hayatı üzerinde çalışan ilk şahıslardandır. O, topladığı malzemeyi bir deftere yazmıştı. Şurahbîl de bu defterden faydalanmıştır.²⁶¹ Süfyân b. Uyeyne onun hakkında "*Bedir savaşına katılanları ve Megazî'yi ondan daha iyi bilen birini görmedim*" der.²⁶² Ayrıca o, Medine'ye ve Habeşistan'a hicret eden muhacirlerin, Bedir ve Uhud savaşına katılanların listesini yazmıştır.²⁶³ Bunun yanında Rasûlullâh'ın Kuba'dan Medine'ye hareketini, Hayber'le ilgili bazı hadiseleri, Hudeybiye dönüş yolunda Câbir'in Ensâr'la birlikte su aramaya gitmesi gibi konuları da ele almıştır.²⁶⁴

Şurahbîl, naklettiği birçok olayın senedini vermekle beraber bazen senedi vermediği de olur.²⁶⁵ Ebû Zûr'a onun için sened konusunda çok sıkı olmadığını söyler. Yahya b. Maîn güvenilir olmadığını söyler.²⁶⁶ Dârekutnî, sözüne itibar edildiğini, İbn Adiy ise onun zayıfa daha yakın olduğunu söyler. İbn Hibbân onu sika olarak zikreder.²⁶⁷ Şurahbîl b. Sa'd, h.123 senesinde vefat etmiştir.²⁶⁸

4. 5. Abdullah b. Ebî Bekr (v.135/752)

Adı Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî olup künyesi Ebû

²⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* IV, s.338; İbn Hibbân, *a.g.e.* IV, s.364; Mizzî, *a.g.e.* XXII, s.414, 415; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s.482; Sehâvî, *a.g.e.* II, s.217.

²⁶⁰ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* IV, s.338;

²⁶¹ Öz, *a.g.e.* s.173.

²⁶² Mizzî, *a.g.e.* XXII, s.415; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s.482; Mîzân, III, s.368.

²⁶³ Horovitz, *a.g.e.* s.38; Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.28.

²⁶⁴ Öz, *a.g.e.* s.174.

²⁶⁵ Öz, *a.g.e.* s.173.

²⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* IV, s.339.

²⁶⁷ İbn Hibbân, *a.g.e.* IV, s.364.

²⁶⁸ Mizzî, *a.g.e.* XXII, s.417; Zehebî, *el-Kâşif*, I, s.482.

Muhammed'tir.²⁶⁹

Enes b. Mâlik, Urve b. Zübeyr, Amre, Zührî, Humeyd b. Nâfi, Abbâd b. Temîm, babası Ebû Bekr b. Muhammed, Abdûlmelik b. Ebî Bekr b. Abdirrahman, Abdullah b. Vâkıd b. Abdillâh gibi isimlerden rivâyet etmiştir. Kendisinden Zührî, Mâlik b. Enes, Sevrî, Hammâd b. Seleme, İsmâil b. Uleyye, Süfyan b. Uyeyne, Hişâm b. Urve, İbn Cüreyc rivâyet almıştır.²⁷⁰

Mâlik b. Enes onun çok hadis bilen doğru bir insan olduğunu söyler. Yahya b. Maîn onun sika olduğunu söyler.²⁷¹ İbn Abdilber onun sika, âlim, fakîh, emîn, hâfız olduğunu söyler. Ömer b. Abdülaziz'in kadılığı yapmıştır. İbn Şihâb onun hakkında *"Medinelilere kim fetva verir ?"* diye sorulduğunda *"Orada Abdullah b. Ebî Bekr gibisi yoktur"* der.²⁷² Ömer b. Abdülaziz halifeliği döneminde Abdullah b. Ebî Bekr'e bir mektup yazarak *"Rasûlullâh'ın hadisini veya sünnetini ya da Amre bnt. Abdirrahman'ın hadisini araştır ve yaz. Şüphesiz ben ilmin yok olmasından ve ehlinin gitmesinden korkuyorum"* demiştir.²⁷³

Zehebî onun Megazî sahibi ve İbn İshâk'ın hocası olduğunu söyler.²⁷⁴ Onun Megazî'ye ait eserini yeğeni Abdûlmelik b. Muhammed b. Ebî Bekr rivâyet etmiştir.²⁷⁵ Eserinde ele aldığı konuların *"Hz. Peygamber'in gençliği ve ilk yıllarına ait bilgiler, Hz. Peygamber'e gelen Arap kabile heyetleri, Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ortaya çıkan ridde olayları, Hz. Osman'ın son günleri ve Hz. Peygamber'in gazveleri"* olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁶

Abdullah b. Ebî Bekr verdiği haberlerin çoğunun senedini vermez, bazen râvîlerin

²⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* V, s.17; İbn Hibbân, *a.g.e.* VII, s.10; Kelâbâzî, *a.g.e.* I, s.436; İbn Münceveyh, *a.g.e.* I, s.357.

²⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* V, s.17; İbn Hibbân, *a.g.e.* VII, s.10; Kelâbâzî, *a.g.e.* I, s.436; İbn Münceveyh, *a.g.e.* I, s.357.

²⁷¹ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.* V, s.17.

²⁷² İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh, *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvattâ mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*; I-XXVI, thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî, y.y. 1967, XVII, s.155; Zehebî, *A'lâm*, V, s.315; Sehâvî, *a.g.e.* II, s.302.

²⁷³ Accâc, *a.g.e.* s.329.

²⁷⁴ Zehebî, *A'lâm*, V, s.315;

²⁷⁵ el-A'zamî, *Hadis Edebiyatı*, s.70; Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.41.

²⁷⁶ Horovitz, *a.g.e.* s.48; Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.41.

isimlerini verir. Bu durumun, o dönemde isnâdın gerekli görülmediğini ve yeterince kullanılmadığı kanısını göstermektedir.²⁷⁷

Abdullah b. Ebî Bekr'in sadece ulaştığı bilgilerle yetinmediği aynı zamanda erken dönem olaylarını kronolojik bir sıraya göre verdiği ifade edilmektedir. Onun Hz. Peygamber'in gazvelerini yazarken, bununla birlikte gazvelerin kronolojik listesini de oluşturduğu bilinmektedir. Râvilerin yaptığı rivâyetlerin yanında Hz. Peygamber'in Himyer melikine yazdığı mektup ve benzeri yazılı belgeleri, Hz. Peygamber'in Abdullah b. Ebî Bekr'in büyük dedesi Amr b. Hazm'ı Necran halkına dini konuları anlatmak için gönderdiği zaman beraberinde götürmesi için verdiği belge onun çalışmasına dâhil olmuştur. Abdullah b. Ebî Bekr'in eserinde olayların başrolündeki kişilerin ağzından çıkan şiirlerin olayların sunumuna dâhil olduğu zikredilmektedir. Özellikle Megazî'den ve Hz. Peygamber'in vefatından sonraki olaylardan bahsederken şiirlerin daha çok göze çarptığı ifade edilmektedir.²⁷⁸ Abdullah b. Ebî Bekr h. 135 senesinde vefat etmiştir.²⁷⁹

5. Erken Dönem Megazî Eserlerinin Değerlendirilmesi

Erken dönem Megazî eserlerinin ilki olarak değerlendirilen Urve b. Zübeyr'in Megazî Rasûlillâh adlı eserinin Urve'ye sorulan sorular neticesinde onun verdiği cevaplarla oluştuğunu belirtmiştik. Bu gösteriyor ki, Megazî Rasûlillâh adlı eser, Megazî alanında bir telif yapma niyetiyle ortaya çıkmamış, hadiselerin cereyanı böyle bir eserin oluşmasına vesile olmuştur.

Eseri rivayet açısından değerlendirdiğimizde içerisinde kullanılan rivayetlerin tamamına yakınının mürsel olduğu anlaşılmaktadır. Senedin muttasıl olarak verilmeyişinin sebebi, belki Urve'nin Sahâbe ve Hz. Peygamber dönemine yakın bir zamanda yaşaması olabilir. Ayrıca o dönemde henüz hadis uydurma faaliyetleri ortaya çıkmadığı bununla birlikte sened sorgulanmadığı için de rivayetlerin senedleri verilmemiş olabilir. Fakat biz görüyoruz ki bu mürsel rivayetler, Buhârî tarafından muttasıl bir isnadla da

²⁷⁷ Horovitz, *a.g.e.* s.49; Terzi, *İlk Siyer-Megazî Yazarları*, s.41; Öz, *a.g.e.* s.189.

²⁷⁸ Horovitz, *a.g.e.* s.50.

²⁷⁹ İbn Hibbân, *a.g.e.* VII, s.10; Kelâbâzî, *a.g.e.* I, s.436; İbn Münceveyh, *a.g.e.* I, s.357.

verilmiştir. Bu durum Buhârî'nin Urve'nin rivayetlerini başka tariklerden araştırdığı ihtimalini uyarmaktadır.

Eserinde açık ve anlaşılır bir üslûp kullanan Urve, ayetlerden istişhad etmiş ve şiirlerle meseleye açıklık getirmiştir. Urve'nin bu üslûbu takip etmesi onun edebî bir gayret içerisinde olduğunu göstermektedir.

Erken dönem eserlerden resmî bir hüviyet taşıyan Zührî'nin el-Megazî en-Nebeviyye'si üslûp açısından daha renkli görünmektedir. Bu eser, içerisinde merfu, mevkuf ve mürsel rivayetleri barındırmaktadır. Bu yönüyle Zührî, rivayetlerin senedine çok fazla eğilmemiştir. Belki o, bir Megazî yazma çabası içerisinde olduğu için rivayetlerin senedine çok dikkat etmemiştir. Fakat telif ettiği kitabın içerisinde merfu rivayetlerin, muttasıl isnadların olması ve bazı ravilerin tenkidini de yapması onun senede verdiği önemden hâlî olmadığını göstermektedir.

Eserin içerisinde şiir kullanması, garîb kelimeleri açıklaması Zührî'nin hem edebî zevkini ortaya koymakta hem de eserin anlaşılır olması gayreti içinde olduğunu hissettirmektedir.

Verdiği olayların kronolojik sırasına dikkat edip önemli olayların tarihlerini zikretmesi, Megazî konusunda bir başvuru kaynağı olma niteliğini arttırmıştır.

Telif edilme sebebi olarak dikkatleri çeken Musa b. Ukbe'nin el-Megazî'si ehil olmayanların elinden Megazî'lerin sadır olması karşısında ortaya konmuştur. Yazıldığı dönemde ortaya çıkan bazı Megazî eserlerinin doğrusunu yazmak için gayret sarf eden Musa b. Ukbe, eserindeki rivayetlerinde isnada büyük önem vermiştir. Zaten uydurma Megazî'lerin çıktığı o dönemde isnada önem vermesi, eserinin güvenilirliğini arttırmıştır.

Musa b. Ukbe'nin el-Megazî'si, Urve'nin ve Zührî'nin eserine göre çok daha kapsamlıdır. Onların özet olarak verdiği bilgileri Musa b. Ukbe ayrıntılı olarak rivayet etmiştir. Buna ek olarak o, Zührî'den çok rivayet almıştır. Diğer iki müellifin

usûlündeki gibi Musa b. Ukbe de şiirlere yer vermiş, ayetleri hadiselerle uygun olarak zikretmiştir.

Kitabında ensab hakkında bilgi veren Musa b. Ukbe, bu yönüyle de eserinin güvenilirlik katsayısını arttırmıştır.

Urve b. Zübeyr, Zührî ve Musa b. Ukbe dışında daha önce isimleri ve telifatıyla ilgili bilgi verdiğimiz müelliflerin eserleri ya bize kadar ulaşmamıştır ya da onlarla ilgili çok fazla değerlendirme ortaya konulmamıştır. Ayrıca çalışmamıza temel teşkil eden Kitâbu'l-Megazî'de de onlardan rivayet yoktur. Buhârî'nin onlardan niçin rivayet almadığını tam olarak bilmemekle birlikte bu ravilerle ilgili şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

Vehb b. Münebbih'ten Kitâbu'l-Megazî'ye rivayet almayan Buhârî, onun İslâm'dan önceki hayatında öğrendiği İsrâiliyât bilgilerini hadise karıştırma ihtimalini göz önüne almış olabilir. Siyer ve Megazî'ye dair eserlerinin var olduğunu bildiğimiz Âsım b. Ömer'in isnadı kullanma noktasında müteşeddid olmadığı zikredilmişti. Bundan dolayı Kitâbu'l-Megazî'ye rivayet alınmadığı kanaatini taşımaktayız.

Buhârî, Medîne valiliği yapan ve kendisinin Megazî'ye dair bir kitap telif ettiği bilinen Ebân b. Osman'dan rivayet almamıştır. Bunun sebebi olarak eserinin Buhârî'ye ulaşmamış olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü İbn İshak, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi Megazî müellifleri de Ebân b. Osman'ın eserinden bahsetmemektedirler.

Şurahbîl b. Sa'd, ricâl kitaplarının bazısında güvenilir ve sika olarak değerlendiriliyorsa da diğer bazı rical eserlerinde sened konusunda çok sıkı olmadığı, bazen senedi vermediği ve zayıfa yakın olduğu şeklinde tenkit edilmektedir. Anlaşıyor ki Buhârî, bu tenkitlerden dolayı bu raviden rivayet etmemiştir.

Ömer b. Abdülaziz'in halifeliği döneminde onun kadılığını yapan Abdullah b. Ebî Bekr'den de Kitâbu'l-Megazî'ye rivayet alınmamıştır. Rivayet alınmamasının sebebi, Abdullah b. Ebî Bekr'in verdiği haberlerin çoğunda sened zikretmemiş olmasıdır.

Çünkü Buhârî kendi eserinin içerisinde muallak rivayet bile kullandığında, onun mevsul senedini başka bölümlerde veya bablarda vermiştir.

II. BÖLÜM

KİTÂBU'L-MEGAZÎ'NİN RİVÂYET USÛLÜ VE MUHTEVA TAHLİLİ

A. Kitâbu'l-Megazî'nin Rivâyet Usûlü

Buhârî'nin Kitâbu'l-Megazî'sinin konu yönüyle tahlil edilmesinin yanında onun kelimeleri kullanışı, rivayet üslûbu ve bab başlıklarını koymadaki izlediği yol gibi bazı şekilsel özellikleri de tahlil edilecektir.

Buhârî Kitâbu'l-Megazî'de gerek rivayetin içinde gerekse başka yerlerde bazı kelimelere açıklık getirmiştir. الشوكة kelimesini “keskinlik ve silah” olarak açıklamıştır.²⁸⁰ تصعدون kelimesinin اصعد fiilinden olup “gidiyordunuz” manasını içerdiğini, sülâsîsinin صعد şeklinde geldiğini “evin üstüne çıktı” anlamına geldiğini söylemiştir.²⁸¹ İfk hadisi babının başlığında الْإِفْكُ kelimesinin الْأَفْكُ şeklinde de geldiğini, buna delil olarak da النجس kelimesinin النجس olarak da okunduğunu belirtmiştir. أفكهم diyen birinin “onları dinden döndürdü, yalan söyledi” anlamına gelen bir fiil kullanmış olduğunu ifade etmiştir. Kelimenin manasını da يُؤْفِكُ عَنْهُ مَنْ أَفَكَ²⁸² ayetiyle يصرف عنه من صرف (Ondan döndürülen kimseler döndürülür) şeklinde delillendirmiştir.²⁸³

Ravilerin kullandığı şiirlere yer vermiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in keşif için gönderdiği birliğin içinde yer alan Hubeyb b. Adiyy, esir düştüğü yerde idam edileceği sırada dua ettikten sonra

فَلَسْتُ أَبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا   عَلَى أَيِّ جَنْبٍ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي
وَذَلِكَ فِي دَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَاءُ   يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شُلُوِّ مُمَزَّعٍ

²⁸⁰ Buhârî, Megazî 3, V, s.72.

²⁸¹ Buhârî, Megazî 20, V, s.99.

²⁸² Zâriyât, 51/9.

²⁸³ Buhârî, Megazî 34, V, s.116.

(Müslüman olarak öldürüldüğüm zaman ben buna aldırmam, nerede olursa olsun ölümüm Allah içindir. Bu Allah'ın zatı içindir. Allah isterse parçalanmış cesedin eklemlerine bile bereket verir.) beyitlerini söylemiştir.²⁸⁴

Yine Hz. Peygamber Hendek günü toprak kazılırken toprak taşıdığı esnada

والله لو لا الله ما اهتدينا	ولا تصدقنا ولا صلينا
فأنزلن سكينة علينا	وثبت الأقدام إن لاقينا
إن الألى قد بغوا علينا	إذا أرادوا فتنة أبينا

(Allah'a yemin olsun ki, Allah olmasaydı biz hidayete eremezdik. Sadaka vermezdik, namaz kılmazdık. (Allah'ım!) Üzerimize sekine (huzur) indir. Eğer düşmanla karşılaşırsak ayaklarımızı kaydırma. Muhakkak onlar üzerimize saldırmışlardır, onlar bize fitne atacak olurlarsa, biz bundan kaçmayız.) şiirini okumuştur.²⁸⁵

Bazı rivayetlerin farklı tariklerini vermiştir. Ebû Râfi'nin öldürülmesiyle alakalı rivayetlerden birini,

“İshak b. Nasr→Yahya b. Adem→İbn Ebî Zâide→İbn Ebî Zâide'nin babası→Ebû İshak→Berâ b. Âzib”²⁸⁶, birini

“Yusuf b. Musa→Ubeydullah b. Musa→İsrâîl→Ebû İshak→Berâ b. Âzib”²⁸⁷, diğerini de

“Ahmed b. Osman→Şurayh (İbn Mesleme) →İbrahim b. Yusuf→İbrahim b. Yusuf'un babası→Ebû İshak→Berâ b. Âzib”²⁸⁸ tarikleriyle ayrı ayrı almıştır.

Uhud gazvesi günü Rasûlullâh'a isabet eden yaralar babındaki rivayetler yine farklı

²⁸⁴ Buhârî, Megazî 10, V, s.79.

²⁸⁵ Buhârî, Megazî 29, V, s.109.

²⁸⁶ Buhârî, Megazî 16, V, s.91.

²⁸⁷ Buhârî, Megazî 16, V, s.91, 92.

²⁸⁸ Buhârî, Megazî 16, V, s.92, 93.

tariklerle verilmiştir. Mesela bir rivayet,

“İshak b. Nasr→ Abdürrezzak→ Ma’mer→ Hemmam→ Ebû Hüreyre”²⁸⁹,

“Mahled b. Mâlik→ Yahya b. Said el-Ümevî→ İbn Cüreyc→ Amr b. Dînâr→ İkrime bin Abbas”²⁹⁰,

“Amr b. Ali→ Ebû Âsım→ İbn Cüreyc→ Amr b. Dînâr→ İkrime→ İbn Abbas”²⁹¹ şeklinde üç farklı tarikle gelmiştir.

Buhârî, bazı bab başlıklarını hadislerden seçmiştir. Uhud savaşı ile ilgili bablardan biri buna örnek olarak gösterilebilir. Buhârî bu babda,

Abbas b. Sehl→ Ebû Humeyd→ Rasûlullâh

tarikiyle gelen “باب أحد يحبنا ونحبه” “Uhud bizi sever, biz de onu severiz”²⁹² hadisini bab başlığı olarak seçmiştir. Başka bir yerde Eş’arîler’den ve Yemen halkından gelen heyetler babı, Ebû Musa’dan rivayetle ulaşan Hz. Peygamber’in Eş’arîler için söylediği “هم مني وأنا منهم” “Onlar bendendir, ben de onlardanım”²⁹³ hadisini de bab başlığına taşımıştır.

Babların hadislerle isimlendirildiği gibi bazı bablar da ayetlerle isimlendirilmiştir. Nitekim Allah Rasûlü’nün hastalığı ve ölümü babında²⁹⁴ “إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ” “Muhakkak sen de öleceksin, onlar da elbet ölecekler. Sonra hiç şüphesiz kıyamet gününde hepiniz Rabbinizin huzurunda muhakemeye duruşacaksınız”²⁹⁵ ayet-i kerimesini seçmiştir. Uhud savaşı rivayetlerinin yer aldığı bablardan birinde²⁹⁶ Buhârî “ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نِعَاسًا... الخ” “Sonra o kederin peşinden üzerinize bir güven duygusu indirdi. Sizden bir kısmını bürüyen tatlı bir uyku

²⁸⁹ Buhârî, Megazî 24, V, s.101.

²⁹⁰ Buhârî, Megazî 24, V, s.101.

²⁹¹ Buhârî, Megazî 24, V, s.101, 102.

²⁹² Buhârî, Megazî 27, V, s.103.

²⁹³ Buhârî, Megazî 74, V, s.173.

²⁹⁴ Buhârî, Megazî 83, VI, s.9.

²⁹⁵ Zümer, 39/30, 31.

²⁹⁶ Buhârî, Megazî 21, V, s.99.

hali verdi. Bir kısmınız ise can derdine düşmüş, Allah hakkında Cahiliye devrindekine benzer, gerçek dışı şeyler düşünüyorlar: “Bu işin kararlaştırılmasında bizim yetkimiz mi var? Ne gezer!” diye söyleniyorlardı. De ki: “Bütün yetki ve karar Allah’ındır” Onlar aslında içlerinde, sana karşı açığa vuramadıkları birşeyler saklıyor ve kendi aralarında: “Bu emir ve komuta işinde bir payımız olsaydı, şimdi burada olmaz, öldürülmezdik” diyorlardı. De ki: Siz evlerinizde dahi olsaydınız haklarında ölüm takdir edilenler, mutlaka düşüp ölecekleri yerlere doğru çıkacaklardı. Allah, sizin içinizde olanı sınamak ve kalplerinizi her türlü vesveseden ve kirden arındırıp pırıl pırıl yapmak içindir ki bunu başınıza getirdi. Allah sinelerin özünü dahi bilir”²⁹⁷ ayetini koymuştur.

1. Mütâbi’ Rivayetler

Buhârî Megazî’de Mütâbi’ rivayetler de kullanmıştır. Zâtu’r-Rika gazvesi babında, Hz. Peygamber’in korku namazını nasıl kıldırıldığının anlatıldığı rivayetin mütâbisini Leys b. Sa’d rivayet etmiştir.²⁹⁸ Onun mütâbi rivayetinin tariki ise,

“Yahya b. Abdillâh b. Bükeyr→ Leys b. Sa’d→ Hişâm b. Sa’d→ Zeyd b. Eslem→ Kâsım b. Muhammed” şeklindedir.²⁹⁹

Hudeybiye savaşı babında gazveye katılan Sahâbe sayısının verildiği rivayetlerden birinde Muhammed b. Beşşâr, Ubeydullah b. Muâz’a mütâbaat etmiştir.³⁰⁰ Bu mütâbi rivayet

“İsmâîlî→ Ebî Abdilkerîm→ Bunder (Muhammed b. Beşşâr)” tarikiyle gelmiştir.³⁰¹

Yine Hudeybiye gazvesi babında Sahâbenin azığının ne olduğunun anlatıldığı rivayette Basra kadısı Muâz b. Muâz, İbn Ebî Adiyy’e mütâbaat etmiştir.³⁰² Bunun senedi ise

²⁹⁷ Âli imran, 3/154.

²⁹⁸ Buhârî, Megazî 31, V, s.114.

²⁹⁹ Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 1. Baskı, I-XXV, thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001, XVII, s.264.

³⁰⁰ Buhârî, Megazî 35, V, s.123.

³⁰¹ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.289.

³⁰² Buhârî, Megazî 35, V, s.126.

“el-İsmâîlî→ Yahya b. Muhammed→ Ubeydullah b. Muâz→ Ubeydullah b. Muâz’ın babası” şeklinde gelmektedir.³⁰³

Hayber gazvesi babında Hz. Peygamber’in kendisi için “*bu, ateş ehliendir*”³⁰⁴ dediği kişinin daha sonra intihar etmesiyle cehennem ehlienden olduğunun anlatıldığı rivayetin mütabisini Ma’mer b. Râşid,

“*Ebû’l-Yemân→ Şuayb→ Zühri (tahvîl) Mahmud b. Ğaylân→ Abdürrezzâk→ Ma’mer*” tarikiyle rivayet etmiştir.³⁰⁵

Fetih günü Hz. Peygamber’in bayrağı nereye diktiği babında, Rasûlullâh’ın Kabe’nin içindeki putların çıkartılmasının anlatıldığı rivayette yine Ma’mer’in mütabi rivayeti vardır.³⁰⁶ Bu rivayetin senedi

“*Ahmed→ Abdürrezâk→ Ma’mer→ Eyyûb es-Sahtiyânî*” şeklindedir.³⁰⁷

Mekke’nin fethi günü Hz. Peygamber’in Mekke’ye en yüksek yerinden girmesi babında Ebû Üsâme (Hammâd b. Üsâme) ve Vüheyb (Vüheyb b. Hâlid), Hafs b. Meysere’ye mütabaat etmiştir.³⁰⁸ Ebû Üsâme’nin mütabisinin senedi,

“*Mahmud b. Ğaylân→ Ebû Üsâme→ Hişâm b. Urve*” şeklindedir. Vüheyb’in mütabisinin senedi ise,

“*Musa→ Vüheyb→ Hişâm b. Urve*” olarak gelmektedir.³⁰⁹

2. Muallak Rivayetler

Muallak rivayet bilindiği gibi isnadının başından bir veya birbirini takip etmek üzere

³⁰³ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.299.

³⁰⁴ Buhârî, Megazî 38, V, s.132, 133.

³⁰⁵ Buhârî, Cihâd 182, IV, s.72; Aynî, *a.g.e.* XVII, s.320.

³⁰⁶ Buhârî, Megazî 48, V, s.148.

³⁰⁷ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.378.

³⁰⁸ Buhârî, Megazî 49, V, s.149.

³⁰⁹ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.379.

daha fazla râvisi hazfedilen ve en son hazfedilen râvinin şeyhine isnad edilmiş rivayettir. Bizim konumuzu ilgilendirmesi sebebiyle Sahîh'in Kitâbu'l-Megazî bölümündeki muallak rivayetlerin muttasıl senedlerini bulmaya çalıştık.

2. 1. Hz. Aîşe Rivayetleri

Hz. Aîşe'den bir tane muallak rivayet gelmektedir.³¹⁰ Onun mevsul tariki “*Ebû Kureyb→Ebû Üsâme→Hişâm b. Urve→Babası Urve b. Zübeyr*” şeklinde geçmektedir.³¹¹

2. 2. Leys b. Sa'd Rivayetleri

Leys b. Sa'd'dan 4 muallak rivayet alınmıştır.³¹² Bunların mevsul rivayetleri

“*Abdulmuttalib b. Şuayb→Abdullah b. Salih→Leys*”³¹³,

“*Yahya b. Bükeyr→Leys→Yunus b. Yezîd*”³¹⁴,

“*Abdullah b. Salih→Leys*”³¹⁵,

“*Kuteybe b. Said→Leys ve Yahya b. Sa'd*”³¹⁶ şeklinde gelmektedir.

2. 3. İbn Şihâb ez-Zührî Rivayetleri

Buhârî, Zührî'den 3 muallak rivayet almıştır.³¹⁷ Bunların mevsul senedleri,

“*İshak b. Mansur→Abdürrezzak→Ma'mer→Zührî*”³¹⁸,

“*İshak b. Râhûye→Yakub b. İbrahim b. Sa'd→İbn Şihâb'ın kardeşinin oğlu Muhammed*

---

³¹⁰ Buhârî, Megazî 8, V, s.77.

³¹¹ Müslim, Cenâiz 26.

³¹² Buhârî, Megazî 10, V, s.80, Megazî 49, 148, Megazî 53, 150, Megazî 54, 155.

³¹³ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.137.

³¹⁴ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.379.

³¹⁵ Aynî, bu rivayetin Buhârî tarafından Târîhu's-Sağîr'de verdiğimiz şekliyle mevsul olarak zikrettiğini ifade etmektedir. Bkz. Aynî, *a.g.e.* XVII, s.384.

³¹⁶ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.400.

³¹⁷ Buhârî, Megazî 12, V, s.86, Megazî 35, s.127; Buhârî, Megazî 83, VI, s.14.

³¹⁸ Zührî'den gelen 3 muallak rivayetin birincisinin mevsul senedi için bkz. Buhârî, Farzu'l-Hams 16, IV, s.91.

*b. Abdullah b. Müslim b. Şihâb-İbn Şihâb ez-Zührî*³¹⁹,

“ *Bişr b. Muhammed→ Abdullah→ Ma’mer→ Yunus→ Zührî*”³²⁰ şeklindedir.

2. 4. Hz. Ebû Bekr Rivayetleri

İmam Buhârî, Hz. Ebû Bekir’den bir tane muallak rivayet almıştır.³²¹ Bu rivayet,

“*İbrahim b. Musa→Hişam b. Yusuf→Ma’mer→Zührî→Urve→Hz. Aişe→Hz. Ebû Bekir*” senediyle mevsul olarak rivayet edilmiştir.³²²

2. 5. Hanzala b. Ebî Süfyân Rivayetleri

Buhârî, Hanzala b. Ebî Süfyân’dan bir tane muallak rivayet almıştır.³²³ Bu rivayet,

“*Yahya b. Abdillâh→Abdullah b. Mübarek→Ma’mer→Zührî→Salim*” tarikiyle gelmektedir.³²⁴

2. 6. Ebû’l-Velîd (Hişam b. Abdilmelik) Rivayetleri

Buhârî, bu raviden muallak olarak bir rivayet almıştır.³²⁵ Bu rivayetin senedi ise,

“*İsmailî→Ebû Halife→Ebû’l-Velîd*” şeklinde gelmektedir.³²⁶

2. 7. Bekir b. Sevâde Rivayetleri

Buhârî, bu raviden bir tane muallak rivayet almıştır.³²⁷ Ancak Aynî, Hafız Mizzî’nin

³¹⁹ Zührî’den gelen 3 muallak rivayetin ikincisinin mevsul senedi için bkz. Aynî, *a.g.e.* XVII, s.302.

³²⁰ Zührî’den gelen 3 muallak rivayetin sonuncusunun mevsul senedi için bkz. Buhârî, Cenâiz 3, II, s.71.

³²¹ Buhârî, Megazî 14, V, s.90.

³²² Aynî, bu muallak rivayetin önceki rivayetin senedine mutabık olduğunu zikretmektedir. Bkz. Aynî, *a.g.e.* XVII, s.172.

³²³ Buhârî, Megazî 21, V, s.99.

³²⁴ Aynî bu rivayetin muallak olup olmadığı noktasındaki tartışmalara, muallak olma ihtimali daha yüksektir diyerek katılmaktadır. Çünkü Mizzî, önceki rivayetin sahibi Yahya’dan sonra Hanzala-Sâlim şeklinde rivayet etmiştir. Eğer bu rivayet mevsul olsaydı muhakkak ona işaret ederdi. Bkz. Aynî, *a.g.e.* XVII, s.210.

³²⁵ Buhârî, Megazî 26, V, s.102.

³²⁶ Aynî bu rivayetin Cenazeler bölümünün Ölü Üzerine Feryadla Ağlamanın Mekruh Kılınması babında mevsul olarak geçtiğini ifade etmektedir. Bkz. Aynî, *a.g.e.* XVII, s.219.

söylediğine göre bu muallak rivayetin başka bir yerde mevsul olarak geçmediğini ifade etmektedir.³²⁸

2. 8. İbn İshak Rivayetleri

Buhârî, İbn İshak'tan bir tane muallak rivayet almıştır.³²⁹ Aynî, bazılarının Buhârî'nin İbn İshak'tan rivayet ettiği bu rivayetin, Megazî kitaplarında veya başka eserlerde görülmediğini söylediğini ifade ederek şunu söylemektedir: *“Rivayetin herhangi bir yerde görülmemesi Buhârî'nin görmemiş olmasını gerektirmez. Rivayetin başka yerde geçmediğini söyleyen kişi rivayeti görmemiştir. Çünkü onun bir rivayete muttali olması Buhârî'nin o rivayete muttali olmasının çok aşağısındadır”* der.³³⁰

2. 9. Muâz b. Hişâm Rivayetleri

Muâz b. Hişâm'dan bir tane muallak rivayet alınmıştır.³³¹ Bu rivayetin mevsul senedi, *“Yahya b. Abdillâh b. Bükeyr→Leys→Hişâm b. Sa'd→Zeyd b. Eslem→Kasım b. Muhammed”* şeklinde verilmiştir.³³²

2. 10. Ebân b. Yezîd Rivayetleri

Bu rivayeten bir tane muallak rivayet alınmıştır.³³³ Bu muallak rivayet, *“Müslim→Ebû Bekir b. Ebî Şeybe→Affân→Ebân”* senediyle gelmektedir.³³⁴

2. 11. Ebû Zübeyr (Muhammed b. Müslim) Rivayetleri

Ebû Zübeyr'den bir muallak rivayet alınmıştır.³³⁵ Mevsul senedi,

---

³²⁷ Buhârî, Megazî 31, V, s.113.

³²⁸ Aynî, a.g.e. XVII, s.261.

³²⁹ Buhârî, Megazî 31, V, s.113.

³³⁰ Aynî, a.g.e. XVII, s.261.

³³¹ Buhârî, Megazî 31, V, s.114.

³³² Aynî, bu rivayetin Buhârî tarafından Târîh'inde mevsul olarak yukarıdaki tarikle verildiğini söyler. Bkz. Aynî, a.g.e. XVII, s.264.

³³³ Buhârî, Megazî 31, V, s.115.

³³⁴ Aynî, a.g.e. XVII, s.267.

³³⁵ Buhârî, Megazî 31, V, s.115.

“*Ebû Esved→Urve→Mervân b. Hakem→Ebû Hüreyre*” zinciri ile gelir.³³⁶

2. 12. Ubeydullah b. Muâz Rivayetleri

Buhârî, Ubeydullah b. Muâz’dan bir muallak rivayet almıştır.³³⁷ Bu rivayet mütabi olarak,

“*Muhammed b. Beşşâr-Ebû Davud-Şu’be*” senediyle de gelmektedir. Bu mütabinin mevsul tariki ise

“*İsmailî→Ebû Abdilkerim→Bunder (Muhammed b. Beşşâr)*” şeklindedir.³³⁸

2. 13. Hişâm b. Ammâr Rivayetleri

Buhârî, Hişâm’dan bir muallak rivayet almıştır.³³⁹ İsmailî bu rivayeti,

“*el-Hasen b. Süfyan→Dühaym (Abdurrahman b. İbrahim) →Velîd b. Müslim*”den şeklinde mevsul olarak rivayet etmiştir.³⁴⁰

2. 14. Şebîb b. Saîd Rivayetleri

Bu raviden bir tane muallak rivayet alınmıştır.³⁴¹ Bu rivayetin mütabisi

“*İbn Mübârek Salih b. Keysan→Zühri*” şeklindedir.

Buhârî bu mütabaatı, *Tarih*’inde

“*Abdülaziz el-Üveysî→İbrahim b. Sa’d→Salih b. Keysan→İbn Şihâb→Abdurrahman b. Ubeydullah b. Ka’b b. Mâlik*” şeklindeki mevsul tarikle vermiştir.³⁴²

---

³³⁶ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.268.

³³⁷ Buhârî, *Megazî* 35, V, s.123.

³³⁸ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.289.

³³⁹ Buhârî, *Megazî* 35, V, s.128.

³⁴⁰ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.305.

³⁴¹ Buhârî, *Megazî* 38, V, s.133.

³⁴² Aynî, *a.g.e.* XVII, s.321.

2. 15. Abdülazîz b. Muhammed Rivayetleri

Abdülazîz b. Muhammed'den bir tane muallak rivayet alınmıştır.³⁴³ Ebû Avâne ve Dârekutnî,

“*Dârekutnî→ed-Derâverdî*” vasıtasıyla bu rivayeti mevsul olarak rivayet etmiştir.³⁴⁴

2. 16. Abdürrezzâk Rivayetleri

Abdürrezzâk'tan bir tane muallak rivayet alınmıştır.³⁴⁵ Beyhakî bu rivayeti

“*Beyhakî→Süleyman b. Harb→Hammâd b. Zeyd→Eyyûb→İkrime*”

tarikiyle mevsul olarak zikretmiştir.³⁴⁶

2. 17. Nadr b. Şumeyl Rivayetleri

Nadr b. Şumeyl'den bir muallak rivayet alınmıştır.³⁴⁷ İsmailî bu rivayeti,

“*Ahmed b. Mansur*” tarikiyle mevsul olarak rivayet etmiştir.³⁴⁸

2. 18. İbn Abbâs Rivayetleri

İbn Abbas'tan bir muallak rivayet alınmıştır.³⁴⁹ Buhârî bu rivayeti başka bir yerde

“*Ebû'l-Yemân→Şuayb→Abdullah b. Ebî Hüseyin→Nâfi b. Cübeyr→İbn Abbâs*”

şeklinde mevsul olarak rivayet etmektedir.³⁵⁰

2. 19. Yunus b. Yezîd Rivayetleri

Bu rivayeden bir muallak rivayet alınmıştır.³⁵¹ Bezzâr, Hâkim ve İsmailî bu rivayeti,

---

³⁴³ Buhârî, Megazî 39, V, s.140.

³⁴⁴ Aynî, a.g.e. XVII, s.347.

³⁴⁵ Buhârî, Megazî 47, V, s.146.

³⁴⁶ Aynî, a.g.e. XVII, s.370.

³⁴⁷ Buhârî, Megazî 53, V, s.152.

³⁴⁸ Aynî, a.g.e. XVII, s.389.

³⁴⁹ Buhârî, Megazî 70, V, s.170.

³⁵⁰ Buhârî, Menâkıb 25, IV, s.203.

“*Anbese b. Hâlid→Yunus b. Yezîd*”

tarikiyle mevsul olarak zikretmiştir.³⁵²

2. 20. Muhammed İbnü'l-Velîd ez-Zübeydî Rivayetleri

Muhammed İbnü'l-Velîd'den bir muallak rivayet alınmıştır.³⁵³ Ebû Davud bu rivayeti

“*Ebû Davud→İsmail b. Abbâs →Muhammed b. Velîd*”

tarikiyle mevsul olarak vermiştir.³⁵⁴

Bu muallak rivayetlerin dışındaki rivayetler, genelde muttasıl isnadla gelmiştir. Hadis tahammül yollarından semâyı tercih etmiştir. *حدثنا* ve *أخبرنا* lafızları buna delâlet etmektedir.³⁵⁵

Buhârî'nin kullanmış olduğu muallak rivayetler, aslında mevsul bir senedle gelmektedir. Bunu gerek Sahîh'in içerisinde gerekse Buhârî'nin diğer eserlerinde ve şerh kitaplarında gördük. Buhârî'nin bu muallak senedleri kullanması, kısaltma maksatlı olabileceğini akla getirmektedir. Muallak senedlerin Buhârî gibi mevsûkiyeti müsellemler bir muhaddis tarafından zikredilmesi de o rivayetin sıhhati noktasındaki şüpheleri ortadan kaldırmaktadır.

B. Kitâbu'l-Megazî'nin Bablara Göre Muhteva Değerlendirmesi

Buhârî'nin Sahîh'indeki Kitâbu'l-Megazî 89 babdan oluşur. Uşeyre veya Useyre Gazvesi Babı'yla başlayan bölümde ravîlerin Hz. Peygamber'in katıldığı ilk gazânın Uşeyre gazvesi olduğunu söylemelerine mukabil Buhârî, Muhammed b. İshak'tan rivâyeten Rasûlullâh'ın katıldığı ilk gazvenin Ebvâ olduğunu ve daha sonra sırasıyla onu Buvat ve Uşeyre'nin takip ettiğini söyler.³⁵⁶ Buhârî'nin bu sırayı İbn İshak'tan alıp başka Megazî müelliflerinden almaması, onun İbn İshak'a olan güvenini ifade eder.

³⁵¹ Buhârî, Megazî 83, VI, s.9.

³⁵² Aynî, *a.g.e.* XVIII, s.78.

³⁵³ Buhârî, Megazî 38, V, s.139.

³⁵⁴ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.343.

³⁵⁵ Bkz. Buhârî, V (Kitâbu'l-Megazî)

³⁵⁶ Buhârî, Megazî 1, V, s.71.

Ayrıca Buhârî bu bilgiyi örneğin Vakıdî'den de alabilirdi fakat almamıştır. Çünkü onun hakkında “*o iskat edilmiştir, bende ondan bir harf dahi yoktur*”³⁵⁷ gibi cerh ifade eden sözler kullanmıştır.

Buhârî, ehemmiyetine binaen Bedir savaşı ve onunla ilgili olay, şahıs ve ayetler üzerinde fazlaca durmuştur. Bu minvalde Bedir’le alakalı toplam 12 bab açmıştır. Bu bablar sırasıyla “Paygamber (as)’in Bedir gazvesinden önce Bedir’de öldürülecek olan kimseleri söylemesi”³⁵⁸, Bedir gazvesi kıssası³⁵⁹, Enfâl sûresi 9-13 ayetler³⁶⁰ babı, Bedir savaşına katılan sahabilerin sayısı³⁶¹, Rasûlullâh’ın Kureyş kafirlerinden Şeybe b. Rebîa, Utbe ve Ebû Cehl b. Hişam aleyhinde beddua etmesi ve bunların helak olmaları³⁶², Ebû Cehl’in öldürülmesi³⁶³, Bedir’e katılanların üstünlüğü³⁶⁴, Bedir savaşında kullanılan silahlar ve Ebû Cehl’in öldürülmesinin anlatıldığı başlıksız bab³⁶⁵, Meleklerin Bedir’de hazır bulunmaları³⁶⁶, Bedir savaşına dair farklı rivayetlerin yer aldığı başlıksız bab³⁶⁷, Bedir’e katılanların isimlerinin harf sırasına göre verilmesi³⁶⁸ gibi bablardır.

Buhârî’nin Bedir harbi ve onunla alakalı meseleler üzerinde fazlaca durması, İslâm dünyasının temellerinin yeni yeni atılmaya başlandığı dönemde bu harbin ne gibi bir etkiye sahip olduğunu ifade etmek düşüncesini uyarmaktadır.

³⁵⁷ Zehebî, *Mîzân*, VI, s.275.

³⁵⁸ Buhârî, *Megazî* 2, V, s.71.

³⁵⁹ Buhârî, *Megazî* 3, V, s.72.

³⁶⁰ Buhârî, *Megazî* 4, V, s.72; “*O vakit siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da: “Ben size peşpeşe gelecek bin melaîke ile imdad edeceğim” diye duanızı kabul buyurdu. Allah bunu, sırf size bir müjde olsun ve bununla kalpleriniz güven duysun diye yaptı. Yoksa gerçekte yardım ancak Allah’tandır, başkasından değil! Çünkü Allah, azîzdır, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir). Düşman korkusundan gözüñüze uyku girmedığı için o vakit Allah, inâyeti ile güven ve sükûnet vermek için sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi temizlemek, şeytanın pisliğini, vesvesesini sizden gidermek, kalplerinize kuvvet vermek ve savaş meydanında ayaklarınızı sabit kılmak için gökten üzerinize su indiriyordu. Rabbin meleklere vahyediordu ki: Muhakkak Ben sizinle beraberim, haydi siz de müminlere sebat ve cesaret verin. Kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Haydi, vurun onların boyunlarına, vurun onların parmaklarına!” Evet böyle! Çünkü onlar Allah’a ve Resulüne karşı çıktılar. Kim Allah’ın ve Resulünün karşısına çıkarsa bilmeli ki Allah’ın cezası çetindir.”*

³⁶¹ Buhârî, *Megazî* 6, V, s.73.

³⁶² Buhârî, *Megazî* 7, V, s.74.

³⁶³ Buhârî, *Megazî* 8, V, s.74.

³⁶⁴ Buhârî, *Megazî* 9, V, s.77.

³⁶⁵ Buhârî, *Megazî* 10, V, s.78.

³⁶⁶ Buhârî, *Megazî* 11, V, s.80.

³⁶⁷ Buhârî, *Megazî* 12, V, s.81.

³⁶⁸ Buhârî, *Megazî* 13, V, s.87.

İmam Zührî ve Urve b. Zübeyr'den rivayeten Buhârî, Nadîr oğulları gazvesi hakkında onun Bedir savaşından sonra, Uhud savaşından da önce olduğunu ifade ederek vakit tespitinde bulunmaktadır.³⁶⁹ Bu vakıa, Rasûlullâh'ın Medîne'ye hicret ettiği sırada, orada bulunan Yahudi kabilelerinden Nadîr oğullarıyla onların can ve mal güvenliğini sağlamak karşılığında, maddi yardım almak üzere yaptığı anlaşmayı Nadîr oğullarının bozması sonucu meydana gelmiştir. Bir vakit Amir oğullarından iki kişi yanlışlıkla öldürölünce, Hz. Peygamber onların diyetini ödeme noktasında Nadîr oğullarından yardım istemeye gittiğinde bu kabilelerden bazıları, Hz. Peygamber'e suikast girişiminde bulunmak istemiştir. Rasûlullâh bu durumdan vahiyle haberdar olunca, Nadîr oğullarına Medîne'yi terk etmelerini söyler. Nadîr oğulları bunu kabul etmeyince Hz. Peygamber, onların etrafını kuşatır.³⁷⁰ Buhârî bu babda yine hâdise ile alakalı ayetleri vermeyi ihmal etmemiştir.³⁷¹

Buhârî kitâbu'l-Megazîye öldürölün bazı şahısların isimlerini ayrı ayrı bab açarak dahil etmiştir. 15. ve 16. babda Ka'b b. Eşref'in ve Ebû Râfi' Abdillâh b. Ebi'l-Hukayk'ın öldürölmesi hadisesini rivayet etmiştir.³⁷² Ka'b b. Eşref'in öldürölme sebebi olarak bu babın altında herhangi bir hadise zikredilmezken biz bunun sebebinin onun müslümanlara zorluk çıkarması olduğunu düşünölyoruz. Ebû Râfi'nin öldürölme sebebi de zaten babın altındaki rivayetler içerisinde görölldüğü üzere, Berâ b. Azib'in ifade ettiğı gibi onun Rasûlullâh'a çektiirdiğı eza ve İslâm aleyhindeki teşebböslere yardım etmesidir. Buhârî bu iki hadisenin sırasını vermiş, Zührî'den rivayeten Ebû Râfi'nin Ka'b b. Eşref'ten sonra öldürölldüğölünü belirtmiştir.³⁷³

Uhud savaşı babında bu savaşı anlatan ayetleri³⁷⁴ bab başlığında zikreden Buhârî, Rasûlullâh'ın bu harbe Cebraîl'in iştirak ettiğini, kevser havuzundan haber verdiğini rivayet etmektedir.³⁷⁵ Uhud savaşını konu edinen sonraki bablarda güvenlik için yerleştiren okçular ve onların yerlerini terk etmeleri, Mus'ab b. Umeyr'in şehid edilişi

³⁶⁹ Buhârî, Megazî 14, V, s.88.

³⁷⁰ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.168, 169.

³⁷¹ Buhârî, Megazî 14, V, s.88; Haşr, 59/2.

³⁷² Buhârî, Megazî 15, V, s.90, Megazî 16, s.91.

³⁷³ Buhârî, Megazî 16, V, s.91.

³⁷⁴ Buhârî, Megazî 17, V, s.93, 94; Âli imrân, 3/121, 139-143, 152, 169, 170.

³⁷⁵ Buhârî, Megazî 17, V, s.94

rivayet edilmektedir.³⁷⁶ Daha sonra iki zümrenin (Benî Selime ve Benî Hârise) savaştan dönmek gibi bir zaaf göstermesine karşılık Allah'ın inayetiyle böyle bir şeyin gerçekleşmediği, Sahâbenin Hz. Peygamber'i koruması, kadınların da savaşta orduya yardım etmeleri ile ilgili rivayetler yer almaktadır.³⁷⁷ İslâm ordusunun safları arasında meydana gelen bozulmalar neticesinde Medine'ye kadar kaçan bazı şahıslar hakkında inen ayet³⁷⁸ ve Uhud günü askerler için su kırbalarını dikmesinden dolayı Sahâbe gözünde önemli bir yer ihraz eden Ümmü Selî'tin zikredilmesi haber verilen rivayetlerdir.³⁷⁹ Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'nın şehid edilmesi hadisesinin anlatıldığı rivayet, ayrı bir bab altında verilmiş, böylece meselenin önemi vurgulanmak istenmiştir. Yine ayrı bir bab olarak gelse de, Uhud gazvesi babı altında değerlendirebileceğimiz Uhud günü Hz. Peygamber'e isabet eden yaralar babının ayrıca zikredilmesi, Hz. Peygamber'in bedeninin ve cismaniyetinin ne kadar kıymetli olduğu düşüncesini uyarmaktadır. Yine *“Allah ve Rasûlü'nün davetine icabet edenler”*³⁸⁰ ayeti çerçevesinde bir bab açılması, Uhud'a katılanların Allah katındaki değerinin yanında, onların ulemâ ve müslümanlar nezdinde de farklı bir yerinin olduğunu ihsas ettirmek için olmalıdır. Bu babın akabinde Uhud günü müslümanlardan öldürülenler babında³⁸¹ geçen Resulüllah'ın amcası Hz. Hamza b. Abdumuttalib, el-Yeman, Enes b. Nadr ve Mus'ab b. Umeyr gibi isimlerin arasında Hz. Hamza'nın tekrar zikredilmesi, Allah Resulü'nün nezdinde onun müstesna konumuna vurgu yapmak maksadına matuftur. Devam eden babda Uhud Hakkında Rasûlullâh'ın *“Uhud bizi sever, biz de onu severiz”*³⁸² demesi, zahiren bir sevgi bağının olduğunu gösteriyor olmakla beraber, Uhud'da meydana gelen ilk bozgun hadisesinden dolayı oraya karşı bir antipatinin oluşmasını engelleme gayesi de anlaşılabilir. Buhârî'nin Uhud savaşıyla alakalı toplam 13 bab açması, bu hadisenin İslâm tarihi ve tüm insanlık açısından ne kadar önemli olduğunu anlatma çabasının ürünüdür.

İlk dönem Megazî müellifleri arasında tespit ettiğimiz Asım b. Ömer, 30. Babda yer alan Recî' gazvesinin Uhud'dan sonra olduğunu tahdis etmiş, Buhârî de buna ittibaen

³⁷⁶ Buhârî, Megazî 17, V, s.94, 95.

³⁷⁷ Buhârî, Megazî 18, V, s.98.

³⁷⁸ Buhârî, Megazî 19, V, s.98; Âli imrân, 3/155.

³⁷⁹ Buhârî, Megazî 22, V, s.100.

³⁸⁰ Buhârî, Megazî 25, V, s.102; Âli imrân, 3/172.

³⁸¹ Buhârî, Megazî 26, V, s.102.

³⁸² Buhârî, Megazî 27, V, s.103.

Recî' savaşının anlatıldığı rivayetlerin yer aldığı babı Uhud harbiyle ilgili rivayetlerin hemen peşine yerleştirmiştir.³⁸³

İbn Hacer bu babın başlığında yer alan Recî' ve Maûne gazvesinin birlikte zikredilmesinin belki tek bir olay gibi düşünülebileceğini ancak bunun böyle olmadığını ifade etmektedir. Bu iki gazve birbirine olan yakınlığı sebebiyle birlikte zikredilmiştir. Ayrıca Vâkıdî, Maûne kuyusu olayı ve Recî' gazvesinin haberinin Hz. Peygamber'e birlikte aynı gecede geldiğini söyler.³⁸⁴ Muhtemeldir ki bu iki olay, bu sebebe binaen aynı bab altında rivayet edilmiştir.

Hendek savaşı ile ilgili bâblara gelindiğinde Buhârî, ilk dönem Megazî müelliflerinden Musa b. Ukbe'nin bu savaşın vaktinin hicretin dördüncü senesinin Şevval ayı olduğunu söylediğini ifade eder.³⁸⁵ Sonra Hendek kazılırken Rasûlullâh'ın da yardım ettiğini, Ensar'ın hendek kazarken Hz. Peygamber'e biat etmelerini, az bir yemeğe Rasûlullâh'ın dua etmesi neticesinde o yemeğin sayıca çok Sahâbe topluluğuna yetmesi mucizesini haber verir.³⁸⁶ Son halifenin kimin olacağı ile ilgili tartışmaları, Hz. Peygamber ve Sahâbenin düşmanın baskısından dolayı orta namazı kılamamaları ve onu akşam namazından önce kaza etmelerini rivayet eder.³⁸⁷ Akabinde Cebrail (as)'in haber vermesiyle Hz. Peygamber'in Kureyza oğullarının üzerine gitmesi ve savaş sonunda Kureyza kabilesinden savaşa katılanlar hakkında öldürme hükmünün verilmesi gibi malumata ulaşırız.³⁸⁸

Zâtu'r-Rika' gazvesi babına bakınca Buhârî bab başlığında bu hadise ile ilgili özet bilgi vermiştir. Buhârî bu gazvenin Hayber gazvesinden sonra olduğunu söylemiştir. Bu bilgiyi nazara alınca biz Buhârî'nin Kitâbu'l-Megazî içerisinde, kronolojik sıraya genel itibarıyla uysa da bazı hadiselerin anlatımı noktasında takdim-tehir yaptığını görmekteyiz. Çünkü Zâtu'r-Rika' gazvesi 31. babda³⁸⁹, Hayber gazvesi ise 38. babda

³⁸³ Buhârî, Megazî 28, V, s.103.

³⁸⁴ İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*, IX, s.163.

³⁸⁵ Buhârî, Megazî 29, V, s.107.

³⁸⁶ Buhârî, Megazî 29, V, s.108.

³⁸⁷ Buhârî, Megazî 29, V, s.110, 111.

³⁸⁸ Buhârî, Megazî 30, V, s.112.

³⁸⁹ Buhârî, Megazî 31, V, s.113.

verilmektedir.³⁹⁰

Zâtu'r-Rika' gazvesi babına baktığımızda bu gazvenin ismini nasıl aldığını Ebû Musa el-Eş'arî'den gelen rivayetten öğrenmekteyiz. Rivayette Ebû Musa el-Eş'arî ve beraberinde sayıca az bir topluluğun Hz. Peygamber'le beraber bir gazveye çıktığı, yolda ayaklarının derilerinin delinip tırnaklarının döküldüğü, bunun üzerine onların ayaklarını bez parçalarıyla sardıkları için bez parçası manasına gelen Zâtu'r-Rika' isminin kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu açıklamayla beraber Hz. Peygamber'in korku namazını bu gazvede nasıl ve ne şekilde kıldırıldığı, bu babdaki birkaç rivayette anlatılmaktadır.³⁹¹

Buhârî, Mustalik oğulları gazvesi babında bu harbin vaktiyle alakalı bazı rivayetlere yer vermiş, onun vakti hakkında ihtilafların olduğunu göstermiştir. Bu babı çok uzatmayarak içerisinde azl meselesinin olduğu rivayeti zikretmiş, daha sonra Hz. Peygamber'in devenin üzerinde nafile namaz kıldığını haber veren rivayetin yer aldığı Enmâr gazvesi babına geçmiştir.³⁹²

Buhârî, İfk hadisesi ile ilgili Numan b. Beşîr'den onun Mureysî (Mustalik oğulları) gazvesinde gerçekleştiğini söylemiş ve bu hadiseyi ilk rivayette tüm ayrıntılarıyla uzun bir şekilde aktarmıştır.³⁹³ Ardından gelen rivayetlerde Hz. Aişe'ye iftira edenlerin isimleri açıklanmış, hakkında iftira töhmeti olanların iftira edip etmedikleri ifade edilmiştir.³⁹⁴

İmam Buhârî, daha önceki bab başlıklarında ayet kullanma adetini Hudeybiye gazvesi babında da devam ettirerek, "*Andolsun ki Allah, müminlerden sizinle o ağacın altında bey'at edenlerden razı olmuştur*"³⁹⁵ mealindeki ayeti kullanmıştır. Babın altında gelen rivayetlerde Hudeybiye savaşına iştirak edenlerin sayısı, sefer sırasında susuzluk çeken Sahâbeye Hz. Peygamber'in bir mucize olarak parmaklarından su fişkırtması,

³⁹⁰ Buhârî, Megazî 38, V, s.130.

³⁹¹ Buhârî, Megazî 31, V, s.113, 114.

³⁹² Buhârî, Megazî 33, V, s.115, 116.

³⁹³ Buhârî, Megazî 34, V, s.116-120.

³⁹⁴ Buhârî, Megazî 34, V, s.120.

³⁹⁵ Buhârî, Megazî 35, V, s.121; Fetih, 48/18.

sonrasında müminlerin Rasûlullâh’a bey’at etmeleri haber verilmiştir.³⁹⁶ Ardından Fetih suresindeki “*Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik*”³⁹⁷ mealindeki ayetin Hudeybiye’yi kastettiği,³⁹⁸ mümin kadınların Rasûlullâh’a bey’atları ve bunun ayette geçtiği şekliyle şartları³⁹⁹ ve Rasûlullâh ile Sahâbenin umresi anlatılmıştır.⁴⁰⁰

Buhârî, Megazî 36. babda, Ukl ve Ureyne kabilelerinin kıssasında onların müslüman olup hastalıklarından da kurtulduktan sonra Hz. Peygamber’in çobanını öldürmeleri sonucu arkalarından adam gönderilerek öldürülmeleri anlatılmış⁴⁰¹, 37. babda ise, Zâtu’l-Kared gazvesi konusu etrafında Hz. Peygamber’in develerini götüren eşkiyaya karşı verilen mücadele anlatılmıştır. İmam Buhârî bu gazvenin Hayberden üç gün önce vuku bulduğunu anlatmış, bab başlığında da gazveyi özetlemiştir.⁴⁰²

Hayber gazvesinden bahseden babın rivayetlerine baktığımızda, savaşın seyri, bu esnada vaz edilen bazı şer’î hükümler⁴⁰³, Hayber fethi sonrası esir alınanların arasında bulunan Safiyye bnt. Huyeyy ile Hz. Peygamber’in nikah yapması anlatılmaktadır.⁴⁰⁴ Devamında savaş esnasında yaralanan birinin acıya dayanamayarak intihar etmesi neticesinde cehennemlik olduğu, fetih günü bayrağın Hz. Ali’ye verilmesi, ganimetlerin taksimi, Habeşistan’a ve Medine’ye hicret edenlerin sevabına dair bazı değerlendirmeler ve son olarak da Hz. Ali’nin Hz. Ebû Bekir’e bey’atinin gecikme sebebi zikredilmiştir.⁴⁰⁵ Bu rivayetlerin sonunda Buhârî, Hayber’le alakalı diğer bazı meseleleri anlatırken onlara ayrı bablar açmıştır. Bu bablar sırasıyla, Rasûlullâh’ın Hayber’in fethinden sonra meyveleri yetiştirip taksim etmek için Hayberlilere birini

³⁹⁶ Buhârî, Megazî 35, V, s.122.

³⁹⁷ Buhârî, Megazî 35, V, s.125; Fetih, 48/1.

³⁹⁸ Buhârî, Megazî 35, V, s.125.

³⁹⁹ Buhârî, Megazî 35, V, s.126, 127; Mümtetine, 60/12, “*Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah’a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana beyat etmek üzere geldikleri zaman, onları kabul et; onlara Allah’tan bağışlanma dile; doğrusu Allah, bağışlayandır, acıyandır.*”

⁴⁰⁰ Buhârî, Megazî 35, V, s.127.

⁴⁰¹ Buhârî, Megazî 36, V, s.129.

⁴⁰² Buhârî, Megazî 37, V, s.130.

⁴⁰³ Buhârî, Megazî 38, V, s.135, 136, 138; Şer’î hükümler: *Eşek etinin yenmesinin ve Mut’a nikâhının yasaklanması, ganimetten çalmanın yasak olduğu.*

⁴⁰⁴ Buhârî, Megazî 38, V, s.132.

⁴⁰⁵ Buhârî, Megazî 38, V, s.132, 137-140.

görevlendirmesi⁴⁰⁶, Rasûlullâh'ın Hayberlilerle arazide çalışmaları üzerine anlaşma yapması⁴⁰⁷, Hz. Peygamber Hayber'deyken kendisi için, içine zehir koyulmuş koyun eti takdim edilmesi⁴⁰⁸ ve Hudeybiye anlaşması sonrasında yapılan kaza umresi⁴⁰⁹ gibi konuları ihtiva etmektedir.

Mute savaşı babında Buhârî, gazvenin seyrinden çok, şehid edilen komutanlardan bahsetmiştir. Şehid olan komutanların zikri geçtikten sonra da Halid b. Velid'in komutasında zafere ulaşıldığı ifade edilmiştir.⁴¹⁰ Devamında kısa bir bahisle Usame b. Zeyd'in Cüheyne kabilesinden Hurakalar'a gönderilmesi zikredilmiştir.⁴¹¹

Mekke'nin fethiyle alakalı rivayetler 46. babdan itibaren toplam 8 babda toplanmıştır. Evvela Mekke'ye orduyla beraber hareket edecek olan Hz. Peygamber'in bu niyetini bir mektupla Mekkelilere ulaştırmak isteyen Hâtıb b. Ebî Beltea'nın durumu anlatılırken, akabinde Mekke fethinin Ramazan ayında gerçekleştiği rivayet edilmiştir.⁴¹² Daha sonra fetih günü sancağın Hacûn mevkisine dikildiği⁴¹³, Rasûlullâh'ın fetihden sonra Mekke'ye yüksek bir yerden yani Kedâ mevkisinden girdiği⁴¹⁴, fetih günü Hz. Peygamber'in Ümmü Hâni'nin evinde konaklayıp orada Duha namazı kıldığı⁴¹⁵, Abdullah b. Abbas'ın Hz. Ömer tarafından ihtiyarların olduğu istişare meclisine çağırılması zikredilmektedir.⁴¹⁶ Aslında bakınca İbn Abbas'ın bu meclise çağırılma meselesinin burada zikredilmesi, bab başlığına uygun değil gibi görünse de İbn Abbâs'ın Nasr sûresinin hikmetine dair verdiği cevap, bu meselenin Mekke fethiyle alakalı bir babın altında zikredilmesinin uygunluğunu göstermektedir.⁴¹⁷ İbn Abbas Nasr suresindeki fethin, Mekke fethi olduğunu beyan etmesi, bunun da Rasûlullâh'ın ecelini ifade ettiğini söylemesi, onun bu mecliste olmaya liyakatli olduğunu göstermiştir.

---

⁴⁰⁶ Buhârî, Megazî 39, V, s.140.

⁴⁰⁷ Buhârî, Megazî 40, V, s.140.

⁴⁰⁸ Buhârî, Megazî 41, V, s.141.

⁴⁰⁹ Buhârî, Megazî 43, V, s.141.

⁴¹⁰ Buhârî, Megazî 44, V, s.143.

⁴¹¹ Buhârî, Megazî 45, V, s.144.

⁴¹² Buhârî, Megazî 47, V, s.145.

⁴¹³ Buhârî, Megazî 48, V, s.146.

⁴¹⁴ Buhârî, Megazî 49, V, s.149.

⁴¹⁵ Buhârî, Megazî 50, V, s.149.

⁴¹⁶ Buhârî, Megazî 51, V, s.149.

⁴¹⁷ Aynî, *a.g.e.* XVII, s.382.

Fetihle alakalı babların devamında Hz. Peygamber'in fetih zamanı namazları kısırdettiği⁴¹⁸, hırsızlık yapan bir kadına el kesme cezasının verildiği⁴¹⁹ ve son olarak da Mekke'nin önceden harem bölgesi olduğu gibi Rasûlullâh zamanında da harem bölgesi olarak devam ettiği aktarılmıştır.⁴²⁰

Buhârî Huneyn gazvesiyle ilgili Huneyn isminin geçtiği bir bab açmamış, onun yerine Huneyn'in anlatıldığı ayetleri⁴²¹ bab başlığı olarak kullanmıştır. Rivayetlerde müslümanların kısa bir bozgundan sonra Allah'ın yardımıyla müminler müşriklere galebe ettiği, savaş esnasındaki çarpışmalar ve ganimetlerin alınması gibi konulara değinilmiştir.⁴²² Huneyn'le ilgisi olması itibariyle Ebû Âmir'in Evtâs'a gönderilip Huneyn'den kaçan kumandanlarla savaşması babı da Huneyn gazvesiyle ilgili babların devamında zikredilmiştir.⁴²³

Tâif gazvesi babı başlığında, Musa b. Ukbe'den gazvenin vaktine⁴²⁴ dair haber veren Buhârî, Tâif'in kuşatılmasının ardından Sahâbenin çok yara alması sebebiyle Hz. Peygamber'in kuşatmayı kaldırdığını rivayet etmiştir.⁴²⁵ Sonra Ensârın ganimet taksiminde kendilerine bir şey verilmeyince hüznlenmelerine karşı Hz. Peygamber, Allah ve Rasûl'ünün rızasını vaad ederek onları teselli etmesini konu edinen rivayetleri zikretmektedir.⁴²⁶

Buhârî gelecek birkaç babda arka arkaya seriyyeleri⁴²⁷ rivayet etmiştir. Bunlar sırasıyla Necd tarafına gönderilen seriyye⁴²⁸, Halid b. Velid'in Cezîme oğullarına gönderilmesi⁴²⁹, ensar seriyyesi de denilen Abdullah b. Huzâfetü's-Sehmî ve Alkame b.

---

⁴¹⁸ Buhârî, Megazî 52, V, s.150.

⁴¹⁹ Buhârî, Megazî 53, V, s.152.

⁴²⁰ Buhârî, Megazî 53, V, s.153.

⁴²¹ Buhârî, Megazî 54, V, s.153; Tevbe, 9/25-27.

⁴²² Buhârî, Megazî 54, V, s.154, 155.

⁴²³ Buhârî, Megazî 55, V, s.155.

⁴²⁴ Buhârî, Megazî 56, V, s.156; "Hicretin 8. Yılı Şevvâl ayında yapılmıştır."

⁴²⁵ Buhârî, Megazî 56, V, s.156.

⁴²⁶ Buhârî, Megazî 56, V, s.157.

⁴²⁷ Seriyye: Rasûlullâh'ın asker sevk ettiği, kendisinin katılmadığı seferlere denir. Bkz. Şulul, a.g.e. s.50.

⁴²⁸ Buhârî, Megazî 57, V, s.160.

⁴²⁹ Buhârî, Megazî 58, V, s.160.

Mücezziz el-Müdlîcî seriyyesi⁴³⁰, Hz. Peygamber'in kendilerine “*Kolaylaştırın, zorlaştırmayın! Müjdeleyin, nefret ettirmeyin*” dediği Ebû Musa el-Eş'arî ve Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilmeleri⁴³¹, Ali b. Ebî Tâlib'in ve Hâlid b. Velid'in Veda Haccı'ndan önce Yemen'e gönderilmeleri⁴³², Yemen'de Zu'l-Halasa denilen yerde bulunan bir put evini yıkmak için Rasûlullâh'ın Cerîr b. Abdillâh'ı göndermesi⁴³³, Amr b. Âs'ın Zâtü Selâsil gazvesi için gönderilmesi⁴³⁴, yine Cerir b. Abdillâh'ın Yemen'e gitmesi⁴³⁵, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın Sîfu'l-Bahr (deniz sahili) gazvesine gönderilmesi şeklinde zikredilmiştir.⁴³⁶

Hz. Ebû Bekir'in hicretin dokuzuncu yılında hac emirliği yaparak onlara hac ettirmesi ve hac esnasında bir münadiye “*bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapmayacak, hiçbir çıplak, Ka'be'yi tavaf etmeyecektir*” şeklindeki talimatı bu babda dikkat çeker. İmam Buhârî İslâm dininde azami derecede önemi olan böyle bir ibadetle alakalı malumat için bab açmıştır.

Devam eden bablardaki rivayetlerde Rasûlullâh'a gelen heyetlerle alakalı bazı meseleler anlatılmaktadır. Bunlardan Temîm oğullarının Hz. Peygamber'in İslâm'ın bazı öğretileri ve akideyle alakalı bazı esasları onlara öğretmek istemesi üzerine onların bunun yerine dünyalık istemeleri, buna rağmen Rasûlullâh'ın onları sevmekten vazgeçmemesi anlatılmıştır.⁴³⁷ Sonra Abdu'l-Kays kabilesinin Hz. Peygamber'den dine ait bazı meseleleri öğrenmek istemeleri üzerine Rasûlullâh onlara iman, namaz, zekat, oruç ve ganimetlerin beşte birini vermeleri gibi maddeleri emretmekte; duba, nekîr, hantem, muzaffet denilen kaplara hurma veya üzüm sırası koymalarını yasaklamaktadır.⁴³⁸ Heyetlerin zikrolunduğu son babda Benû Hanîfe'nin Medine'ye gelmesi ve bu kabileye mensub Sumâme b. Usâl'ın esir edilmesi esnasında Allah Rasûlü'nün nezaketi neticesinde müslüman olması haber verilmektedir.⁴³⁹

⁴³⁰ Buhârî, Megazî 59, V, s.161.

⁴³¹ Buhârî, Megazî 60, V, s.161.

⁴³² Buhârî, Megazî 61, V, s.163.

⁴³³ Buhârî, Megazî 62, V, s.164, 165.

⁴³⁴ Buhârî, Megazî 63, V, s.165, 166.

⁴³⁵ Buhârî, Megazî 64, V, s.166.

⁴³⁶ Buhârî, Megazî 65, V, s.166.

⁴³⁷ Buhârî, Megazî 67, V, s.168.

⁴³⁸ Buhârî, Megazî 69, V, s.168, 169.

⁴³⁹ Buhârî, Megazî 70, V, s.169, 170.

Esvedu'l-Ansî kıssası babında peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetu'l-Kezzâb ve Ansî hakkında Yemen'de öldürüldükleri haber verilmiştir.⁴⁴⁰ Necrân ehlinin kıssası babında Necrânlılar, Hristiyan kalma isteklerini Hz. Peygamber'e bildirmekte ve vergi vermeyi kabul etmektedirler.⁴⁴¹ Umman ve Bahreyn kıssası babında herhangi bir kıssa veya hadise anlatılmamış, sadece Câbir b. Abdillâh'ın, Rasûlullâh'tan alacağı malı Rasûlullâh vefat ettikten sonra Hz. Ebû Bekir'den aldığı anlatılmaktadır.⁴⁴²

Eş'arîler ve Yemen ehli heyetinin gelmeleri babında, Rasûlullâh'ın Yemenlileri övmesi haber verilmiştir. Aynı babda Eş'arîler'in Hz. Peygamber'den binek ve yük devesi istemeleri üzerine Hz. Peygamber'in deve vermemek üzerine yemin etmesi, ardından ganimetler gelince, içerisinde beş deveyi Eş'arîlere verip yemini bozması zikredilmiştir.⁴⁴³

75. babda Tufeyl b. Amr'ın kendi kabilesi Devs'i İslâm'a davet ettiği fakat kavminin bu daveti kabul etmediği zikredilmekte⁴⁴⁴, devam eden babda Tayy kabilesiyle birlikte Adiyy b. Hâtim'in Hz. Ömer'e gelişleri anlatılmaktadır.⁴⁴⁵

Buhârî Veda haccını 77. Babda vermiştir.⁴⁴⁶ Bu baba aldığı rivayetlerin içeriğine baktığımızda, Rasûlullâh'ın Medine'den çıkıp Zu'l-Huleyfe denilen mevkide ihrama girdiğini, Hz. Aişe'nin hayızlı olduğundan dolayı daha sonra onun Tenîm'de ihrama girdiği bilgisine ulaşırız.⁴⁴⁷ Daha sonra ihrama girenlerin tavaf edip Saf'a ile Merve arasını sa'y ettikten sonra ihramdan çıktıkları, başka bir grubun Mina dönüşünde hac için tavaf yaptıkları, hac ve umreyi birleştirenlerin de tavafı tek yaptıkları zikredilmiştir.⁴⁴⁸ Devamında Hz. Peygamber'in başını tıraş ettirdiği ve akşamla yatsı namazını bir vakitte kıldığı zikredilmektedir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁰ Buhârî, Megazî 71, V, s.171.

⁴⁴¹ Buhârî, Megazî 72, V, s.171, 172.

⁴⁴² Buhârî, Megazî 73, V, s.172.

⁴⁴³ Buhârî, Megazî 74, V, s.172, 173.

⁴⁴⁴ Buhârî, Megazî 75, V, s.174.

⁴⁴⁵ Buhârî, Megazî 76, V, s.174, 175.

⁴⁴⁶ Buhârî, Megazî 77, V, s.175.

⁴⁴⁷ Buhârî, Megazî 77, V, s.175.

⁴⁴⁸ Buhârî, Megazî 77, V, s.175.

⁴⁴⁹ Buhârî, Megazî 77, V, s.178, 179.

Veda hacı babının rivayetleri içerisinde bir kadının ihtiyar babasının takat yetiremediğinden dolayı hacı yapamadığı, yerine vekil olarak hac yapabilmek için Rasûlullâh'tan fetva aldığı haberi verilmektedir.⁴⁵⁰

Vedâ hutbesi rivayetlerinde ise Hz. Peygamber'in müminleri Deccâl'den sakındırdığı, Deccâl'i tasvir ettiği, haram ayları sayarak kanlarının, mallarının ve namuslarının birbirlerine haram olduğunu söylediği haber verilmektedir.⁴⁵¹

Tebük gazvesi babına bakınca Buhârî'nin burada rivayetlerden ilhamen bu savaşa, zorluk gazvesi demektedir.⁴⁵² Bu babda savaşın seyriyle ilgili malumat verilmemiş, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi yerine vekil tayin ettiği aktarılmıştır.⁴⁵³ Devamında ayrı bir bab olarak Ka'b b. Mâlik hadisi, Tebük'ten geri kalanların isimleri (Ka'b b. Mâlik, Murâre b. Er-Rabî' el-Amrî, Hilâl b. Umeyye el-Vâkıfî) ve geri kalanların tevbeleriyle ilgili nüzûl olan ayetler⁴⁵⁴ rivayet edilmiştir.

Hz. Peygamber'in helak olmuş bir kavmin yurdu olan Hicr'den geçerken Sahâbeye ağlamaklı olmayı ve hızlı geçmeyi tavsiye etmesi, Rasûlullâh'ın Kisrâ ve Kayser'e mektup göndermesi devam eden bablarda haber verilen rivayetlerdir.⁴⁵⁵

Son bablara doğru Buhârî, daha çok Rasûlullâh'ın vefatına dair bablar açmıştır. Bu bablar, Hz. Peygamber'in hastalığı⁴⁵⁶, Rasûlullâh'ın son sözü (اللهم الرفيق الاعلى)⁴⁵⁷, Hz.

---

⁴⁵⁰ Buhârî, Megazî 77, V, s.176.

⁴⁵¹ Buhârî, Megazî 77, V, s.176, 177.

⁴⁵² Buhârî, Megazî 78, VI, s.2.

⁴⁵³ Buhârî, Megazî 78, VI, s.3.

⁴⁵⁴ Buhârî, Megazî 79, VI, s.3-7; Tevbe, 9/17-19, "Müşrikler, kendilerinin kâfirliğine bizzat kendileri şahit iken, Allah'ın mescidlerini mâmur etmeleri kabil değildir. Çünkü onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ateşte daimi kalacaklardır. Allah'ın mescitlerini ancak Allah'ı ve âhireti tasdik eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden çekinmeyen müminler bina edip şenlendirir. İşte onlar cennete ve diğer ümitlerine kavuşmayı umabilirler. Siz hacca gelenlere su dağıtma ve Mescid-i Haramı mâmur etme işini, Allah'a ve âhiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden müminin işi ile bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah indinde eşit olmazlar. Allah o zalimler gürûhunu hidâyet etmez, umduklarına erdirmez."

⁴⁵⁵ Buhârî, Megazî 80, VI, s.7, 8.

⁴⁵⁶ Buhârî, Megazî 83, VI, s.9.

⁴⁵⁷ Buhârî, Megazî 84, VI, s.15.

Peygamber'in vefatı (kaç yaşında vefat ettiği)⁴⁵⁸, kalkanının bir Yahudi'de rehin olduğu halde vefat ettiği⁴⁵⁹, Rasûlullâh'ın ölüm hastalığı sırasında Usâme b. Zeyd'i bir ordunun başında göndermesi⁴⁶⁰ ve en son Hz. Peygamber kaç gazveye katıldı?⁴⁶¹ şeklindedir.

Buhârî'nin Megazî bölümüne aldığı konuların genel çerçevesine göz attığımızda onun daha çok, gazveler, kıssalar, seriyyeler, Hz. Peygamber'in gönderdiği elçiler ve isimleri etrafında yoğunlaştığını görürüz. Bu durum bize “*Megazî*” kavramıyla Hz. Peygamber'in siyerinden çok, savaşlarının ve mücadelelerinin kastedildiği düşüncesini uyandırmaktadır. Bununla beraber Buhârî'nin Kitâbu'l-Megazî'de rivayet ettiği haberler, diğer Megazî eserlerinden biraz daha farklı olarak, olayı anlatmaktan çok hadiseler cereyan ederken Hz. Peygamber ve Sahâbe tarafından zikrolunan fikhî hükümlere dikkat çekmektedir.

Buhârî'nin Kitâbu'l-Megazî'sinde anlatılan olaylara paralel olarak ayetler kullanılmış ve önemli olduğu düşünülen bazı hadiseler detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bu detaylara bakınca isim listelerinin verilmesi, olayların tarihinin zikredilmesi ve yer-mekan noktasında yapılan bazı açıklamalar göze çarpmaktadır. Genel itibariyle kronolojiye dikkat edilmekle birlikte bazen takdim-tehir yapılmıştır. Edebî açıdan da zevke sahip olan bölümde bu gayeye matuf, şiirlere yer verilmiştir.

---

⁴⁵⁸ Buhârî, Megazî 85, VI, s.15.

⁴⁵⁹ Buhârî, Megazî 86, VI, s.15.

⁴⁶⁰ Buhârî, Megazî 87, VI, s.15, 16.

⁴⁶¹ Buhârî, Megazî 89, VI, s.16.

III. BÖLÜM

KİTÂBU'L-MEGAZÎ İLE İLK DÖNEM MEGAZÎ ESERLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Tedvin döneminde Hadis musannefatına kaynaklık etmesi yönüyle ilk dönem Megazî eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Zira baktığımız zaman câmîler, sünenler, musannefler, mu'cemler ve rical kitapları, bir yönüyle Megazî eserlerinden faydalanmışlardır. Bu eserler gerek ahkâma dair ihtiva ettiği konuları yönüyle, gerekse iman, tarih-siyer ve menakıb gibi birçok konuda hep ilk Megazî eserlerinden faydalanmıştır. Bunun yanında ilk Megazî eserleri, rical kitaplarından İbn Sa'd'ın Tabakât'ına, Ebû Nuaym'ın Ma'rifetü's-Sahâbe'sine vb. birçok esere kaynaklık etmişlerdir. Ayrıca üzerinde çalıştığımız Buhârî'nin Kitâbu'l-Megazî'si de özellikle bu kaynaklardan istifade etmiştir. Çalışmamızın siyâkında gelecek karşılaştırmalar, bize bu noktada fikir verecektir.

1. Uşeyre veya Useyre Gazvesi Babı

Sahîh'te Kitâbu'l-Megazî'nin başladığı ilk bab olan Uşeyre (Useyre) gazvesi babı, ilk dönem Megazî eserlerinde yer almamaktadır. Ancak Uşeyre gazvesi babının başlığında İbn İshak'tan rivayeten Hz. Peygamber'in ilk gazasının Ebvâ olduğu rivayet edilmekte⁴⁶² ve bu bilgi, ilk Megazî müelliflerinden Musâ b. Ukbe'nin el-Megazî'sinde yer almaktadır.⁴⁶³ Yine el-Megazî'de Uşeyre gazvesi ile ilgili ayrıntılı bilgi olmayıp onun Yenbu gazvesinden önce gerçekleştiği de haber verilmektedir.⁴⁶⁴

2. Bedir Gazvesi Kıssası Babı

Bedir gazvesi babı ile ilgili Hz. Peygamber'in Bedir'den önce Bedir savaşında öldürülecek kişileri söylemesi babına ilişkin ilk Megazî kitaplarında herhangi bir bab veya rivayet bulunmamaktadır. Kitâbu'l-Megazî'de Bedir savaşı kıssası babı ve ilgili diğer babların rivayetlerinden bazıları, lâfzen ve içerik olarak ilk Megazî eserleri ile

⁴⁶² Buhârî, Megazî 1, V, s.71.

⁴⁶³ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.119.

⁴⁶⁴ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.118.

uyuşmaktadır.

Kitâbu'l-Megazî'de Bedir gazvesi kıssası babı başlığında ve rivayetlerde kullanılan bazı ayetler⁴⁶⁵, ilk Megazî eserlerinde rivayetlerin akışı içerisinde kullanılmıştır.⁴⁶⁶ Bedir harbine katılan Sahâbî sayısı ile ilgili rivayetler için Buhârî bab açmıştır.⁴⁶⁷ Fakat bu konuyu eserlerine alan İbn Şihâb ez-Zührî Sahâbe sayısını *Bedir vakası* babı altında, Musa b. Ukbe de Hz. Peygamber ve ashabının *Bedir tarafına çıkışı* babında vermiştir.⁴⁶⁸ Bedir harbi sonunda Ebû Cehil'in öldürülmesi Buhârî'nin eserinde bab başlığında zikredilmiş⁴⁶⁹, Zührî, Urve ve Musa b. Ukbe tarafından, ayrı müstakil bir bab başlığında değil, Abdullah b. Mesud'un bir rivayeti olarak verilmiştir.⁴⁷⁰ Kitâbu'l-Megazî'deki rivayetler diğer üç Megazî eserleriyle karşılaştırıldığında, rivayetlerin hepsi Ebû Cehil'in öldürülmesini anlatmıştır ancak, lâfzî olarak farklılık arz etmektedir.

Bedir harbinde çarpışma başlamadan önce iki ordudan çıkan mübarizlerin isimlerinin geçtiği rivayeti Buhârî Ebû Cehil'in öldürülmesi babında vermiştir.⁴⁷¹ Bu isimleri Urve *Âtike'nin rüyası* babında⁴⁷², Zührî *Bedir vakası* babında⁴⁷³, Musa b. Ukbe ise *savaşın başlaması* babında vermiştir.⁴⁷⁴ Bedir günü harb bitince, müşriklerin ileri gelenlerinin cesetleri Hz. Peygamber'in emriyle Bedir kuyularına atılmıştı. Rasûlullâh onlara isimleriyle seslenerek “siz de (batıl) rabbinizin vadettiği yardım ve galibiyeti hak olarak buldunuz mu?” şeklinde hitab edince oradaki Sahâbîler, “ruhları olmayan cesetlere mi sesleniyorsun yâ Rasûlallâh!” Dedi. Hz. Peygamber bunun üzerine “Allah'a yemin olsun ki benim söylediklerimi onlar sizden daha iyi işitir” dedi.⁴⁷⁵ Kitâbu'l-Megazî'de yer alan bu rivayet, Urve, Zührî ve Musa b. Ukbe tarafından da küçük farklılıklarla

⁴⁶⁵ Buhârî, Megazî 4, V, s.73; Enfâl 8/12, 13, “Rabbin meleklere vahyedyordu ki: “Muhakkak Ben sizinle beraberim, haydi siz de müminlere sebat ve cesaret verin. Kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Haydi, vurun onların boyunlarına, vurun onların parmaklarına Evet böyle! Çünkü onlar Allah'a ve Resulüne karşı çıktılar. Kim Allah'ın ve Resulünün karşısına çıkarsa bilmeli ki Allah'ın cezası çetindir” Mâide 5/24, “Haydi sen Rabbinle git, ikiniz onlarla savaşın, biz işte burada oturuyoruz”

⁴⁶⁶ Urve, a.g.e. s.136, 138; Musa b. Ukbe, a.g.e. s.141

⁴⁶⁷ Buhârî, Megazî 6, V, s.73.

⁴⁶⁸ Zührî, a.g.e. s.62; Musa b. Ukbe, a.g.e. s.126.

⁴⁶⁹ Buhârî, Megazî 8, V, s.74.

⁴⁷⁰ Urve, a.g.e. s.143; Zührî, a.g.e. 65; Musa b. Ukbe, a.g.e. s.137.

⁴⁷¹ Buhârî, Megazî 8, V, s.75.

⁴⁷² Urve, a.g.e. s.141.

⁴⁷³ Zührî, a.g.e. s.64.

⁴⁷⁴ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.135.

⁴⁷⁵ Buhârî, Megazî 8, V, s.76.

benzer olarak rivayet edilmiştir.⁴⁷⁶

Sahîh'te Hubeyb b. Adiyy'in şehid edilmesinin anlatıldığı rivayet, "*Bedir savaşına katılanların üstünlüğü*" babında⁴⁷⁷, Zührî'nin eserinde ise "*Huzeyl kabilesinin Reci' suyu olayı*" babında gelmiştir.⁴⁷⁸

Bu rivayet, Buhârî ve Zührînin eserinde farklı varyantlarla nakledilmektedir. Buhârî'nin Sahîh'inde,

"*Umer b. Esîd(Üseyd) → Zührî → İbrahim → Musa b. İsmail*"⁴⁷⁹

tariki zikredilirken, Zührî'nin eserinde,

"*Amr b. Ebî Süfyân → Zührî → Abdürrezzak → Ma'mer*"

tarikiyle geldiği görülmektedir.⁴⁸⁰

Sahihteki bu rivayet, el-Megazî en-Nebeviyye'deki rivayetle birebir aynıdır. Ancak bize ulaşan rivayet zinciri, Kitâbu'l-Megazî ve el-Megazî en-Nebeviyye'ye göre farklılık arz etmektedir. Buhârî bu rivayeti ilk ravisi Zührî olmak üzere Musa b. İsmail'den muttasıl olarak almıştır. Aynı rivayet, el-Megazî en-Nebeviyye'ye ise Ma'mer'den rivayetle muallak olarak kaydedilmiştir.⁴⁸¹

Kitâbu'l-Megazî'de *meleklerin yardım için Bedir'de hazır bulunmaları* babı açılmış, bu babdaki rivayetlerde Cebrâil(as)'ın Hz. Peygamber'le konuşması aktarılmıştır. Bu konuşmada Cebrâil(as) Rasûlullâh'a müslümanlar nasıl Bedir'e katılmakla üstün sayılıyorsa, meleklerden de Bedir'e katılanlar öyle üstün sayılacağını söylemiştir.⁴⁸² Urve ve Musa b. Ukbe'nin eserinde ise meleklerin yardımı bu şekilde anlatılmamış, meleklerin Allah'ın emriyle müslümanlara yardım için indiği, Allah'ın bununla müminlere yardımını gönderdiği ifade edilmiştir.⁴⁸³ Bedir harbi bablarından birinde,

⁴⁷⁶ Urve, *a.g.e.* s.143, 144; Zührî, *a.g.e.* s.65; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.139, 140.

⁴⁷⁷ Buhârî, Megazî 9, V, s.77.

⁴⁷⁸ Zührî, *a.g.e.* s.67.

⁴⁷⁹ Buhârî, Megazî 10, V, s.78, 79.

⁴⁸⁰ Zührî, *a.g.e.* s.67.

⁴⁸¹ Zührî, *a.g.e.* s.67.

⁴⁸² Buhârî, Megazî 11, V, s.80.

⁴⁸³ Urve, *a.g.e.* s.141, 142; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.136.

esirlerle ilgili bir rivayette Ensar'dan bazı kişiler, kendi akrabası için Hz. Peygamber'den fidyesini almamak üzere izin istediler. Hz. Peygamber de “*onun fidyesinden bir dirhemi dahi terketmeyiniz*” buyurdu.⁴⁸⁴ İşte bu rivayet aynen el-Megazî’de de kaydedilmiştir.⁴⁸⁵

Buhârî, Bedir ehlinden oldukları zikredilen kimselerin isimlerini harf sırasına göre bir babda müstakil olarak vermiştir.⁴⁸⁶ Bu isimler Urve’nin eserinde, kabile ismiyle birlikte ayrıntılı olarak zikredilmiştir.⁴⁸⁷ Musa b. Ukbe’nin eserinde ise bu isimler, Ensar ve Muhacir olarak iki grupta kabile isimlerine göre kaydedilmiştir.⁴⁸⁸

3. Nadîr Oğulları Hadisi Babı

Nadîr oğulları gazvesi babında onların sürgün edilmesini içeren ayet-i kerimenin Kitâbu’l-Megazî’ de bab başlığında kullanılmasına karşılık aynı ayet, Urve, Zührî ve Musa b. Ukbe tarafından rivayetin içerisinde kullanılmıştır.⁴⁸⁹ Kitâbu’l-Megazî’de Zührî’nin Urve’den rivayeten bu gazvenin Bedir gazvesinden sonra, altıncı ayın başında olduğunu söylemesi, Kitâbu’l-Megazî’de olduğu gibi, Zührî tarafından bab başlığının hemen altında verilmiştir.⁴⁹⁰

Nadîr oğulları gazvesi babının altında gelen Rasûlullâh’ın Nadîr oğullarının ve Kureyza kabilesinin savaş açmasına karşı Nadîr oğullarını sürgün ettiğini, Kureyza’nın verdikleri sözlerini bozmaları neticesinde onların erkeklerini öldürdüğünü, kadınlarını, çocuklarını, mallarını da müslümanlar arasında taksim ettiğini anlatan rivayet, Musa b. Ukbe’nin eserinde aynen yer almaktadır. Bu rivayetin senedi Buhârî’de,

“İbn Ömer→Nâfi’→Musa b. Ukbe→İbn Cüreyc→Abdürrezzâk→İshak b. Nasr”

Musa b. Ukbe’nin eserinde ise

⁴⁸⁴ Buhârî, Megazî 12, V, s.85.

⁴⁸⁵ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.146.

⁴⁸⁶ Buhârî, Megazî 13, V, s.87.

⁴⁸⁷ Urve, *a.g.e.* s.147-159.

⁴⁸⁸ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.147-173.

⁴⁸⁹ Urve, *a.g.e.* s.166; Zührî, *a.g.e.* s.71; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.212; Buhârî, Megazî 14, V, s.88.

⁴⁹⁰ Zührî, *a.g.e.* s.7; Buhârî, Megazî 14, V, s.88.

“İbn Ömer→Musa b. Ukbe” şeklinde geçmektedir.⁴⁹¹

Nadîr oğullarının kuşatıldığı sırada, Rasûlullâh’ın hurma ağaçlarını yaktırıp kestirdiği ve bu hurmalık hakkında Hassân b. Sabit’in söylediği şiirin yer aldığı rivayet, Buhârî ve Musa b. Ukbe tarafından aynı lafızlarla verilmiştir. Buhârî’nin hurma ağaçlarının yakıldığı rivayetteki senedi,

“İbn Ömer→Nâfi’→Leys b. Sa’d”

şiirin geçtiği rivayette,

“İbn Ömer→Nâfi’→Cüveyriye b. Esmâ→Habbân→İshak”

şeklinde muttasıl olarak gelmiştir ve hadis, sema yoluyla rivayet edilmiştir.⁴⁹²

Hurma ağaçlarının yakıldığıнын haber verildiği rivayetin Musa b. Ukbe’deki senedi,

“İbn Ömer→Musa b. Ukbe”

şiirin geçtiği rivayetteki sened ise

“İbn Ömer→Nâfi’→Musa b. Ukbe” şeklinde muallak olarak gelmiştir.⁴⁹³

4. Ka’b b. Eşref’in Öldürülmesi Babı

Bu babda Ka’b b. Eşref’in öldürülmesi için izlenen yol ile ilgili Buhârî, Muhammed b. Mesleme’nin Ka’b’a yaklaşmak için bir ya da iki deve yükü Ka’b b. Eşref’ten borç istediğini, Ka’b b. Eşref’in ise bu borca karşılık onlardan kadınlarını ve çocuklarını rehin almak istediğini söylemiştir.⁴⁹⁴ Buhârî’de “bir veya iki deve yükü” şeklinde geçen rivayet, Urve tarafından “yiyecek, azık” olarak geçmektedir. Rehin olarak ise “kadınlar

⁴⁹¹ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.213; Buhârî, Megazî 14, V, s.88.

⁴⁹² Buhârî, Megazî 14, V, s.88.

⁴⁹³ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.213.

⁴⁹⁴ Buhârî, Megazî 15, V, s.90.

ve çocuklar” şeklinde aynen geçmektedir.⁴⁹⁵

Ukbe ve Buhârî arasında bu babda bir benzerlik görülmektedir. Buhârî, Ka’b b. Eşref’in Rasûlullâh’a eziyet ettiğini, Rasûlullâh’ın onu kimin öldürmek istediğini sorunca Muhammed b. Mesleme’nin buna talip olduğunu söyler. Bu durumun anlatılışı aynı olmasa bile içerik olarak Musa b. Ukbe’nin rivayetleriyle benzemektedir. Bununla birlikte Buhârî, geceleyin çağrılan Ka’b’a karısı “*sanki ondan kan damlıyor (tehlike seziyorum)*” lafzını rivayet etmiş⁴⁹⁶, Musa b. Ukbe ise “*yanlarına gitme ey Ebû Nâile (Ka’b b. Eşref), muhakkak seni öldürecekler!*” şeklinde haber vermiştir.⁴⁹⁷

Bu babda Buhârî tek rivayet almıştır. Bunun tariki,

“*Ali b. Abdillâh→Süfyan b. Uyeyne→Amr b. Dînar→Câbir b. Abdillâh*”⁴⁹⁸

Urve’nin rivayetinin tariki,

“*Ebû ’l-Esved→Urve b. Zübeyr*”⁴⁹⁹

Musa b. Ukbe’nin rivayetinin tariki,

“*Musa b. Ukbe→İbn Şihâb ez-Zührî*” şeklindedir.⁵⁰⁰

5. Ebû Râfî’ Abdullah b. Ebî’l-Hukayk’ın Öldürülmesi Babı

Ebû Râfî’nin Buhârî tarafından bab başlığında Hayber’de ikamet ettiği bilgisi verilmiş⁵⁰¹, bu bilgi Zührî tarafından rivayetlerin içinde zikredilmiştir.⁵⁰² Ebû Râfî’nin öldürülmesi için Hz. Peygamber Ensar’dan bir grubu görevlendirmiş onların başına da Abdullah b. Atîk’i başkan seçmiştir. Zührî, Buhârî’de geçen bu rivayette zikredilen

⁴⁹⁵ Urve, *a.g.e.* s.162, 163.

⁴⁹⁶ Buhârî, Megazî 15, V, s.90.

⁴⁹⁷ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.182.

⁴⁹⁸ Buhârî, Megazî 15, V, s.90.

⁴⁹⁹ Urve, *a.g.e.* s.162.

⁵⁰⁰ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.180.

⁵⁰¹ Buhârî, Megazî 16, V, s.91.

⁵⁰² Zührî, *a.g.e.* s.113.

gruptaki kişilerin isimlerinin “*Abdullah b. Atîk, Abdullah b. Üneys, Mesud b. Sinan, Ebû Katâde, Huzâî b. Esved*” olduğunu söylemiş⁵⁰³, Musa b. Ukbe bu isimlere *Es’ad b. Haram*’ı da eklemiştir.⁵⁰⁴

Bu rivayetin tariki Sahîh’te,

“*İshak b. Nasr→Yahya b. Adem→İbn Ebî Zâide→İbn Ebî Zâidenin babası→Ebû İshak→Berâ b. Âzib*”⁵⁰⁵

Zührî’nin eserinde,

“*Abdürrezzâk→Ma’mer→Zührî→Abdurrahman b. Ka’b b. Malik*”⁵⁰⁶

Musa b. Ukbe’nin eserinde,

“*Musa b. Ukbe→Zührî*” şeklinde gelmektedir.⁵⁰⁷

6. Uhud Gazvesi Babı

Kitâbu’l-Megazî ve diğer Megazî eserlerinde bu babla ilgili çokça rivayet yer almasına rağmen aralarında çok fazla benzer rivayet yoktur.

Rasûlullâh’ın Uhud’ta düşmanın atlı birliklerine karşı yerleştirdiği okçulara söylediği sözler, Musa b. Ukbe’nin eserinde küçük farklılıklarla yer almaktadır. Buhârî bu rivayette “*atlılar*” lafzını kullanmamış Musa b. Ukbe ise kullanmıştır.⁵⁰⁸

Uhud’ta okçuların yerini terk etmesi neticesinde geçici bir bozguna uğrayan müslüman ordusuna Ebû Süfyan kışkırtıcı sözler söylemeye başladı “*ey Hubel! Yücel, yücel ki*

---

⁵⁰³ Zührî, *a.g.e.* s.113.

⁵⁰⁴ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.228.

⁵⁰⁵ Buhârî, Megazî 16, V, s.91.

⁵⁰⁶ Zührî, *a.g.e.* s.113.

⁵⁰⁷ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.228.

⁵⁰⁸ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.186; Buhârî, Megazî 17, V, s.94.

durumun yükselsin” gibi sözcükler kullandı.⁵⁰⁹ Zührî bu rivayette Ebû Süfyan’ın “*ey Hubel! Yücel*” lafzını almıştır.⁵¹⁰

Devam eden rivayetlerde Sahîh’te Talha b. Ubeydullah’ın Uhud’ta Hz. Peygamber’i koruduğu ifade edilmiş⁵¹¹, Urve de bu rivayeti benzer şekilde Megazî’inde haber vermiştir.⁵¹²

Uhud gazvesi ile ilgili diğer bab başlıklarında Buhârî yer yer ayet-i kerimeler kullanmıştır. Bu ayetlerden biri meâlen “*Sonra o kederin peşinden üzerinize bir güven duygusu indirdi. Sizden bir kısmını bürüyen tatlı bir uyku hali verdi. Bir kısmınız ise can derdine düşmüş, Allah hakkında cahiliye devrindekine benzer, gerçek dışı şeyler düşünüyorlar: Bu işin kararlaştırılmasında bizim yetkimiz mi var? Ne gezer!*” diye söyleniyorlardı. De ki: *Bütün yetki ve karar Allah’ındır. Onlar aslında içlerinde, sana karşı açığa vuramadıkları birşeyler saklıyor ve kendi aralarında: Bu emir ve komuta işinde bir payımız olsaydı, şimdi burada olmaz, öldürülmezdik, diyorlardı. De ki: Siz evlerinizde dahi olsaydınız haklarında ölüm takdir edilenler, mutlaka düşüp ölecekleri yerlere doğru çıkacaklardı. Allah, sizin içinizde olanı sınamak ve kalplerinizi her türlü vesveseden ve kirden arındırıp pırıl pırıl yapmak içindir ki bunu başınıza getirdi. Allah sinelerin özünü dahi bilir.*”⁵¹³ Aynı ayet-i kerimeyi Musa b. Ukbe bab başlığında değil, rivayetin içinde vermiştir.⁵¹⁴

Uhud günü Rasûlullâh’a isabet eden yaralar babında Hz. Peygamber’in dişinin kırıldığı rivayet edilmiş⁵¹⁵, bu bilgi Zührî ve Musa b. Ukbe tarafından da verilmiştir.⁵¹⁶ Daha sonra Sahîh’te müslümanlardan şehid edilenler için bab açılmış, burada şehid edilen Sahâbîlerden bazılarının isimleri bab başlığında zikredilmiş, gelen rivayetlerin içerisinde şehid edilen Sahâbe sayısı verilmiştir.⁵¹⁷ Şehid edilen Sahâbelerin isimleri Urve tarafından bir bab altında liste şeklinde Ensar ve Muhacir kategorisi altında rivayet

⁵⁰⁹ Buhârî, Megazî 17, V, s.94.

⁵¹⁰ Zührî, a.g.e. s.78.

⁵¹¹ Buhârî, Megazî 18, V, s.97.

⁵¹² Urve, a.g.e. s.169.

⁵¹³ Buhârî, Megazî 21, V, s.99; Âli imrân, 3/154.

⁵¹⁴ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.189.

⁵¹⁵ Buhârî, Megazî 24, V, s.101.

⁵¹⁶ Zührî, a.g.e. s.77; Musa b. Ukbe, a.g.e. s.184.

⁵¹⁷ Buhârî, Megazî 26, V, s.102.

edilmiştir.⁵¹⁸ Zührî ise şehid edilen Sahâbenin isimlerini vermemiş sadece sayısını vermekle yetinmiştir.⁵¹⁹

Uhud gazvesinde Sahâbeden şehid edilenlerin sayısının verildiği rivayetin tariki Sahîh'te muallak olarak,

“*Katâde→ Enes b. Mâlik*”⁵²⁰

Urve'nin eserinde muallak olarak,

“*Urve b. Zübeyr*”

Zührî'nin eserinde,

“*Zührî→ Urve*”⁵²¹ şeklinde gelmektedir.

7. Recî' Gazvesi Babı

Daha önce Bedir gazvesi babında geçen Hubeyb ve arkadaşlarının şehid edilmesini anlatan rivayet Sahîh'te Recî' gazvesinde de gelmiştir. Kitâbu'l-Megazî'de rivayet edilen bu rivayet, Zührî tarafından hem lafız olarak hem de rivayet tariki -bir ravisi hariç- olarak aynıdır.

Kitâbu'l-Megazî'deki tariki,

“*İbrahim b. Musa→Hişam b. Yusuf→Ma'mer→Zührî→Amr b. Ebî Süfyan→Ebû Hüreyre*”⁵²²

Zührî'nin eserindeki tariki,

---

⁵¹⁸ Urve, *a.g.e.* s.172, 173.

⁵¹⁹ Zührî, *a.g.e.* s.77.

⁵²⁰ Buhârî, Megazî 26, V, s.102.

⁵²¹ Zührî, *a.g.e.* s.76.

⁵²² Buhârî, Megazî 28, V, s.103.

“*Abdürrezzâk→Ma’mer→Zührî→Amr b. Ebî Süfyan→Ebû Hüreyre*”⁵²³ şeklindedir.

Sahîh’teki Hubeyb hadisinin benzer şekilde Urve tarafından da rivayet edildiğini görmekteyiz. Buhârî, Asım b. Sâbit’in Hüzeyl kabilesi tarafından öldürüldüğünü rivayet ederken Urve, Buhârî’den farklı olarak Asım b. Sâbit’in bu kabileyle çarpıştığını rivayet etmektedir. Sahîh’te Asım b. Sâbit’in Bedir’de onların ileri gelenlerinden birini öldürdüğü için onun cesedinden bir parça almak istediği zikredilmiş ancak Asım b. Sâbit’in cesedi arı sürüsü tarafından korunduğu ifade edilmiştir.⁵²⁴ Musa b. Ukbe de bunu aynı şekilde rivayet etmiştir.⁵²⁵ Bununla birlikte bu hadis içerisinde geçen bir şiir Urve, Zührî ve Musa b. Ukbe tarafından küçük farklılıklarla rivayet edilmiştir.⁵²⁶

8. Hendek Gazvesi Babı

Musa b. Ukbe’den rivayeten Kitâbu’l-Megazî’de Hendek gazvesi babının başlığında savaşın dördüncü yılın Şevvâl ayında olduğu bilgisi Musa b. Ukbe tarafından babın altındaki rivayette verilmiştir.⁵²⁷

Gazveden önce hendek kazarken çok sert bir kayanın çıkması neticesinde Hz. Peygamber’in kayayı parçalaması rivayeti, Urve’nin eserinde ayrı bir bab olarak verilmiştir. Aynı rivayeti Musa b. Ukbe, Buhârî’yle paralel olarak rivayet etmiştir.⁵²⁸

Hz. Peygamber’in Hendek savaşından evine dönüp oradan da Cebrâil (as)’in talimatıyla Kureyza oğullarının üzerine yürümesi Sahîh’te ayrı bir bab altında rivayet edilmiştir. Bu rivayet Musa b. Ukbe’nin eserinde Kureyza oğulları gazvesi babında benzer bir şekilde haber verilmiştir.⁵²⁹

Hendek kazarken ortaya çıkan sert kayanın Hz. Peygamber tarafından parçalanmasını konu alan rivayetin Buhârî’deki tariki,

⁵²³ Zührî, *a.g.e.* s.67.

⁵²⁴ Urve, *a.g.e.* s.175-177.

⁵²⁵ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.203.

⁵²⁶ Urve, *a.g.e.* s.177; Zührî, *a.g.e.* s.68; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.202.

⁵²⁷ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.215; Buhârî, Megazî 29, V, s.107.

⁵²⁸ Urve, *a.g.e.* s.185; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.215; Buhârî, Megazî 29, V, s.108.

⁵²⁹ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.223; Buhârî, Megazî 30, V, s.111.

“Hallâd b. Yahya→Abdülvâhid b. Eymen→Abdülvâhid b. Eymen’in babası”⁵³⁰

Urve’nin tariki,

“İbn İshak→Urve→Selman el-Fârisî”⁵³¹

Musa b. Ukbe’nin tariki,

“Musa b. Ukbe→Zührî”⁵³² şeklinde gelmektedir.

İslâm askerlerinin Kureyza oğullarını mağlup etmesi sonucunda Hz. Peygamber, Sa’d b. Muaz’a, Kureyza esirlerinin onun vereceği hükme razı olacaklarını söyledi. Sa’d, kadın ve çocukların esir alınmasına, savaşa katılanların ise öldürülmelerine hükmetti. Rasûlullâh, Sa’d’a “Allah’ın hükmüyle hükmettin” dedi.⁵³³ Zührî ve Musa b. Ukbe, Sahîh’teki bu rivayetin içerik olarak benzerini haber vermiştir. Zührî’nin farklı olduğu nokta, “mallarını taksim edersin” lafzıdır. Bunun dışında diğer lafızlar aynıdır.⁵³⁴ Musa b. Ukbe’nin farklı olduğu yer, Buhârî’nin قضيت lafzını kullanmasına karşılık, Musa b. Ukbe’nin حكمت lafzını kullanmasıdır.⁵³⁵

9. İfk Hadisi Babı

Kitâbu’l-Megazî’de ayrıntılı bir şekilde anlatılan İfk hadisesi, Zührî tarafından da ayrıntılı bir şekilde birkaç lafız farklılığı hariç aynen rivayet edilmiştir. Bu farklılıklar ise Buhârî’nin rivayet ettiği كان اوعى lafzıyla Zührî’nin rivayet ettiği اوعى له من بعض lafzıdır.⁵³⁶ Görülüyor ki bu fark, dikkate alınmayacak ölçüde küçüktür ve rivayette herhangi bir anlam değişikliğine de sebep olmamaktadır. Buhârî’nin rivayet ettiği bu İfk hadisesi Zührî dışında diğer Megazî müellifleri tarafından rivayet

⁵³⁰ Buhârî, Megazî 29, V, s.108.

⁵³¹ Urve, a.g.e. s.185.

⁵³² Musa b. Ukbe, a.g.e. s.215.

⁵³³ Buhârî, Megazî 30, V, s.112.

⁵³⁴ Zührî, a.g.e. s.82.

⁵³⁵ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.226.

⁵³⁶ Zührî, a.g.e. s.116; Buhârî, Megazî 34, V, s.116.

edilmemiştir.

10. Hudeybiye Gazvesi Babı

Bu babda Kitâbu'l-Megazî'de harbin Zu'l-k'ade ayında olduğu belirtilmiş, Urve de Hudeybiye'nin altıncı yılda Zu'l-k'ade ayında olduğunu söylemiştir. Buhârî, Sahâbenin Hudeybiye kuyusundan su çekip bitirmeleri neticesinde Hz. Peygamber'in ağzına su aldığı ve sonra dua edip suyu kuyuya boşalttığı, ardından Sahâbenin ve hayvanlarının suya kandığını haber vermektedir.⁵³⁷ Bu haber Urve tarafından şöyle nakledilmektedir: *"Hz. Peygamber bir ok istedi. Onu kuyunun dibine koydu. Kuyu suyla kaynamaya başladı."*⁵³⁸ İşte bu iki rivayet lafız olarak farklı olsa da mana olarak birbirine yakındır. Buhârî, Hudeybiye günü Hz. Peygamber'e biat edenlerin sayısının bin beş yüz olduğunu rivayet etmiş⁵³⁹, Musa b. Ukbe ise bu sayının bin altı yüz olduğunu haber vermiştir.⁵⁴⁰

Kitâbu'l-Megazî'de Hz. Peygamber'in Hudeybiye senesinde Sahâbeden yüz on kûsûr kişi ile yola çıktığı, Zü'l-Huleyfe'de kurbanlıklara gerdanlık taktığı ve hörgüçlerini çizerek alamet yaptıktan sonra ihrama girdiği rivayet edilmiştir.⁵⁴¹ Bu rivayet, Zührî tarafından da hem hadisin metni hem de senedi yönüyle aynen rivayet edilmiştir.⁵⁴² Bu rivayetin senedi,

"Ali b. Abdillâh → Süfyan → Zührî → Urve b. Zübeyr → Mervan b. Hakem → Misver b. Mahrame" şeklindedir.⁵⁴³

Rivayetlerin devamında Hz. Peygamberin gözcüsünün Kureyş'in Rasûlullâh aleyhine toplandığını haber vermiş bunun üzerine Hz. Peygamber, ashabı ile istişare etmiştir. Neticede Hz. Ebû Bekir Rasûlullâh'a, Rasûlullâh'ın Kâbe'yi ziyaret için çıktığını, bir kimseyi öldürmek istemeyeceğini söylemiş, onu ziyaretten men ederlerse

⁵³⁷ Buhârî, Megazî 35, V, s.122.

⁵³⁸ Urve, a.g.e. s.192.

⁵³⁹ Buhârî, Megazî 35, V, s.123.

⁵⁴⁰ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.234.

⁵⁴¹ Buhârî, Megazî 35, V, s.123.

⁵⁴² Zührî, a.g.e. s.50.

⁵⁴³ Zührî, a.g.e. s.50; Buhârî, Megazî 35, V, s.123.

vuruşabileceğini ifade etmiştir.⁵⁴⁴ Bu rivayetin Kureys’in Hz. Peygamber’in aleyhine toplandığını haber veren kısmı Musa b. Ukbe tarafından, Kâbe’yi ziyaretten men ederlerse vuruşulacağının haber verildiği kısmı da Zührî tarafından rivayet edilmiştir.⁵⁴⁵ Buhârî’nin Hudeybiye gazvesi ile ilgili rivayetlerine baktığımızda bunların daha çok fikhî hükümleri içerdiğini, umre ve hac menasiki ile ilgili haberlerin yer aldığı görülür. Fakat Megazî eserlerinde Kitâbu’l-Megazî ile ortak rivayetlerle birlikte, Hudeybiye’nin daha çok siyasal yönüne vurgu yapıldığı görülmektedir.

11. Hayber Gazvesi Babı

Megazî eserlerinde Hayber gazvesi, benzer rivayetler yer alsa da Kitâbu’l-Megazî’deki rivayetlerden farklı şekilde işlenmiştir. Benzer rivayetlere baktığımızda Hayber’in yirmi gün kuşatıldığı ve bu esnada şiddetli açlıktan ötürü Sahâbenin eşek eti yediği, Hz. Peygamber’in ise bunu neyhettiği Buhârî ve Musa b. Ukbe tarafından haber verildiği görülmektedir. Ancak bu rivayet Sahîh’te Hayber gazvesi babının içerisinde verilmiş, Musa b. Ukbe’nin eserinde Hayber gazvesi babı haricinde konuya ilişkin müstakil bir bab altında zikredilmiştir.⁵⁴⁶ Hayber’in kuşatılması devam ederken müslüman olduğunu söyleyen bir adamın Hz. Peygamber tarafından cehennemlik olduğu rivayeti, Buhârî ve Musa b. Ukbe tarafından lâfzen benzer, sened olarak farklı rivayet edilmiştir. Bu ortak rivayetin tariki Buhârî’de,

*“Ebû’l-Yemân→Şuayb→Zührî→Saîd b. Müseyyeb→Ebû Hüreyre”*⁵⁴⁷

Musa b. Ukbe’nin eserinde,

*“Musa b. Ukbe→Zührî→Saîd b. Müseyyeb→Abdullah b. Ka’b b. Mâlik”*⁵⁴⁸ şeklinde gelmektedir.

Hayber’de Hz. Peygamber’in Safiyye binti Huyey’le evlenmesini anlatan rivayet, Urve

⁵⁴⁴ Buhârî, Megazî 35, V, s.126.

⁵⁴⁵ Zührî, *a.g.e.* s.51; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.234.

⁵⁴⁶ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.248; Buhârî, Megazî 38, V, s.130.

⁵⁴⁷ Buhârî, Megazî 38, V, s.132.

⁵⁴⁸ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.253.

tarafından metin olarak aynen, sened itibariyle muallak olarak rivayet edilmiştir. Buhârî'nin rivayeti muttasıl olup senedi,

*“Abdülğaffar b. Davud→Yakub b. Abdirrahman (tahvil)→Ahmed b. İsa→İbn Vehb →Yakub b. Abdirrahman →Zührî →Amr Mevla Muttalib→Enes b. Malik”*⁵⁴⁹

Urve'nin senedi ise

*“Urve →Enes b. Malik”*⁵⁵⁰ şeklinde gelmektedir.

Kitâbu'l-Megazî'de Rasûlullâh'a Hayber'de zehirli-kızartılmış bir koyun hediye edildiği rivayeti⁵⁵¹ Urve tarafından biraz daha ayrıntılı anlatılmıştır. Urve bu koyunun kim tarafından hediye edildiğini, Hz. Peygamber'in eti yerken yanında kimin olduğunu ve koyunun zehirli olduğunun koyun tarafından Rasûlullâh'a haber verildiğini rivayet etmiştir.⁵⁵² Musa b. Ukbe ise zehirli koyun hadisesi ile ilgili müstakil bir bab açmış, Urve'nin anlattıklarına ek olarak Hz. Peygamber'in bu zehirli koyundan yedikten sonra üç sene daha yaşadığını ve zehirlenerek vefat ettiği için şehid olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵³

12. Mûte Gazvesi Babı

Kitâbu'l-Megazî'de diğer Megazî eserlerinde olduğu gibi bu harbin seyri anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in orduyu savaşa gönderirken komutan olarak Zeyd b. Hârise'yi tayin etmesi, o şehid edilirse Cafer b. Ebî Tâlib'in komutaya geçmesi, o da şehid olursa Abdullah b. Revâha'nın komutaya geçmesi Urve ve Musa b. Ukbe tarafından Kitâbu'l-Megazî'yle benzer rivayet edilmiştir.⁵⁵⁴ Bunlara ek olarak Musa b. Ukbe, Abdullah b. Revâha'nın şehid edilmesinden sonra komutaya Hâlid b. Velid'in geçtiğini, fethin onun eliyle müyesser kılındığını zikretmiştir.⁵⁵⁵

⁵⁴⁹ Buhârî, Megazî 38, V, s.135.

⁵⁵⁰ Urve, a.g.e. s.199.

⁵⁵¹ Buhârî, Megazî 41, V, s.141.

⁵⁵² Urve, a.g.e. s.198.

⁵⁵³ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.254.

⁵⁵⁴ Urve, a.g.e. s.204; Musa b. Ukbe, a.g.e. s.263; Buhârî, Megazî 44, V, s.143.

⁵⁵⁵ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.264.

Hız. Peygamber'in komutanları tayin ettiğinin haber verildiğı rivayetin senedi Buhârî'de

*“Ahmed b. Ebî Bekir→ Muğîre b. Abdîrrahman→ Abdullah b. Sa'd→ Nâfi'→ Abdullah b. Ömer”*⁵⁵⁶

Urve'deki rivayet mürsel olarak gelmiştir, ravi olarak sadece Urve zikredilmiştir.⁵⁵⁷

Musa b. Ukbe'nin rivayeti de mürsel olarak gelmiştir. Ravisi de Musa b. Ukbe olarak ifade edilmiştir.⁵⁵⁸

13. Mekke'nin Fethi Babı

Kitâbu'l-Megazî'de Mekke fethinin hazırlıklarıyla ilgili rivayetler haber verilirken, müslümanların içinden Hâtıb isimli bir Sahâbenin hısımlarını korumak için savaş hazırlıklarını Mekkelilere bir mektupla haber vermesi, Megazî eserlerinden sadece Ukbe'nin el-Megazî'sinde yer almaktadır. Burada mektupla ilgili çok fazla bilgi verilmeyip, mektubun müşriklere haber vermek amaçlı yazıldığı ve Hız. Peygamber'in bundan Allah'ın bildirmesiyle haberdar olduğu rivayet edilmektedir. Bu haberin geçtiğı rivayet Kitâbu'l-Megazî'de,

*“Kuteybe b. Said→ Süfyan→ Amr b. Dînar→ Hasan b. Muhammed→ Ubeydullah b. Ebî Râfi'→ Ali b. Ebî Tâlib”*⁵⁵⁹

el-Megazî'de,

*“Musa b. Ukbe → İbn Şihâb ez-Zühri”*⁵⁶⁰ şeklinde mürsel olarak rivayet edilmiştir.

Kitâbu'l-Megazî ve Zühri'nin eserinde, Mekke'nin fethinin Ramazan ayı içerisinde gerçekleştiğı, Hız. Peygamber'in ve Sahâbenin oruçlu olduğu, Kedîd mevkisinde iftar ettikleri, ordunun sayısının on bin olduğu aynen rivayet edilmiştir. Ayrıca bu rivayetin senedi de Sahih'te ve el-Megazî en-Nebeviyye'de aynıdır. Bu rivayet,

⁵⁵⁶ Buhârî, Megazî 44, V, s.143.

⁵⁵⁷ Urve, a.g.e. s.204.

⁵⁵⁸ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.263.

⁵⁵⁹ Buhârî, Megazî 46, V, s.145.

⁵⁶⁰ Musa b. Ukbe, a.g.e. s.271.

“Mahmud→Abdürrezzak→Ma’mer→Zührî→Ubeydullah b. Abdillâh→İbn Abbas”⁵⁶¹

tarikiyle gelmektedir.

Mekke’nin fethini konu edinen bablardan Hz. Peygamber’in fetih günü bayrağı nereye diktiği babında Rasûlullâh’ın Medine’den hareket ettiğini haber alan Kureyşlilerin müslümanları takip etmeleri ve takip edenlerin kim oldukları verilmektedir.⁵⁶² Bu rivayet benzer bir şekilde Musa b. Ukbe tarafından isimler (Ebû Süfyan, Hakîm b. Hizam, Budeyl b. Verkea) de zikredilerek el-Megazî’de verilmiştir.⁵⁶³

Rasûlullâh’ın Mekke’ye en yüksek yerden girmesi babında Hz. Peygamber’in Kedâ’dan girdiği rivayet edilmiş, aynı şekilde bu Urve ve Ukbe tarafından da haber verilmiştir.⁵⁶⁴ Kitâbu’l-Megazî ve ilk dönem Megazî eserlerinde Mekke’nin fethiyle ilgili çokça rivayet olsa da Megazî eserleri ve Sahîh arasında içerik açısından çok farklı rivayetler vardır. Buhârî genel üslûbu içerisinde yine fikhî hükümlerin olduğu rivayetleri almış, Megazî eserleri ise hadisenin sebep ve sonucunu haber vererek fethin seyrini bu çerçevede anlatmıştır.

14. Tâif Gazvesi Babı

Kitâbu’l-Megazî’de bu babın başlığında gazvenin hicretin sekizinci yılı Şevvâl ayında gerçekleştiği Musa b. Ukbe’den haber verilmiş, Musa b. Ukbe de bu bilgiyi Tâif gazvesi babı başlığında zikretmiştir.

Hz. Peygamber Tâif dönüşü Huneyn savaşının ganimetlerini taksim ederken daha çok kalbi İslâm’a ısındırılmak istenenlere ağırlık vermişti. Ensar’a ise ganimetlerden bir şey verilmeyince Ensar hüzünlenmiş ardından Rasûlullâh onlara “*Ey Ensâr cemaati! Ben sizleri yolu şaşırmışlar olarak buldum da Allah benim delâletimle sizlere hidâyet vermedi mi? Ben sizleri fırka fırka bölünmüş hâlde buldum da, Allah benim Medine’ye*

⁵⁶¹ Zührî, *a.g.e.* s.86; Buhârî, Megazî 47, V, s.146.

⁵⁶² Buhârî, Megazî 48, V, s.146.

⁵⁶³ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.271.

⁵⁶⁴ Urve, *a.g.e.* 211; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.274; Buhârî, Megazî 49, V, s.146, 149.

hicretimle sizleri birbirinizle birleştirmedim mi? Ben sizleri fakir hâlde buldum da Allah benim yüzümden sizleri zengin kılmadı mı?” hitabında bulunmuştu.⁵⁶⁵ Bu rivayet, Kitâbu'l-Megazî'de olduğu gibi Musa b. Ukbe'nin eserinde de vardır. Ancak Musa b. Ukbe, Buhârî'nin aksine bu rivayetin senedini vermemiştir.⁵⁶⁶ Urve b. Zübeyr bu hitabı Tâif gazvesi babında almamış, onu Huneyn gazvesi babı altında rivayet etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu hitabının hepsini rivayet etmemiş, hatırlatma sadedinde sadece birkaç kelimesini almıştır.⁵⁶⁷

15. Necd Tarafına Gönderilen Seriyeye Babı

Kitâbu'l-Megazî'de haber verilen bu seriyyenin sebebi ve gelişmeleriyle ilgili bir malumat verilmemiş, sadece elde edilen ganimetler ve miktarı hakkında tek bir rivayet alınmıştır.⁵⁶⁸ Bu seriyyeyi aynı bab başlığıyla haber veren Musa b. Ukbe de aynı şekilde seriyyenin gelişmelerini değil, elde edilen ganimetler hakkında rivayet etmiştir.⁵⁶⁹ Urve ve Zührî bu seriyye hakkında herhangi bir rivayette bulunmamıştır.

16. Zâtu's-Selâsil Gazvesi Babı

Buhârî bu babda Rasûlullâh'ın Amr b. Âs'ı bu gazve için kumandan yapıp gönderdiğini ve gazve dönüşü Amr b. Âs'ın Hz. Peygamber'e “*sana insanların en sevimlisi kimdir?*” diye sorduğunu ve sırasıyla “*Aişe'dir*”, “*Aişe'nin babasıdır*”, “*Ömer b. Hattâb'dır*” cevabını aldığını söyler.⁵⁷⁰ Ancak bu gazve ile ilgili rivayette bulunan diğer üç Megazî müellifi, Buhârî'den daha farklı rivayet etmiştir. Megazî müellifleri Amr b. Âs'ın askerlerin başına emir yapıldığını, düşmanla karşı karşıya kalınca onların çokluğundan çekinip Hz. Peygamber'den takviye kuvvet istediğini zikrederler. Gelen ekibin başında komutan olarak bulunan Ebû Ubeyde b. Cerrâh geldiğinde kendi komutanlığını Amr b. Âs'a devrettiğini ifade ederler.⁵⁷¹

⁵⁶⁵ Buhârî, Megazî 56, V, s.157.

⁵⁶⁶ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.288.

⁵⁶⁷ Urve, *a.g.e.* s.219.

⁵⁶⁸ Buhârî, Megazî 57, V, s.160.

⁵⁶⁹ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.263.

⁵⁷⁰ Buhârî, Megazî 63, V, s.166.

⁵⁷¹ Urve, *a.g.e.* s.207; Zührî, *a.g.e.* s.150; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.267.

17. Hicretin Dokuzuncu Senesinde Hz. Ebû Bekir'in İnsanlara Haccettirmesi Babı

Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber tarafından hac emiri olarak tayin edilmesi ve insanlara hac esnasında haccın nasıl yapılacağını, nelere dikkat edilmesi gerektiğini özet olarak bir rivayette veren Buhârî, bu babla ilgili çok rivayette bulunmamıştır.⁵⁷² Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir'in hac emiri olmasına Zührî tarafından kısaca değinilmiş, Musa b. Ukbe tarafından da Kitâbu'l-Megazî'deki rivayetlere yakın olan rivayetlere yer verilmiştir.⁵⁷³

18. Veda Haccı Babı

Veda haccı ve hutbesine dair Kitâbu'l-Megazî'de on beşten fazla rivayet vardır. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in ve Sahâbelerin Medîne'den çıkıp, kimisinin hac, kimisinin umre, kimisinin hem hac hem de umre, Rasûlullâh'ın da hac için ihrama girdiği ifade edilmiştir. Devamında yalnız hac için ihrama giren ve hac ile umreyi birleştirenlerin kurban bayramına kadar ihramdan çıkmadıkları zikredilmiştir.⁵⁷⁴ Bu rivayet Urve b. Zübeyr tarafından aynı lafızlarla ve aynı senedle rivayet edilmiştir.⁵⁷⁵ Urve, veda haccıyla alakalı bu rivayetten başka rivayet almamıştır. Bu rivayetin tariki Kitâbu'l-Megazî'de,

*“Abdullah b. Mesleme→Malik →Ebû'l-Esved (Muhammed b. Abdirrahman b. Nevfel)→Urve →Hz. Aişe”*⁵⁷⁶

Urve'nin eserinde,

*“Yahya→Malik→Ebû'l-Esved (Muhammed b. Abdirrahman b. Nevfel)→Urve→Hz. Aişe”*⁵⁷⁷ şeklindedir.

⁵⁷² Buhârî, Megazî 66, V, s.167.

⁵⁷³ Zührî, a.g.e. s.75; Musa b. Ukbe, a.g.e. s.307.

⁵⁷⁴ Buhârî, Megazî 77, V, s.177.

⁵⁷⁵ Urve, a.g.e. s.202.

⁵⁷⁶ Buhârî, Megazî 77, V, s.177.

⁵⁷⁷ Urve, a.g.e. s.202.

Buhârî, Rasûlullâh'ın Kâbe'nin içerisinde namaz kılmasını veda haccı babı altında rivayet etmiştir.⁵⁷⁸ Musa b. Ukbe ise bu rivayeti الصلاة في الكعبة babı altında vermiştir.⁵⁷⁹ Hz. Peygamber'in veda hutbesi Musa b. Ukbe tarafından yine müstakil olarak خطبة النبي babında rivayet edilmiş⁵⁸⁰, veda hutbesinin içeriği noktasında Kitâbu'l-Megazî'den daha farklı rivayetler verilmiştir. Kitâbu'l-Megazî'deki veda hutbesi konuları Hz. Peygamber'in ümmetini Deccale karşı uyarması, Mesih'i zikretmesi, müslümanların kanlarının ve mallarının birbirine haram kılınması şeklindedir.⁵⁸¹ El-Megazî'de veda hutbesi ayrıntılı olarak rivayet edilmemiş, konuları itibariyle veda hutbesi, hac menasikine ihtimam göstermek, Rasûlullâh'ın kendisinden sonra bıraktığı iki şey olan Kur'ân ve sünnete sınıksız sarılmaları, Hz. Peygamber'in bu haccının son haccı olabileceği şeklinde haber verilmiştir.⁵⁸² Bunların dışında Hz. Peygamber'in veda haccında akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek kıldığı Buhârî ve Musa b. Ukbe tarafından rivayet edilmiştir.⁵⁸³

19. Tebük Gazvesi Babı

Buhârî bu baba Urve'nin bab başlığı olan “zorluk gazvesi” adını vermiştir.⁵⁸⁴ Bab başlığı yönüyle Kitâbu'l-Megazî ve Megazî Rasûlillâh arasında ne kadar benzerlik olsa da babın altında gelen rivayetler zaviyesinden herhangi bir benzerlik söz konusu değildir. Urve rivayetinde müslümanlardan ve münafıklardan savaşa katılamayanların olduğunu, Hz. Peygamber'in Medine'ye dönerken birkaç düşman askerinin önünü kestiğini ve onu bir tepeden aşağı atmak istediklerini, Rasûlullâh'ın ise onları savdığını zikreder.⁵⁸⁵ Buhârî, Eş'arîlerden bir grubun savaş için Hz. Peygamber'den binek istemelerini, savaşa giderken Hz. Ali'nin vekil olarak Medine'de bırakılmasını, savaştan geri kalan üç kişinin durumunun anlatıldığı Ka'b b. Mâlik hadisini rivayet etmiştir.⁵⁸⁶ Zührî Tebük savaşı adı altında bir bab açmamış, Tebük savaşı ile ilgili olarak *savaştan*

⁵⁷⁸ Buhârî, Megazî 77, V, s.176.

⁵⁷⁹ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.321.

⁵⁸⁰ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.326.

⁵⁸¹ Buhârî, Megazî 77, V, s.176.

⁵⁸² Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.326, 327.

⁵⁸³ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.323; Buhârî, Megazî 77, V, s.178.

⁵⁸⁴ Buhârî, Megazî 78, VI, s.2.

⁵⁸⁵ Urve, *a.g.e.* s.220, 221.

⁵⁸⁶ Buhârî, Megazî 78, VI, s.2, 3.

geri kalan üç kişi hadisi babını⁵⁸⁷ حديث الثلاثة الذين خلفوا ve *Tebük savaşında Hz. Peygamber'den geri kalanlar* babını⁵⁸⁸ من تخلف عن النبي في غزوة تبوك rivayet etmiştir. Zührî'nin savaştan geri kalan üç kişi hadisi babındaki rivayet, Kitâbu'l-Megazî'de yer alan Ka'b b. Malik hadisi ile aynıdır. Ayrıca Musa b. Ukbe'nin eserindeki Hz. Peygamber'in Tebük'ten dönmesi ve savaştan geri kalanların durumu babındaki ققول الرسول من تبوك و شأن المتخلفين⁵⁸⁹ rivayet⁵⁸⁹ de yine Kitâbu'l-Megazî'deki Ka'b b. Malik hadisi ile aynıdır.

20. Hz. Peygamber'in Hastalığı ve Vefatı Babı

Rasûlullâh'ın vefatını Buhârî dışındaki Megazî müelliflerinden Urve b. Zübeyr مرض بدء مرض رسول الله⁵⁹⁰, İbn Şihâb ez-Zührî *Rasûlullâh'ın ölüm hastalığı* babında⁵⁹⁰, Musa b. Ukbe *Rasûlullâh'ın hastalığının başlangıcı* babında⁵⁹¹, Musa b. Ukbe *Hz. Peygamber'in hastalığı ve vefatı* babında rivayet etmiştir.⁵⁹² Urve'nin rivayet ettiği Hz. Peygamber'in peygamberlerin ruhunun cennetteki durağını görmedikçe alınmayacağı ve Rasûlullâh'ın ölüm anında اللهم في الرفيق الأعلى diye ettiği dua⁵⁹³, Kitâbu'l-Megazî'de de aynı lafız ve senedle verilmiştir. Bu sened Sahîh'te,

“Ebû'l-Yemân→Şuayb→Zührî→Urve→Hz. Aişe”⁵⁹⁴

Megazî Rasûlillâh'ta da,

“Zührî→Urve→Hz. Aişe”⁵⁹⁵

şeklindedir. Zührî ve Musa b. Ukbe de Hz. Peygamber'in “Allah'ım! Yüce katını istiyorum” duasını rivayet etmişlerdir.⁵⁹⁶

⁵⁸⁷ Zührî, *a.g.e.* s.106.

⁵⁸⁸ Zührî, *a.g.e.* s.111.

⁵⁸⁹ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.300.

⁵⁹⁰ Urve, *a.g.e.* s.222.

⁵⁹¹ Zührî, *a.g.e.* s.130.

⁵⁹² Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.328.

⁵⁹³ Urve, *a.g.e.* s.222.

⁵⁹⁴ Buhârî, Megazî 83, VI, s.10.

⁵⁹⁵ Urve, *a.g.e.* s.222.

⁵⁹⁶ Zührî, *a.g.e.* s.134; Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.330.

Zührî'nin rivayet ettiği “Allah’ın laneti Yahudîlerin ve Hristiyanların üzerine olsun. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescid edindiler” lafzı Kitâbu’l-Megazî’de bir rivayetin içerisinde geçmekte, tariki ise farklı zikredilmektedir. Zührî’nin tariki,

“Zührî → Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe → Hz. Aişe → İbn Abbâs”⁵⁹⁷

Buhârî’nin tariki ise,

“Said b. Ufeyr → Leys b. Sa’d → Ukayl → İbn Şihâb → Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe → İbn Mesud → Hz. Aişe”⁵⁹⁸ şeklindedir.

Rasûlullâh’ın vefat ettiği anda Hz. Aişe’nin kucağında olduğu rivayeti, Musa b. Ukbe ve Buhârî tarafından benzer olarak rivayet edilmiştir.⁵⁹⁹ Rasûlullâh’ın vefatının ardından Hz. Ömer’in “*Rasûlullâh ölmedi*” sözü üzerine Hz. Ebû Bekir hutbeye çıkmış, “*kim Muhammed’e ibadet ediyorsa bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim de Allah’a ibadet ediyorsa bilsin ki Allah ölmeyecek olan diridir*” sözlerini söylemiştir. Bu rivayet, Buhârî, Urve ve Zührî tarafından rivayet edilmiştir.⁶⁰⁰

21. Kitâbu’l-Megazî ve İlk Dönem Megazî Eserlerindeki Muhteva Farklılıkları

21. 1. Urve b. Zübeyr’in Megazî Rasûlillâh’ındaki Farklı Konular

Buhârî’nin eserinde olmayıp da Megazî Rasûlillâh’ta yer alan konular şöyledir:

- Hz. Peygamber’in vahyi karşılamak için hazırlanması.
- Vahyin başlangıcı.
- Hz. Peygamber’in risaletin başlangıcında namazı zikretmesi.

⁵⁹⁷ Zührî, *a.g.e.* s.131.

⁵⁹⁸ Buhârî, Megazî 83, VI, s.11.

⁵⁹⁹ Musa b. Ukbe, *a.g.e.* s.330; Buhârî, Megazî 83, VI, s.12.

⁶⁰⁰ Urve, *a.g.e.* s.223, 224; Zührî, *a.g.e.* s.134; Buhârî, Megazî 83, VI, s.13.

- Rasûlullâh'ın kavmini ve başkalarını İslâm'a daveti.
- Habeşistan'a ilk hicret.
- Habeşistan'a ilk hicret eden ilk muhacirlerin Ğarânîk fitnesinden dolayı dönmeleri.
- Habeşistan'a ikinci hicret.
- Benî Hâşim'in Ebû Tâlib'in halkına katılması.
- Rasûlullâh'ın kendini peygamber olarak kabilelere arz etmesi.
- Hz. Peygamber'in Tâif'e gitmesi.
- İsrâ ve Mi'râc hadisesi.
- Birinci ve ikinci Akabe.
- Ensar'dan son Akabe'ye katılanların isimleri.
- Hz. Peygamber'in ashabının Medine'ye hicreti.
- Rasûlullâh'ın Medine'ye hicreti.
- Zâtu's-Sevîk gazvesi.
- Hamrâu'l-Esed gazvesi.
- Yahûdî Bişr b. Râzim'e gönderilen seriyye.
- Hirakl'in Ebû Süfyân'la konuşması.
- Esved er-Râî'nin durumu (Hayber'de müslüman olup hemen ölmesi)
- Rasûlullâh'ın Safvân b. Ümeyye'den ödünç olarak silah alması.
- Hz. Peygamber'in Negrân halkına anlaşma mektubu yazması.
- Hz. Peygamber'in Sakîf halkına anlaşma mektubu yazması.
- Hz. Peygamber'in Hicr halkına anlaşma mektubu yazması.
- Hz. Peygamber'in Eyle halkına anlaşma mektubu yazması.
- Hz. Peygamber'in Huzâa halkına anlaşma mektubu yazması.
- Hz. Peygamber'in Zür'a b. Zî Yezen'e anlaşma mektubu yazması.⁶⁰¹

21. 2. İbn Şihâb ez-Zührî'nin el-Megazî en-Nebeviyye'sindeki Farklı Konular

Buhârî'nin eserinde bulunmayıp el-Megazî en-Nebeviyye'de bulunan konular şöyledir:

- Zemzem kuyusunun kazılması hakkında gelen rivayetler.

---

⁶⁰¹ Bkz. Urve, *a.g.e.*

- Abdülmuttalib hakkında gelen haberler.
- Rasûlullâh çocukken Temîm yahudîlerinden bir alimin Hz. Peygamber'in ileride gelecek olan peygamber olduğunu bilmesi.
- Kâ'be'nin tekrar inşası.
- Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile izdivacı.
- Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den olan çocukları.
- Vahyin başlangıcı.
- Vahyin nazil olması.
- Hz. Peygamber'in ilk gelen vahiy sonrası Varaka b. Nevfel'in yanına gitmesi.
- Hz. Hatice'nin vefatı üzerine Hz. Peygamber'e Hz. Hatice'nin cennetteki evinin gösterilmesi.
- Hz. Peygamber'in risaletini ilk tasdik edenler.
- Ömer b. Hattâb'ın müslüman oluşu ve bunu etrafa duyurması.
- Hz. Peygamber'in İsrâ yolculuğunda gördüğü peygamberlerin vasıflarını anlatması.
- Ebû Süfyân ve Hirakl'in konuşmaları.
- Rasûlullâh'ın Hirakl'e mektup yazması.
- Habeşistan'a hicret edenler.
- Medine mescidinin tesis edilmesi.
- Ashabu'l-Uhdûd hadisi.
- Ashâbu'l-Kehf hadisi.
- Beytu'l-Makdis'in binası.
- Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesi.
- Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i yerine halife olarak bırakması.
- Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat etmesi.
- Şam'ın Fethi.
- Halid b. Velîd'in Irak'a gönderilmesi.
- Halid b. Velîd'in Hz. Ömer tarafından ordu komutanlığından azl edilmesi.
- Hz. Ömer'in Câbiye'ye gelmesi ve Şurabhîl b. Hasene'yi azl etmesi.
- Hz. Osman'ın öldürülmesi ve büyük fitnenin ortaya çıkması.
- Cemel vakası.

- Sıffîn'den sonra Hz. Ali'nin durumu.
- Hz. Hasan'ın hilafeti.
- Tahkim olayı.
- Hz. Ali'nin ve Hz. Abbâs'ın anlaşmazlığı.
- Hz. Osman'ın hilafeti.
- Kâdisiyye savaşı.
- Abdullah b. Übeyy hakkında rivayetler.⁶⁰²

21. 3. Musa b. Ukbe'nin el-Megazî'sindeki Farklı Konular

el-Megazî, diğer iki Megazî eserine göre daha geniştir. Musa b. Ukbe rivayetleri verirken hem daha ayrıntıya girmiş hem de konu olarak daha fazla rivayet almıştır. Bu ise Kitâbu'l-Megazî ile arasında daha fazla farklılık doğmasına sebep olmuştur.

el-Megazî'nin Kitâbu'l-Megazî'den farklı olduğu konular şunlardır:

- Hz. Peygamber'in risaletten önce meydana gelen hadiseler.
- Ficâr savaşları.
- Kâ'be'nin inşası.
- Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ve peygamber gelmeden önceki durumu (inancı).
- Rasûlullâh'ın Hz. Hatice ile izdivacı.
- Rasûlullâh'ın Peygamber olarak gönderilmesi.
- Vahyin kendisiyle ilk başladığı şey.
- Allah'a ve Rasûlullâh'a ilk iman edenler.
- Ağaçların ve taşların peygamberlik geldiği zaman Hz. Peygamber'e selam vermeleri.
- Hz. Hatice'nin Hristiyan köle Addâs'tan Cibrail (as) hakkında bilgi alması.
- Hz. Hatice'nin Rasûlullâh'ın başına gelen hadisleri Varaka b. Nevfel'e haber vermesi ve Hz. Peygamber'in bi'setten önceki halini anlatması.
- Habeşistan'a ilk hicret.
- Ğarânik hadisesinden dolayı Habeşistan'a giden bazı muhacirlerin geri dönmesi.

---

⁶⁰² Bkz. Zührî, *a.g.e.*

- Habeşistan’a ikinci hicret.
- Habeşistan’a ilk giden muhacirlerin isim listesi.
- Habeşistan’a ikinci giden muhacirlerin isim listesi.
- Hz. Peygamber’in halkından ayrılırkenki yaşı.
- Hz. Peygamber’in kendisini Arap kabilelerine arz etmesi.
- Rasûlullâh’ın Tâif’e gitmesi ve orada karşılaştığı hadiseler.
- İsrâ ve Mirac hadiseleri.
- Birinci ve ikinci Akabe biatları.
- Medine’de ilk Cuma namazını kıldıran sahâbi.
- Akabe’ye Ensar’dan katılanların isim listesi.
- Medine’ye hicret ve ilk hicret edenler.
- Hz. Peygamber’in Medine’ye hicreti.
- Hz. Ebû Bekir’in hicretinin gecikme sebebi.
- Mağarada Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir’in kıssası.
- Sürâkâ’nın Rasûlullâh hicret ederken onun ayak izini takip etmesi.
- Hicret esnasında Rasûlullâh’ın Malik b. Evs’e uğraması.
- Rasulullâh ve Hz. Ebû Bekir’in Kubâ’ya varmaları ve Ensar’ın onları karşılaması.
- Rasûlullâh’ın Medine’ye girişi.
- Yâsir b. Ahtab ve kardeşi Huyeyy’in Rasûlullâh’a gelmesi.
- Rasûlullâh’ın mescidinin binası.
- Kiblenin Kâ’be’ye çevrilmesi.
- Bedir’de şehid edilen muhacirlerin isim listesi.
- Bedir’de şehid edilen ensarın isim listesi.
- Bedir’e katılan ensar ve muhacirlerin isimleri.
- Sahâbeden bazılarının Bedir savaşından geri kalma sebebi.
- Umeyr b. Vehb’in müslüman olma sebebi.
- Bedir’den sonra Hz. Peygamber’in Hafsa ile evlenmesi.
- Uhud savaşında şehid edilen ensar ve muhacirin isim listesi.
- Abdullah b. Uneys seriyyesi.
- Hendek savaşı şehidlerinin isimleri.

- Hayber şehitlerinin isimleri.
- Abdullah b. Revâha seriyyesi.
- İbn Ebî Avcâ seriyyesi.
- Ka'b b. Umeyr seriyyesi.
- Hirakl'in Ebû Süfyân'a Hz. Peygamber hakkında soru sorması.
- Rasûlullâh'ın Necâşî öldüğü gün onun ölüm haberini vermesi.
- İkrime b. Ebî Cehil'in müslüman olması.
- Tâif şehitlerinin bazısının isimleri.
- Ka'b b. Züheyr'in Rasûlullâh'a gelip müslüman olması.
- Semûd kavminin beldesinden geçerken Hz. Peygamber'in söylediği söz.
- Urve b. Mesud'un Hz. Peygamber'e gelmesi ve müslüman olması.
- Sakîf kabilesi heyetinin gelmesi ve müslüman olmaları.
- Rasûlullâh'ın telbiye getirdiği yer.
- Telbiye getirirken sesi yükseltme.
- Mekke ve Medine arasında Hz. Peygamber'in namaz kıldırıldığı yerler.
- Hz. Ebû Bekir'in dinden dönenlere ordu göndermesi.
- Yemâme savaşı.
- Yemâme şehitlerinin isimleri.
- Müslümanlar öldüğü için Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân'ın zayi olması korkusuyla Kur'ân'ı cem etmesi.
- Merci Suffar savaşı ve burada şehit olanlar.
- Ecnadin savaşı ve şehit edilenlerin isimleri.
- Hz. Ömer'in hilafeti.
- Cemel vakası.
- Yermûk savaşı ve şehit edilenler.
- Cısr savaşı ve şehid edilenler.
- Hz. Osman'ın hilafeti ve şehid edilmesiyle ortaya çıkan fitneler.
- Yezîd b. Muaviye'nin hilafeti.
- Harre vakası.⁶⁰³

---

⁶⁰³ Bkz. Musa b. Ukbe, *a.g.e.*

22. Buhârî'nin Hocaları İçerisinde Urve b. Zübeyr'den Rivayette Bulunanlar

Esasen Kitâbu'l-Megazî'ye Urve b. Zübeyr'den alınan rivayetler, Buhârî'nin hocaları vasıtasıyla bize ulaşmaktadır. Onun için böyle önemli bir vasıtayı bu bölümde zikretmek istedik. Urve b. Zübeyr'den rivayette bulunan hocalar;

İbrahim b. Musa⁶⁰⁴, Ahmed b. Muhammed b. Musa⁶⁰⁵, Ubeyd b. İsmail Ebû Muhammed el-Kûfî⁶⁰⁶, Yahya b. Bükeyr⁶⁰⁷, Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi⁶⁰⁸, Abdân b. Osman el-Mervezî⁶⁰⁹, Musa b. İsmail Ebû Seleme⁶¹⁰, Haccâc b. Minhâl⁶¹¹, Ubeydullah b. Saîd⁶¹², Muhammed b. Selam⁶¹³, Abdülaziz b. Abdillâh el-Evsî⁶¹⁴, Ali b. Abdillâh el-Medîni⁶¹⁵, Abdullah b. Muhammed Ebû Cafer el-Cûfî⁶¹⁶, İshak b. İbrahim b. Râhûye Ebû Yakub el-Hanzalî⁶¹⁷, Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe⁶¹⁸, Ubeydullah b. İsmail⁶¹⁹, Abdullah b. Mesleme⁶²⁰, Muhammed bin Mukâtil⁶²¹, Saîd b. Ufeyr⁶²², İsmail b. Abdillâh⁶²³, Yesera b. Safvân b. Cemîl⁶²⁴, Muhammed b. Beşşâr⁶²⁵, Müslim b. İbrahim⁶²⁶, Hibbân bin Musa el-Mervezî⁶²⁷, es-Salt b. Muhammed⁶²⁸, Abdullah b. Yusuf⁶²⁹ şeklindedir.

⁶⁰⁴ Buhârî, Megazî 8, V, s.76, Megazî 14, s.90.

⁶⁰⁵ Buhârî, Megazî 8, V, s.76.

⁶⁰⁶ Buhârî, Megazî 12, V, s.81.

⁶⁰⁷ Buhârî, Megazî 12, V, s.81, Megazî 38, s.139.

⁶⁰⁸ Buhârî, Megazî 12, V, s.83, Megazî 14, s.89, Megazî 77, s.176, Megazî 83, VI, s.10.

⁶⁰⁹ Buhârî, Megazî 12, V, s.84.

⁶¹⁰ Buhârî, Megazî 12, V, s.86.

⁶¹¹ Buhârî, Megazî 12, V, s.86.

⁶¹² Buhârî, Megazî 18, V, s.98.

⁶¹³ Buhârî, Megazî 25, V, s.102.

⁶¹⁴ Buhârî, Megazî 34, V, s.116.

⁶¹⁵ Buhârî, Megazî 35, V, s.123.

⁶¹⁶ Buhârî, Megazî 35, V, s.126.

⁶¹⁷ Buhârî, Megazî 35, V, s.126.

⁶¹⁸ Buhârî, Megazî 43, V, s.142.

⁶¹⁹ Buhârî, Megazî 83, VI, s.13.

⁶²⁰ Buhârî, Megazî 53, V, s.151, Megazî 77, s.177.

⁶²¹ Buhârî, Megazî 53, V, s.151.

⁶²² Buhârî, Megazî 54, V, s.153.

⁶²³ Buhârî, Megazî 77, V, s.175.

⁶²⁴ Buhârî, Megazî 83, VI, s.10.

⁶²⁵ Buhârî, Megazî 83, VI, s.10.

⁶²⁶ Buhârî, Megazî 83, VI, s.10.

⁶²⁷ Buhârî, Megazî 83, VI, s.11.

⁶²⁸ Buhârî, Megazî 83, VI, s.11.

⁶²⁹ Buhârî, Megazî 85, VI, s.15.

Buhârî'nin hocalarının Urve'den rivayette bulunduğu konulara baktığımızda şu konuların öne çıktığı görülmektedir; Ebû Cehil'in öldürülmesi, Abdullah b. Zübeyr'in Bedir'de yediği kılıç darbeleri, meleklerin Bedir'e katılmaları ve Ubeyde b. Said'in yaralardan dolayı tanınamaması, Hz. Peygamber'in Zeyd'i evlatlık edinmesi, Uhud gazvesi, İfk hadisesi, Hudeybiye gazvesi ve gazveye katılan Sahâbe sayısı, Rasûlullâh'ın hicret etmek isteyen kadınları imtihan etmesi, Rasûlullâh'a Hayber'de zehirli koyun eti ikram edilmesi, Hz. Peygamber'in kaç umre yaptığı, Rasûlullâh'ın fetih günü bayrağı nereye diktiği şeklindedir.

23. Buhârî'nin Hocaları İçerisinde İbn Şihâb ez-Zührî'den Rivayette Bulunanlar

Kitâbu'l-Megazî içerisinde ilk Megazî müelliflerinden en çok rivayette bulunulan ravi, Zührî'dir. Bu yönüyle Buhârî için önemli olan Zührî'den;

Yahya b. Bükeyr⁶³⁰, Musa b. İsmail Ebû Seleme⁶³¹, Leys b. Sa'd⁶³², Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi⁶³³, İbrahim b. Musa⁶³⁴, Abdân b. Osman el-Mervezî⁶³⁵, Abdullah b. Muhammed b. Esma⁶³⁶, İbrahim b. Münzir⁶³⁷, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled⁶³⁸, İshâk b. Mansûr⁶³⁹, Haccâc b. Minhâl⁶⁴⁰, Yahya b. Abdillâh es-Sülemî⁶⁴¹, Kuteybe b. Saîd⁶⁴², Mahmud bin Ğaylân⁶⁴³, Abdülaziz b. Abdillâh el-Evsi⁶⁴⁴, Abdullah b. Muhammed Ebû Cafer el-Cûfî⁶⁴⁵, Ali b. Abdillâh el-Medîni⁶⁴⁶, İshak b. İbrahim b. Râhûye Ebû Yakub

⁶³⁰ Buhârî, Megazî 3, V, s.72, Megazî 12, s.84, Megazî 22, s.100, Megazî 38, s.137, Megazî 38, s.139, Megazî 79, VI, s.3, Megazî 83, s.9, Megazî 83, s.13.

⁶³¹ Buhârî, Megazî 10, V, s.78, Megazî 12, s.86, Megazî 17, s.95, Megazî 48, s.148.

⁶³² Buhârî, Megazî 10, V, s.80.

⁶³³ Buhârî, Megazî 12, V, s.83, Megazî 12, s.84, Megazî 12, s.86, Megazî 14, s.89, Megazî 31, s.114, Megazî 77, s.176, Megazî 83, VI, s.10.

⁶³⁴ Buhârî, Megazî 12, V, s.82, Megazî 14, s.90, Megazî 28, s.103, Megazî 29, s.110, Megazî 53, s.150.

⁶³⁵ Buhârî, Megazî 12, V, s.82, Megazî 12, s.84.

⁶³⁶ Buhârî, Megazî 12, V, s.84.

⁶³⁷ Buhârî, Megazî 12, V, s.85, 86.

⁶³⁸ Buhârî, Megazî 12, V, s.85.

⁶³⁹ Buhârî, Megazî 82, VI, s.8.

⁶⁴⁰ Buhârî, Megazî 12, V, s.86.

⁶⁴¹ Buhârî, Megazî 21, V, s.99.

⁶⁴² Buhârî, Megazî 26, V, s.102.

⁶⁴³ Buhârî, Megazî 32, V, s.116, Megazî 47, s.146.

⁶⁴⁴ Buhârî, Megazî 34, V, s.116.

⁶⁴⁵ Buhârî, Megazî 34, V, s.120, Megazî 35, s.126, Megazî 56, s.158, Megazî 80, VI, s.7.

⁶⁴⁶ Buhârî, Megazî 35, V, s.123, Megazî 38, s.138, Megazî 82, VI, s.8, Megazî 83, s.9.

el-Hanzalî⁶⁴⁷, Yahya b. Kazea el-Hicâzî⁶⁴⁸, Abdullah b. Yusuf⁶⁴⁹, Süleyman b. Abdirrahman⁶⁵⁰, Abdullah b. Mesleme⁶⁵¹, Muhammed bin Mukâtil⁶⁵², Saîd b. Ufeyr⁶⁵³, Abbâs İbnü'l-Velîd⁶⁵⁴, Süleyman b. Dâvud Ebû'r-Rebî⁶⁵⁵, İsmail b. Abdillâh⁶⁵⁶, Ahmed b. Yunus el-Yerbû el-Kûfî⁶⁵⁷, Hibbân bin Musa el-Mervezî⁶⁵⁸, Bîşr b. Muhammed⁶⁵⁹ gibi isimler rivayette bulunmuştur.

Buhârî'nin hocalarının Zührî'den rivayette bulunduğu konulara genel olarak baktığımızda bunlar: Tebük savaşından geri kalan Sahâbeler ve Ka'b b. Malik hadisi, Bedir'e katılanların üstünlüğü, Meleklerin Bedir savaşına katılmaları, Uhud savaşı ve savaşın seyriyle ilgili rivayetler, Hendek savaşı ve müşriklerin bozguna uğramaları, Zâtu'r-Rikâ savaşı ve Hz. Peygamber'le gazveye katılan Sahâbeler, İfk hadisesi ve ne zaman meydana geldiği, Hudeybiye gazvesi ve gazveye katılan Sahâbe sayısı, Hayber savaşı ve müslüman olduğu iddia edilen birinin Hz. Peygamber tarafından cehennemlik olduğunun haber verilmesi, Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi günü bayrağı nereye diktiği ve gazveye çıkılacak zamanı Rasûlullâh'ın gizlemesi, Fetih günü Rasûlullâh'ın nerede konakladığı ve hırsızlık eden birine had cezasının uygulanacağı, Tâif gazvesi ve Ensar'ın ganimet paylaşımı ile ilgili itirazları, Hz. Ebû Bekir'in hac emiri olarak tayin edilmesi ve insanlara hac ettirmesidir.

24. Buhârî'nin Hocaları İçerisinde Musa b. Ukbe'den Rivayette Bulunanlar

Diğer iki müelliften alınan rivayet sayısına yakın rivayet alınmasa da Buhârî'nin kendisine itibar edip rivayet aldığı Musa b. Ukbe'den;

---

⁶⁴⁷ Buhârî, Megazî 35, V, s.126, Megazî 82, VI, s.8, Megazî 83, s.12.

⁶⁴⁸ Buhârî, Megazî 38, V, s.135, Megazî 48, s.148, Megazî 77, s.178.

⁶⁴⁹ Buhârî, Megazî 47, V, s.145, Megazî 85, VI, s.15.

⁶⁵⁰ Buhârî, Megazî 48, V, s.147.

⁶⁵¹ Buhârî, Megazî 53, V, s.151.

⁶⁵² Buhârî, Megazî 53, V, s.151.

⁶⁵³ Buhârî, Megazî 54, V, s.153, Megazî 83, VI, s.11, 12.

⁶⁵⁴ Buhârî, Megazî 60, V, s.162.

⁶⁵⁵ Buhârî, Megazî 66, V, s.167.

⁶⁵⁶ Buhârî, Megazî 77, V, s.175.

⁶⁵⁷ Buhârî, Megazî 77, V, s.178.

⁶⁵⁸ Buhârî, Megazî 83, VI, s.11.

⁶⁵⁹ Buhârî, Megazî 84, VI, s.15.

İbrahim b. Münzir⁶⁶⁰, İshâk b. Nasr⁶⁶¹, Muhammed bin Mukâtil⁶⁶², Ubeydullah b. Saîd⁶⁶³, Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled⁶⁶⁴ gibi hocalar rivayet etmiştir.

Musa b. Ukbe'den alınan rivayetlerin konuları da; Mustalik oğulları savaşının zamanı, Tâif savaşının zamanı, esirler hakkında takdir edilen fidye miktarı ve Hz. Peygamber'in amcasından fidyenin alınması, Bedir'de öldürülen kafirlere Hz. Peygamber'in hitabı, Kureyza oğulları hakkında verilen hüküm olarak geçmektedir.

Yaptığımız bu karşılaştırma neticesinde Kitâbu'l-Megazî ve ilk dönem Megazî eserleri arasında bab başlıkları ve olayların muhteviyatıyla ilgili genel bir paralellik görülmektedir. Aradaki benzerlik konu yönüyle tamamen yakındır ancak konuya ilişkin rivayetler noktasında ise bu benzerlik oldukça sınırlı kalmaktadır. Kitâbu'l-Megazî ve diğer eserlerde bulunan aynı rivayetler, bazen aynı bab başlığında bazen de farklı bab başlığında kullanılmıştır. Aynı rivayetler sened açısından incelendiğinde, genelde bu rivayetler aynı tarikle gelmekle beraber nadiren de olsa farklı tarikle zikredilmiştir. İlk dönem Megazî eserlerinde tekrara gidilmemiş, Buhârî'nin Kitâbu'l-Megazî bölümünde ise tekrarlar farklı tarikler kullanılarak girilmiştir.

---

⁶⁶⁰ Buhârî, Megazî 12, V, s.85, Megazî 77, s.175, Megazî 77, s.178.

⁶⁶¹ Buhârî, Megazî 14, V, s.88.

⁶⁶² Buhârî, Megazî 29, V, s.111.

⁶⁶³ Buhârî, Megazî 77, V, s.178.

⁶⁶⁴ Buhârî, Megazî 87, VI, s.16.

SONUÇ

Çalışmamızın giriş kısmında Hadis, Sünnet ve Megazî kavramlarını inceledik. Hadis'in Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tâbiîne ait söz, takrir, fiil, ahlak ve davranışları ifade ettiğini; Sünnet'in sadece Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi ve sonrası söz, takrir ve fiillerini içerdiğini; Megazî'nin ise Rasûlullâh'ın savaşları ve seriyyelerinin yanında onları anlatan eserlere verilen isim olduğunu gördük

Hadislerin yazılmasının Hz. Peygamber döneminde çeşitli sebeplerden dolayı yasak olması ancak okuma-yazma bilenlere hususî yazma izninin verilmesi hadisin tespitinin Sahâbe dönemine kadar uzadığını göstermektedir. Hadislerin tedvin edilmesi ise hicrî I. asrın sonları ve II. asrın başlarına uzanmaktadır. Tedvin döneminde hem Sahâbe hem de Tâbiîn etkin rol oynamıştır. Tedvini resmî olarak ilk gerçekleştirenin hicrî II. asrın başında Zührî olduğu ifade edilmiştir.

Tedvin döneminden sonra tasnif dönemi başlamış, tedvin edilen hadisler Musannef, Müsned, Cami, Sünen, Siyer ve Megazî gibi eserlerde toplanmıştır. İşte bizim çalışmamızı ilgilendiren Megazî'ler de bu dönemde meydana getirilen eserlerdir. O dönemde karşımıza çıkan ilk Megazî eserleri Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe, Vehb b. Münebbih, Âsım b. Ömer, Ebân b. Osman, Şurahbîl b. Sa'd ve Abdullah b. Ebî Bekr'e ait eserlerdir. Bunların yanında sonraki dönem hadis kitaplarından Buhârî'nin Sahîh'indeki Kitâbu'l-Megazî bölümü de karşılaştırma yapma açısından çalışmamıza konu olmuştur.

Sahîh'te bir bölüm olan Kitâbu'l-Megazî, Hz. Peygamber'in savaşlarını, seriyyelerini, kıssalarını ve kısmen de olsa şahsî hayatını (sünnetini) anlatmakta, rivayetlerinin genel muhtevası açısından bazı fikhî hükümlere yer vermektedir. Buhârî'nin Kitâbu'l-Megazî'de Rasûlullâh'ın daha çok gazvelerine yer vermesi, onun *Megazî* kavramının birkaç anlamından *Rasûlullâh'ın savaşları ve seriyyeleri* manasını tercih ettiğini görmekteyiz. İmam Buhârî bu bölümü oluştururken büyük ölçüde Megazî kaynaklarından faydalanmış ve özellikle ilk dönemin Megazî müelliflerinden Zührî, Urve b. Zübeyr ve Musa b. Ukbe'nin eserlerinden rivayette bulunmuştur.

Kitâbu'l-Megazî'de geçen rivayetler genelde muttasıl senedlerle verilmiş, bazen muallak rivayetler de kullanılmıştır. Ancak muallak rivayetler, ya Sahîh'in başka bölümlerinde ya da Buhârî'nin başka eserlerinde muttasıl olarak zikredilmiştir. Bu durum bize Buhârî'nin kısaltma amacını taşıdığı ve sened konusunda sıkı davrandığı (Müteşeddîd) izlenimini uyandırmaktadır. Şiirlere de yer veren Buhârî, anlattığı hadiseyi edebî bir hava içine sokmuştur. Ancak bu şiirler sınırlı sayıda kalmaktadır. Hadis rivayetinde semayı kullanan Buhârî, bunu Megazî'nin neredeyse tamamında uygulamıştır. Böylece rivayetler senedi açısından sağlam bir zemine oturtulmuştur. Konuya ilişkin ayetlere de yer vermiş, meselenin ehemmiyetini ve çarpıcılığını ortaya koymak için onları daha çok bab başlıklarına yerleştirmiştir.

İlk dönem Megazî eserlerinden Urve'nin Megazî Rasûlillâh'ının Urve'ye sorulan sorulara verdiği cevaplarla oluştuğu ifade edilmişti. Bu durum Urve'nin Megazî'ye dair bir eser telif etme amacı taşımadığını göstermektedir. Urve hadis rivayet ederken genelde mürsel olarak rivayet etmiştir. Bunun sebebinin Sahâbe ve Rasûlullâh dönemine yakınlık olabileceği gibi o dönemde hadis uydurma faaliyetlerinin ortaya çıkmamış olmasından dolayı senede çok önem verilmemesi de olabilir.

Urve b. Zübeyr üslûp açısından konuyu daha anlaşılır kılabilmek için eserinde şiirler kullanmış, ayetlere yer vermiştir. Ayetler de bab başlıklarında değil rivayetlerin içerisinde kullanılmıştır.

İbn Şihâb ez-Zührî ise el-Megazî en-Nebeviyye'sinde çok fazla detaya girmemiş, önemli görülen olay ve zamanlarla ilgili daha ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Rivayet şekli yönüyle merfu, mevkuf ve mürsel rivayetler kullanmıştır. Bu açıdan Zührî senede çok önem vermiyormuş gibi görünse de onun eserinin içerisinde muttasıl isnadlara yer vermesi ve rical tenkidi yapması bir manada senede önem verdiğini göstermektedir. Eserinde şiirleri kullanması, garib kelimelerin açıklamalarını yapması da konunun anlaşılır olmasını sağlamıştır. Olayların tarihî sırasına riayet eden Zührî, bu yöntemiyle hadiseler arasında sebep-sonuç ilişkisini kurma noktasında okuyucuya yardımcı olmuştur.

İncelediğimiz Megazî eserlerinin en kapsamlı olanı Musa b. Ukbe'nin eseridir. Olayların detaylarıyla verilmesi ve diğer eserlerde verilmeyen bilgilerin ele alınması onun daha geniş olmasını sağlamıştır. Önceki eserlerde olduğu gibi el-Megazî'de de şiirler kullanılmış ve ayetlere yer verilmiştir. Sened açısından oldukça sıkı olan Musa b. Ukbe bunu eserin tamamına yansıtmıştır.

Eserlerine ulaşılamayan müelliflerden Vehb b. Münebbih'ten rivayet almayan Buhârî, onun Müslüman olmadan evvelki İsrâiliyyât bilgilerinin Müslüman olduktan sonra edindiği bilgileriyle karışma ihtimalini göz önüne almış olmalıdır. Medine valiliği yapan Ebân b. Osman'dan da rivayet almamıştır. Muhtemelen Megazî alanında eserin olduğu belirtilen Ebân b. Osman'a ait bu eser İmam Buhârî'ye ulaşmamıştır. Şurabhîl b. Sa'd sened noktasında sıkı davranmadığı, hakkında olumsuz tenkitlerin olduğu zikredilmekte bu ise Buhârî'nin ondan rivayet almasını engellemektedir. Abdullah b. Ebî Bekr'den de rivayet alınmamasının sebebinin onun rivayetlerinin çoğunda sened zikretmemiş olmasıdır.

Buraya kadar elde ettiğimiz tespit ve değerlendirmeleri mukayese edecek olursak Buhârî'nin Kitâbu'l-Megazî'si ilk dönem eserlerine göre daha muhtasar bir yapı arzietmekte ve Megazî olma özelliğini tam yansıtmamaktadır. Megazî eserlerinde olduğu gibi hadiselerin gelişmelerini tam olarak aktarmamış, daha çok dinî hükümlere bakan yönüyle olayları rivayet etmiştir. Bazen Megazî eserlerindeki rivayetlerin aynısını olduğu gibi tarik farklılığına girmeden vermiş bazen de bu rivayetleri farklı tarikleriyle birlikte vermiştir. Buhârî de Megazî müellifleri gibi Megazî bölümünde şiirlere yer vermiş, Zührî'nin usûlüne uyarak garib kelimeleri açıklamıştır. Bu da Kitâbu'l-Megazî'nin okunmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Yine diğer müellifler gibi ayetlere yer vermiş fakat ayetleri bab başlığına taşımıştır. Böylece ehemmiyetli meselelere nazarları celb etmiş, olayların İslam tarihi açısından önemini vurgulamıştır.

İmam Buhârî'nin ortak olan diğer bir yönü de rivayet üslûbudur. Buhârî bazı rivayetleri muallak olarak rivayet etmiş ancak Megazî yazarlarının aksine bu muallak rivayetlerin mevsul senedini de vermiştir. Buhârî'nin muttasıl isnad kullanması bu noktada hassas olan Musa b. Ukbe ile benzeşmektedir. Sadece Zührî ile ortak olan diğer bir yönü de

olayları rivayet ederken tarihi sıralarına riayet etmesidir. Tarihî sıranın göz önünde bulundurulması okuyucunun olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini kurmasına yardımcı olmuştur.

Buhârî'nin diğer Megazî müelliflerinden farklı olduğu en bariz nokta ise onun Megazî bölümünde daha çok fikhî hükümleri rivayet etmesi ve bunlara dikkat çekmesidir. Öyle ki o bir fikhî hükümle ilgili birkaç tane rivayet almaktan çekinmemiştir. Buhârî Sahîh'inin genelinde fikhî hükümleri bab başlıklarında verirken Megazî bölümünde bab başlıklarında değil de rivayetlerin içerisinde vermiştir. Ayrıca Kitâbu'l-Megazî içerisinde fikhî hükümleri vermesi onun muhaddis olmasının yanında fıkıh konusunda da ilim sahibi olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

ABD BİN HUMEYD, Ebû Muhammed, *el-Müntehab min Müsned-i Abd İbn Humejd*, 1. Baskı, thk. Seyyid Subhî el-Bedrî es-Semirrânî, Beyrût: Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1988.

ABDULHÂLİK, Abdulganî, *Sünnetin Delil Oluşu-Hücciyetü's-Sünne*, 2. Baskı, çev. Dilaver Selvi, İstanbul: Şûle Yayınları, 2003.

ABDURREZZAK, İbn Hümâm, Ebû Bekir, *el-Musannef*, 1. Baskı, I-XII, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrût: Meclisu'l-İlmî, 1970.

AĞIRMAN, Cemal, "Hadîs Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitâbet Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V, 1, 2001, 155-168.

AHMED BİN HANBEL, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsned*, 1. Baskı, I-L, thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürşid, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1995;

_____, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, 2. Baskı, I-IV, thk. Vasiyyullâh b Muhammed Abbâs, Riyâd: Dâru'l-Hânî, 2001.

AHSENİ'L-GEYLÂNÎ, Munâzır, *Tedvînü'l-Hadîs*, 1. Baskı, çev. Abdürrezzâk İskender, Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2004.

ALÎŞ, Muhammed Seyfeddin, *Abdullah İbn Amr İbn Âs ve Sahîfetuhu's-Sâdıka*, Kâhire, y.y. 1986.

ASAR, Muhammed Ali, "Hişam Bin Urve'nin Hadis İlmindeki Yeri", *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004)*

AŞIK, Nevzat, *Sahâbe ve Hadîs Rivâyeti (Tahammül, Nakil ve Tenkîdleri)*, İzmir: Akyol Neşriyat, 1981.

AVÂCÎ, Muhammed b. Muhammed, *Merviyyâtü'l-İmâmi'z-Zührî Fi'l-Megazî*, 1. Baskı, Medine: el-Câmiatu'l-İslâmiyye, 2004.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.

AYNÎ, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1. Baskı, I-XXV, thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

A'ZAMÎ, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadîs Edebiyatı*, 3. Baskı, çev. Hulûsi Yavuz, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.

BENDÂRÎ, Abdülğaffar Süleyman, *Mevsûat-ü Ricâli'l-Kütübi't-Tis'a*, 1. Baskı, I-IV, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-XI, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

BROCKELMAN, Carol, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 5. Baskı, I-VI, çev. Abdulhalîm en-Neccâr, Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1983.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm İbni'l-Muğîre el-Cu'fî, *el-Câmiu's-Sahih*, I-IX, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Medîne: Dâru Tavkîn-Necât, h.1311; *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr*, I-XII, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

DÛRÎ, Abdülaziz, “İbn Şihâb ez-Zührî ve İslâm Tarih Yazıcılığının Başlamasındaki Rolü”, çev. Casim Avcı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, 2002, 57-77.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, 2. Baskı, thk. Ebû Ubeyde Hasan Âl Selmân, Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, t.y.

EBÛ GUDDE, Abdülfettah, “Sünnet İfadesinin Dini Anlamı ve Dârekutnî’nin Sünen’inin Konumu”, çev. Enbiya Yıldırım, Mesut Duman, *Usûl (İslam Araştırmaları)*, V, Ocak-Haziran, 2006, 77-108.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, 1. Baskı, I-X, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988.

EBÛ ZEHV, Muhammed Muhammed, *el-Hadîs ve’l-Muhaddisün*, 2. Baskı, Riyâd: Şeriket-ü Tıbbâti’l-Arabiyyeti’s-Suûdiyye, 1984.

EBÛ’L-MEHÂSİN, Muhammed b. Ali el-Alevî el-Hüseynî, *Kitabu’t-Tezkira li M’arifeti Ricâli’l-Kütübi’l-Aşera*, I-IV, thk. Rıf’at Fevzî Abdulmatlab, Kâhire: Mektebetü’-Hancî, 1996.

EKİNCİ, Muhammed Salih, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, , çev. Metin Yiğit, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.

ERUL, Bünyamin, “Hicrî II. Asırda Rivâyet Üslûbu (I) I. Rivayet Açısından Ma’mer b. Raşid’in el-Cami’i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIII, I, 2002, 27-61;

_____, “Hicrî II. Asırda Rivâyet Üslûbu (II) II. Dirayet Açısından Ma’mer b. Râşid’in el-Câmi’i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIII, II, 2002, 57-90;

_____, “Sünnet Kavramının Oluşum ve Gelişimi” *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XIX, 1, 2006, 85-94; *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

ES-SAFEDÎ, Selaheddîn b. Halil b. Aybek, *Kitâbu’l-Vâfi bi’l-Vefâyât*, 2. Baskı, I-XXII, Stuttgart: Neşriyyâtü’l-İslâmiyye, 1991.

ES-SEHÂVÎ, Şemsüddîn, *et-Tuhfetü’l-Latîfe fî Târîhi’l-Medîneti’s-Şerîfe*, I-III,

thk. Es'ad Trabzonî el-Hüseynî, y.y. 1979.

EZRÂKÎ, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Ahbâru Mekke ve mâ Cae Fîha mine'l-Âsâr*, 8. Baskı, I-II, thk. Rüşdî es-Sâlih Melhâse, Mekke: Dâru's-Sekâfe, 1996.

FAYDA, Mustafa, *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

GÜNER, Osman, *Doğuş Devrinde Hadis*, Samsun: Daru's-Sünne, 2000.

HAMÎDULLAH, Muhammed, *Hemmâm İbn Münebbih'in Sahîfesi*, çev. Talat Koçyiğit, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967; "Hz. Peygamber Zamanında Hadis Tedvini", çev. Nazif Danışman, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 3, 4, 1955, 1-7.

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Takyîdü'l-İlm*, 1. Baskı, thk. Sa'd Abdülğaffâr Ali, Kâhire: Dâru'l-İstikâme, 2008.

HATÎB, Muhammed Accâc, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, 3. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1980.

HOROVİTZ, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu İlk Siyer/Megâzî Eserleri ve Müellifleri*, 1. Baskı, çev. Ramazan Altınay, Ramazan Özmen, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

ICLÎ, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Salih el-İclî el-Kûfî, *Ma'rifetü's-Sikât min Ricâli Ehli'l-İlmi ve'l-Hadîs ve Mine'd-Duafâi ve Zikri Mezâhibihim ve Ahbârihim*, I-II, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, Kâhire: Matbaâtü'l-Medenî, 1956.

İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh, *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvattâ*

mine'l-Meânî ve'l-Esânîd; I-XXVI, thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî, XVII, 155, y.y. 1967.

İBN ASÂKİR, Ebû Kâsım Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah b. Abdillâh eş-Şâfi, *Târîh-u Medînet-i Dimeşk*, I-LXXX, thk. Ömer b. Ğarâme el-Umrevî, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî, *Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1. Baskı, I-IX, Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1952.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, 1. Baskı, I-XXVI, thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Dâru'l-Kıble, 2006.

İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askallânî, *Hedyü's-Sârî Mukaddimet-ü Fethu'l-Bârî*, 1. Baskı, thk. Abdulkâdir Şeybe el-Hamd, Riyad: y.y. 2001;

_____, *Fethu'l-Bârî Bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, 1. Baskı, I-XVII, thk. Abdurrahman b. Nâsır el-Berrâk, Riyâd: Dâr-u Taybe, 2005;

_____, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-IV, thk. İbrâhîm ez-Zeybek, Âdil Mürşid, y.y. Müessesetü'r-Risâle, t.y;

_____, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Ebû'l-Eşbâl Sağîr Ahmed Şâğîf el-Pakistânî, y.y. Dâru'l-Asıme, t.y.

İBN HALLİKÂN, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefâyâtü'l-A'yân ve Ebnâu Ebnâi'z-Zamân*, I-VIII, thk. İhsan Abbâs, Beyrût: Dâru Sâdır, t.y.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, 1. Baskı, I-X, thk. Abdu'l-Muîd Han, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1973.

İBN KESİR, İmâdüddîn Ebi'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI,

thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, 1997.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Te'vîl-u Muhtelifi'l-Hadîs*, 2. Baskı, thk. Ebû Üsâme Selîm b. Abdilhilâlî, Kâhire: Dâru'l-Affân, 2009.

_____, *el-Meârif*, 4. Baskı, thk. Servet Ukkâşe, Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1981.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1918.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, I-V, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed eş-Şâzilî, Kâhire: Dâru'l-Maârif, t.y.

İBN MÜNCEVEYH, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Mencüveyh el-Esbehânî, *Ricâlü Sahîhi'l-Müslim*, 1. Baskı, I-II, thk. Abdullah el-Leysî, Beyrût: Dâru'l-Mârife, 1987.

İBN NEDÎM, Muhammed İbn İshak en-Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist*, Tahran: y.y. 1971.

İBN SA'D, Muhammed İbn Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 1. Baskı, I-XI, Kâhire: Mektebetü'-Hancî, 2001.

İBN SALÂH, Ebû Amr Osman b. Abdîrrahmân, *Ulûmu'l-Hadîs*, thk. Nureddîn İtr, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1986.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemaleddin Ebû'l-Ferec, *Sıfatü's-Saffe*, I-IV, thk. Mahmûd Fâhûrî, Beyrût: Dâru'l-Marife, 1985; *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülük ve'l-Ümem*, 1. Baskı, I-XIX, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fî't-Târîh*, 1. Baskı, I-XI, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

İBNÜ'L-İMÂD, Ebû'l-Fellâh Abdulhayy b. Ahmed el-Ukrî el-Hanbelî ed-Dimeşkî, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, 1. Baskı, I-X, thk. Abdulkâdir el-Arnâvût, Mahmûd el-Arnâvût, Beyrût: Dâr-u İbn Kesir, 1986.

KARATAŞ, Mustafa, “Hadîs Rivâyeti Karşısında Sahâbenin Tutumu”, *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 13-15, Ocak, Şubat, Mart, 1999, 184-194.

_____, “Muksirûn ve Hadîs Sayıları”, *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 16, 17, 18, 1999, 169-182.

KÂSİMÎ, Muhammed Cemalüddin, *Kavâidü't-Tahdîs Min Funûni Mustalahi'l-Hadîs*, 1. Baskı, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.

KELÂBÂZÎ, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, 1. Baskı, I-II, thk. Abdullah el-Leysî, Beyrût: Dâru'l-Marife, 1987.

KIRBAŞOĞLU, Hayri, “Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir “Sünnet Tanımı” Denemesi”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, V, 1, Ocak, 1991, 21-37.

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Tarihi*, 6. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009; “İbn Şihâb ez-Zühri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXI, 1, 1973, 51-84.

MAHMÛD, Saffet Abdülfettah, *el-Muğnî fî Ma'rifeti'r-Ricâli's-Sahîhayn*, 1. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1987.

MÂLİK B. ENES, *el-Muvattâ*, 1. Baskı, I-VIII, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Abûdabî: Müessesetü Zâyed b. Sultan Âli Nihyân, 2004.

MATÎRÎ, Hâkim Abîsan, *Târîhu Tedvîni's-Sünne ve Şübehâtu'l-Müsteşrikûn*, Kuveyt: Meclisü'n-Neşri'l-İlmî, 2002.

MİZZÎ, Cemalüddîn Ebi'l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbü'l-Kemal Fî Esmâi'r-Ricâl*, 2. Baskı, I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâr Ma'rûf, Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1983.

MUSA B. UKBE, *el-Megazî*, cem. Muhammed Bakşîş Ebû Mâlik, Memleketu'l-Mağribiyye Câmiatu İbn Zuhr, 1994.

MÜSLİM, İbnu'l-Haccâc en-Nîsâburî, *Câmiu's-Sahîh*, 2. Baskı, thk. Halîl b. Me'mûn Şeyhâ, Beyrût: Dâru'l-Marife, 2007; *el-Kunâ ve'l-Esmâ*, I-II, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Medine: İhyâü't-Turâsi'l-İslâmî, t.y.

NAİM, Ahmet, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 8. Baskı, I-XII, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, thk. Mektebu Tahkîki't-Turâsi'l-İslâmî, Beyrût: Dâru'l-Marife, t.y.

ÖZ, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006)

ÖZPINAR, Ömer, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, 1. Baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.

PAKSOY, Kadir, "Sahâbe'nin Sayısı, Hadislerin Sayısı ve Hadis Hafızlarının Dehaları Hakkında Bazı Tespitler", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, 1997, 228-248.

POLAT, Selahattin, "Ebân b. Osman b. Affân", *D.İ.A.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

RÂMEHÜR MÜZÎ, Kâdî'l-Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, 1. Baskı, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1771(doğru tarih 1971)

SANDIKÇI, S. Kemal, “İlk Üç Asırda Hadis Çalışmalarının Genel Görünümü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, 1986, 106-114;

_____, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

SEM'ÂNÎ, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Teymî, *el-Ensâb*, 2. Baskı, I-XII, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, Kâhire: Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1980.

SEZGİN, M. Fuad *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000;

_____, *Tarîhu't-Turâsi'l-Arabî*, I-III, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, Riyad: y.y. 1991.

ŞA'BÂN ABDULÂTÎ ATİYYE, Ahmed Hâmid Hüseyin, Cemâl Murad Hilmî, Abdülazîz en-Neccâr, *Mu'cemu'l-Vasît*, 4. Baskı, Kâhire: Mektebetü's-Şuruki'd-Devliyye, 2005.

ŞA'BÂN, Zekiyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

ŞENGİZER, Salih, *Hadisleri Tedvin ve Tasnif Düşüncesinin Tarihsel Seyri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007)

ŞİRÂZÎ, Ebû İshak eş-Şirâzî eş-Şâfi, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrût: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1970.

ŞULUL, Kasım, “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, Ocak-Haziran, 2008, 33-53.

TEBRÎZÎ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ali, *Şerhu Kasâidi'l-Aşr*, Tashih: Abdusselâm el-Hûfî, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.

TERZÎ, Mustafa Zeki, *İlk Siyer-Megazî Yazarları ve Eserleri*, Samsun: Sönmez Yayınevi, 1990;

_____, “Buhârî'nin Sahîh'indeki Siyer ve Megazî Rivayetleri”, *Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri, 1987.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen*, 2. Baskı, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, y.y. 1978.

ULU, Arif, *Tâbiûnun Sünnet Anlayışı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006)

URVE B. ZÜBEYR, *Megazî Rasûlillâh*, 1. Baskı, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Riyâd: Mektebetü't-Terbiyyeti'l-Arabî, 1981.

UYAR, Ahmet, *Hicrî İlk Üç Asırda Sünnet Anlayışı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000)

ÜNAL, Saliha, “Hemmâm b. Münebbih ve Vehb b. Münebbih'in Hadis İlmindeki Yeri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008)

ÜNAL, Yavuz, *Hadis'in Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

YAHYA B. MAÎN, Ebû Zekerîyya, *M'arifetü'r-Ricâl*, I-II, tahk. Muhammed Kâmil Kassâd, Dimeşk: y.y.1985.

YARDIM, Ali, *Hadis I-II*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2000.

KÂDÎ ŞEHBE, Yusuf b. Muhammed b. Ömer, *Ehâdis-ü Müntehabe min Megazî Musa b. Ukbe*, 1. Baskı, thk. Hasan Selman, Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, 1991.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-XL, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Kuveyt: et-Turâsî'l-Arabî, 1965.

ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I-IV, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî, Mekke: Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.y;

_____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXV, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, t.y;

_____, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetün fî'l-Kütübi's-Sitte*, 1. Baskı, I-II, thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Dâru'l-Kıble, 1992;

_____, *Mîzânu'l-İ'tidâl Fî Nakdi'r-Ricâl*, 1. Baskı, I-VIII, thk. Şeyh Ali Muhammed Muavvez, Şeyh Âdil Abdulmevcûd, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

ZEYNÜLÂBİDÎN, Muhammed Sürûr İbn Nâyif, *Dirâsât fî's-Sîreti'n-Nebeviyye*, 2. Baskı, Birmingham: Dâru'l-Erkam, 1988.

ZİRİKLÎ, Hayruddîn, *el-A'lâm Kâmûs-i lieşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arabi ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn*, 15. Baskı, I-VIII, Beyrût: Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, 2002.

ZÜHRÎ, İmam Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah İbn Şihâb, *el-Megazî en-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1981.